BÜTÜN HİKAYELERİ

4

Edgar Allan POE

İthaki

"Bu kitabı, düşlerin tek gerçeklik olduğuna inananların adıyorum!"

Edgar A. Poe

Edgar Allan POE

BÜTÜN HİKAYELERİ

İthaki

Edgar Allan Poe

Edgar Allan Poe, 19 Ocak 1809'da Boston, Massachusetts'de doğdu. Her ikisi de profesyonel oyuncu olan, üç çocuklu David ve Elizabeth (Arnold) Poe'nun ikinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Londra ve Richmond'daki özel okullarda okudu. Öğrenciliği sırasında tanıştığı alkol ve kumar, yaşamını altüst etti. Kendisinden daha ünlü olan eşinin gölgesinde kaldı.

Önceleri başarısız fanzin denemeleriyle başladığı edebiyat yaşamı, 1832'de Saturday Courrier'da basılan beş öyküyle ve 1833'te Baltimore Saturday Visiter tarafından düzenlenen yarışmada "MS. Found in a Bottle" (*Şişede Bulunan Elyazması*) adlı öyküsüyle birinciliği kazanmasıyla devam etti. 1834'te, Godey's Lady's Book'ta yayımlanan "The Visionary" (*Vizyoner*) adlı öyküsüyle adı ülke genelinde duyulmaya başlamıştı.

Düzyazılarından başka, ustaca kurgulanmış ve yazılmış "The Raven" (*Kuzgun*) başta olmak üzere, "Annabel Lee" ve "To Helen" (*Helen'e*) adlı şiirleriyle de tanınan Poe 7 Ekim 1849'da öldü.

Charles Baudelaire'in "Çağımızın en güçlü yazarı... dediği Poe, yazdığı özgün metinlerle birçok yazarı derinden etkiledi. Gerçekten de, ondan başka hiç kimse yaşamın ve doğanın istisnalarını daha büyülü anlatamadı.

İthaki Yayınları - 97
İthaki Kitaplığı - 18
ISBN 975-6902-72-8

Edgar Allan Poe / Bütün Hikâyeleri IV

1. Baskı İstanbul, 2001

Kitabın özgün adı ve çeviriye esas alınan metin:
The Short Fiction of Edgar Allan Poe, The Library of Literature under the editorship of John Henry Raleigh and Jan Watt, Indianapolis, Boobs-Merrill, 1976

İngilizceden çeviren: Dost Körpe
© *Bu çevirinin yayın hakları İthaki Yayınları'na aittir.*

Yayın Koordinatörü: Füsun Taş
Redaksiyon: Gamze Sarı
Kapak Tasarımı: Murat Özgül
Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan
Kapak ve İç Baskı: Kitap Matbaacılık
Cilt: Fatih Mücellit

İthaki Yayınları
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 81300 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97
www.ithakiyayinlari.com
E-mail: penguenithaki@superonline.com

Bütün Hikâyeleri
IV

Edgar Allan Poe

Çeviren:

Dost Körpe

İthaki

İçindekiler:

Çalınan Mektup • 7
Bay Thingum Bob'ın Yazın Hayatı • 28
Şehrazat'ın 1002. Masalı • 51
Mumyayla Konuşma • 67
Sözcüklerin Gücü • 86
Zıtlık Şeytanı • 91
Bay Valdemar Vakasındaki Gerçekler • 98
Dr. Katran ile Prof. Telek'in Sistem • 108
Sfenks • 128
Amontillado Fıçısı • 133
Arnheim Arazisi • 141
Mellonta Tauta "Skylark" Balonunun İçinde • 157
Aksak Kurbağa • 173
Bir Makaleyi X'lemek • 184
Von Kempelen'in Buluşu • 191
Landor'un Yazlığı • 199
Wissahiccon'da Bir Sabah • 213
Eşya Felsefesi • 219

Notlar • 227

Çalınan Mektup

Nil sapientiae odiosius acumine nimio.
SENECA.[1]

18— güzünde, fırtınalı bir akşamüstü Paris'te, hava kararduktan hemen sonra, dostum C. Auguste Dupin ile birlikte *Fauboug St. Germain*'deki *Dunôt Sokağı No. 33*'te, *au troisième*[2] onun kütüphane ya da kitap dolabı niyetine kullandığı küçük odada oturmuş, derin düşüncelere dalınanın ve lületaşı pipolarımızı tüttürmenin çifte keyfini sürüyorduk. En az bir saattir tek kelime etmemiştik. Dışarıdan bakan biri odayı dolduran duman bulutlarının dalgalanmalarını izlemekle meşgul olduğumuzu sanabilirdi. Oysa ben şahsen o akşam daha erken saatlerde konuşmuş olduğumuz bir konuyu düşünmekteydim; yani Morgue Sokağı olayını ve Marie Rôget cinayetinin esrarını. Bu yüzden birden dairenin kapısı açılıp içeri komiser Mösyö G—— girince bu bana oldukça anlamlı bir tesadüf gibi geldi.

Onu candan karşıladık, çünkü alçak olduğu kadar da eğlenceli bir adamdı ve görüşmeyeli yıllar olmuştu. Oda karanlıktı. Dupin lamba yakmak için ayağa kalktı, ama G. son derece önemli bir resmi mesele hakkında bize danışmaya veya daha

doğrusu, arkadaşımın fikrini sormaya geldiğini söyleyince tekrar yerine oturdu.

"Eğer üstünde düşünmemiz gereken bir meseleyse," dedi Dupin elini fitilden çekerek, "karanlıkta oturmamız daha iyi olur."

"İşte tuhaf fikirlerinden biri daha," dedi Komiser. Anlam veremediği her şeyi "tuhaf" bulurdu. Bu yüzden "tuhaflıklarla" dolu bir dünyada yaşamaktaydı.

"Çok doğru," dedi Dupin. Ziyaretçisine bir pipo verip onu rahat bir koltuğa oturttu.

"Bu sefer mesele ne?" diye sordum. "Yine cinayet türünden bir şey yoktur umarım?"

"Ah, hayır. Öyle bir şey değil. Aslında bu *çok* basit bir mesele. Biz de halledebiliriz. Ama öyle. *tuhaf* ki, ayrıntılarını öğrenmek Dupin'in hoşuna gider, diye düşündüm."

"Basit ve tuhaf," dedi Dupin.

"Evet, kesinlikle. Ama bir yandan da tam olarak değil. Aslında hepimizin kafasını karıştırdı. Çünkü *gerçekten* çok basit, ama işin içinden bir türlü çıkamıyoruz."

"Belki de fazla basit olduğu için kafanızı karıştırıyordur," dedi dostum.

"Amma saçmalıyorsun," dedi Komiser içten bir kahkahayla.

"Belki de bu meselenin sırrı *fazla* basit," dedi Dupin.

"Olur mu öyle şey canım?"

"Belki *fazla* apaçık."

"Ha! Ha! Ha! – Ha! Ha! Ha! – Ho! Ho! Ho!" diye kahkahayı bastı konuğumuz. "Ah Dupin, yeter artık, çatlayacağım!"

"Eee, *neymiş* bu mesele?" diye sordum.

"Anlatayım," dedi Komiser piposundan derin bir nefes çekip koltuğuna yaslanarak. "Kısaca anlatacağım. Ama sizi uyarıyo-

rum. Bu çok gizli bir mesele. Herhangi birine açtığım duyulursa herhalde işimden olurum."

"Devam et," dedim.

"Ya da etme," dedi Dupin.

"Pekâlâ, anlatıyorum. Çok yüksek yerlerden, saraydan son derece mühim bir belgenin çalındığına dair bir haber aldım. Kimin çaldığı biliniyor. Bu kesin; çalarken görülmüş. Ayrıca belgenin hâlâ elinde olduğu da biliniyor."

"Nereden biliniyor?" diye sordu Dupin.

"Belgenin içeriğinden," diye karşılık verdi Komiser, "bunu anlamak mümkün. Eğer hırsızın elinden *çıkmış* olsaydı, hemen birtakım sonuçlara yol açardı. Yani onu kullanmış olsaydı; zira niyeti onu eninde sonunda kullanmaktır mutlaka."

"Biraz daha açık konuş," dedim.

"Şu kadarını söyleyeyim; bu mektup ona sahip olan kişiye, böylesi bir gücün son derece değerli olduğu, belirli bir muhitte belli bir güç sağlar." Komiser belâgat uğruna lafı dönüp dolaştırmaktan hoşlanırdı.

"Hâlâ pek anlamıyorum," dedi Dupin.

"Sahi mi? Pekiyi öyleyse, şöyle söyleyeyim: Bu belgenin üçüncü bir şahsa (adını söylemeyeceğim) verilmesi, son derece yüksek mevkiden bir şahsın şerefine leke düşmesine yol açar. Bu yüzden mektubu elinde bulunduran kişi, şerefi ve huzuru böylesine tehlikede olan bu meşhur şahsa karşı üstün bir konum elde eder."

"Ama bu üstünlük," diye araya girdim, "aynı zamanda hırsızın, kimliğinin o şahıs tarafından bilindiğini bilmesi anlamına gelir. Buna kim cesaret edebilir-"

"Hırsız," dedi G., "Bakan D——'dir. O her şeye cesaret eder; hem şerefli, hem de şerefsizce işlere. Hırsızlığın şekli cüretkâr

olduğu kadar da dahiceydi. Bu belge –açıkçası bir mektup– hırsızlığa uğrayan hanımın eline kraliyet buduvarında tek başınayken geçmiş. Onu okurken içeri diğer önemli şahıs girmiş. Hanım özellikle onun görmemesini istiyormuş. Önce bir çekmeceye tıkıştırmaya çalışmış, ama başaramayınca açık halde masanın üstüne koymak zorunda kalmış. Ancak adres üst tarafta kaldığından, içinde yazılanlar görünmüyormuş ve mektup gözden kaçmış. Tam o sırada içeri Bakan D—— giriyor. Gözünden hiçbir şey kaçmaz. Hemen mektubu görüyor, adresteki el yazısını tanıyor, mektubu alan şahsın mahcubiyetini fark ediyor ve işin sırrını anlıyor. Her zamanki gibi bazı devlet meseleleriyle ilgilendikten sonra, cebinden o mektubun benzeri bir başka mektup çıkarıyor. Bu mektubu açıp okur gibi yapıyor, sonra diğerinin hemen yanına koyuyor. Yine, on beş dakika kadar içişlerinden bahsetmeye devam ediyor. Sonunda çıkarken masadan kendi mektubunu değil, diğerini alıyor. Mektubun asıl sahibi bunu görüyor tabii, ama üçüncü şahıs hemen yanı başında durduğundan itiraz edip dikkatini mektuba çekmek istemiyor. Bakan kendi mektubunu –hiçbir önemi olmayan o mektubu– masanın üstünde bırakarak çıkıp gidiyor."

"İşte," dedi Dupin bana. "Bu durumda hırsız mutlak üstünlüğü elde etmiş oluyor – kimliğinin o şahıs tarafından bilindiğini biliyor."

"Evet," diye karşılık verdi Komiser, "ve bu sayede elde ettiği gücü son birkaç aydır siyasi emellerine ulaşmak için, son derece tehlikeli bir şekilde kullanıyor. Soyulan kişi mektubunu geri almasının şart olduğuna her geçen gün biraz daha inanıyor. Ama bunu açık açık yapamaz tabii. Sonunda umutsuzluğa kapılarak meseleyi bana açtı."

"Zaten," dedi Dupin, yoğun bir duman girdabının içinden,

"senden daha akıllı bir mümessil bulunamaz, hatta hayal bile edilemez."

"İltifat ediyorsun," dedi Komiser. "Ama evet, böyle düşünmüş olabilir."

"Söylediklerinden anladığım kadarıyla," dedim, "mektup hâlâ bakanın elinde. Ne de olsa mektup ancak kullanmadığı sürece işine yarar. Kullandıktan sonra işe yaramaz olur."

"Doğru," dedi G. "Ben de böyle düşünerek hareket ettim. İlk iş olarak bakanın kaldığı oteli etraflıca arattım. Buradaki başlıca sıkıntım onun bilgisi dışında arama yapma zorunluluğuydu. Her şeyden öte, ona tasarımızdan şüphelenmesi için bir neden sağlamaktan kaynaklanacak tehlike konusunda uyarılmıştım."

"Ama," dedim, "bu soruşturmalar konusunda oldukça *au fait*[3] birisindir. Paris polisi böyle şeyleri daha önce de pek çok kez yaptı."

"Evet. Zaten umutsuzluğa kapılmamı önleyen de bu oldu. Bakanın alışkanlıkları da bana büyük bir avantaj sağlıyordu. Gecelerini genellikle dışarıda geçirir. Fazla hizmetçisi yok. Efendilerinin odasından biraz uzakta kalıyorlar ve Napolili olduklarından onları sarhoş etmek sorun değil. Bildiğiniz gibi, elimde Paris'teki bütün odaların ve dolapların kilitlerini açacak anahtarlar var. Üç aydır hemen her gece bizzat D—— Oteli'nin altını üstüne getiriyorum. Bu işi şeref meselesi yaptım. Ayrıca aramızda kalsın, ama ödül de çok büyük. Bu yüzden aramayı sürdürdüm, ta ki hırsızın benden daha kurnaz olduğunu anlayana dek. Kullandığı odalardaki, mektubun gizlenmiş olabileceği her yeri aradığıma inanıyorum."

"Ama," dedim, "mektup Bakan'ın elinde ise –ki şüphesiz öyle– onu kaldığı mekândan başka bir yere saklamış olamaz mı?"

"Bu pek mümkün değil," dedi Dupin. "D——'nin bazı entri-

kalara karıştığı biliniyor ve mahkemelerde bunların davaları görülüyor. Bu yüzden o belgeyi gerekirse hemen, anında ortaya çıkarabilmesi şart. Bu neredeyse ona sahip olmak kadar önemli."

"Kolaylıkla ortaya çıkarılabilir olması mı?" dedim.

"Yani *yok edilebilir* olması," dedi Dupin.

"Haklısın," dedim. "Öyleyse mektubun, kaldığı odalarda olduğu açık. Üstünde taşımadığı kesin zaten."

"Evet," dedi Komiser. "Haydut kılığına girip iki kez yolunu kestik ve üstünü aradık."

"Boşuna zahmet etmeseymişsiniz," dedi Dupin. "D——'nin o kadar da aptal olduğunu sanmıyorum. Bu yol kesme numarasına başvuracağınızı tahmin etmiş olsa gerek."

"*O kadar* da aptal değil," dedi G. "Ama ne de olsa bir şair, bu da fikrimce aptaldan az hallice sayılır."

"Haklısın," dedi Dupin piposundan düşünceli bir edayla derin bir nefes çektikten sonra. "Gerçi benim de böyle saçmalıklarla uğraştığım oldu."

"Herhalde," dedim, "oteli nasıl aradığınızı ayrıntılarıyla anlatacaksın."

"Acele etmedik. *Her yere* baktık. Bu konuda yılların tecrübesine sahibim. Bütün binayı oda oda aradım: Her odayı birer hafta boyunca her gece. Önce her odadaki eşyalara baktık. Bütün çekmeceleri açtık. Herhalde bilirsiniz, eğitimli polisler için *gizli* çekmece diye bir şey yoktur. Böyle bir aramada 'gizli' bir çekmeceyi ancak bir salak gözden kaçırabilir. Bunları bulmak *öyle* kolaydır ki... Her dolabın içinde belli bir miktar boşluk bulunur. Kesin kurallara göre hareket ederiz. Hiçbir şey gözümüzden kaçmaz. Dolaplardan sonra koltukları aradık. Yastıkları, uzun ince iğnelerle yokladık. Bunları kullandığımı görmüştünüz. Masaların üstünü çıkardık."

"Niye?"

"Bazen bir şey saklamak isteyen biri masa ya da benzeri bir eşyanın üstünü çıkarır. Sonra ayağını oyar, saklamak istediği şeyi bunu içine sokar, ardından da üstünü gerisingeri yerleştirir. Bu iş için karyola direklerinin üst ve alt kısımları da kullanılabilir."

"Ama boşluğu tıklatarak, çıkan sesten içinde bir şey olup olmadığını anlayamaz mısınız?"

"Eğer içine konan şey pamukla sarılmışsa, hayır. Üstelik biz sessiz çalışmak zorundaydık."

"Ama içine söylediğin şekilde bir şey gizlenebilecek *bütün* eşyaları parçalamış olamazsınız. Bir mektup büyük bir örgü şişine benzeyecek şekilde, spiral olarak kıvrılabilir ve mesela bir sandalyenin bacaklarının arasındaki yatay değneklerden birinin içine sokulabilir. Bütün sandalyeleri parçalamadınız, herhalde?"

"Tabii ki, hayır. Ama daha iyisini yaptık. Oteldeki bütün sandalyelerin yatay değneklerini, hatta bütün mobilyaların bağlantı yerlerini son derece güçlü bir mikroskopla inceledik. Son günlerde buralar kurcalanmış olsa hemen fark ederdik. Mesela tek bir matkap tozu zerresi görmemiz bile yeterli olurdu. Yapışma şeklinde bir tuhaflık –eklem yerlerinde olağandışı bir açıklık– fark etsek mobilyayı hemen parçalardık."

"Aynaların ve perdelerin arkasına; yatakların, çarşafların ve halıların altına da bakmışsınızdır herhalde."

"Baktık tabii. Bu şekilde bütün eşyaları inceledikten sonra da binanın kendisine geçtik. Tüm yüzeyleri bölümlere ayırıp numaraladık, hiçbirini atlamayalım diye. Sonra her bölümü ve iki bitişik binanın tamamını yine mikroskopla santim santim inceledik."

"İki bitişik binayı da mı?" diye haykırdım. "Epey yorulmuş

olmalısınız."

"Evet. Ama ödül çok büyük."

"Binaların *bahçelerini* de mi aradınız?"

"Bütün bahçelere tuğla döşenmiş. Bunlarda arama yapmak daha kolay oldu. Tuğlaların arasındaki yosunlara baktık ve kımıldatılmamış olduklarını gördük."

"D——'nin kâğıtlarına ve kütüphanesindeki kitaplara da baktınız herhalde?"

"Elbette. Bütün paketleri ve kutuları açtık. Her kitabı açmakla kalmadık, bütün sayfalarını da teker teker çevirdik. Bazı polisler gibi sadece kitabı çevirip sallamakla yetinmedik. Her kitap *kabının* kalınlığını da son derece hassas aletlerle ölçtük ve mikroskopla iyice inceledik. Kaplardan herhangi biri yakın zamanda açılmış olsa, bunu mutlaka anlardık. Ciltçiden yeni gelmiş birkaç kitabın kabınıysa iğneler sokarak yoklayıp dikkatle araştırdık."

"Halıların altındaki döşemelere de baktınız mı?"

"Evet. Her halıyı kaldırıp alttaki döşeme tahtalarını mikroskopla inceledik."

"Ya duvar kâğıtlarını?"

"Evet."

"Bodrumlara da baktınız mı?"

"Baktık."

"Öyleyse," dedim, "demek ki mektup sandığınız gibi orada *değilmiş*. Yanılmışsınız."

"Korkarım haklısın," dedi Komiser. "Pekâlâ, Dupin. Ne yapmamı tavsiye edersin?"

"Oteli tekrar baştan aşağı aramanızı."

"Buna hiç gerek yok," diye karşılık verdi G——. "Yaşadığımdan nasıl eminsem, mektubun da Otel'de olmadığına eminim."

"Verebileceğim en iyi tavsiye bu," dedi Dupin. "Mektubun net bir tarifine sahipsin herhalde?"

"Ah, Evet!" – Komiser cebinden küçük bir not defteri çıkarıp mektubun içeriğini ve özellikle de dış görünüşünü ayrıntılarıyla okumaya başladı. Okumayı bitirdikten az sonra da kalkıp gitti. Zavallıyı hiç bu kadar üzgün görmemiştim.

Bir ay sonra yine geldi. Geldiğinde yine aynı şekilde oturmaktaydık. Bir koltuğa oturup piposunu yaktıktan sonra havadan sudan konuşmaya başladı. Sonunda dayanamadım:

"İyi ama G——, çalınan mektuba ne oldu? Herhalde Bakan'ın ne kadar kurnaz olduğunu anlamışsındır."

"Tanrı belasını versin – evet. Dupin'in tavsiyesine uyup Otel'i tekrar aradım. Ama hiçbir şey bulamadım. Bulamayacağımı da biliyordum zaten."

"Vaat edilen ödül ne kadardı demiştin?" diye sordu Dupin.

"Oldukça – *oldukça* yüklü bir meblağ. Miktarını vermek istemiyorum, ama *şu kadarını* söyleyeyim: Bana o mektubu getirene elli bin franklık bir çek veririm. İşin doğrusu, mektubun önemi her geçen gün artıyor. Ödül geçenlerde iki katına çıkarıldı. Ama üç katına da çıksa, yaptığımdan fazlasını yapamam."

"Evet," dedi Dupin ağır ağır, bir yandan da piposunu tüttürerek. "Bence bu – konuda – kendini – fazla yormamışsın. Biraz daha – uğraşabilirsin, değil mi?"

"Nasıl? – Ne yapabilirim?"

"Tabii ki – püf, püf – tavsiye – püf, püf – alabilirsin, değil mi? – Püf, püf, püf. Abernethy hakkında anlatılan öyküyü hatırlıyor musun?"

"Hayır. Abernethy'nin canı cehenneme!"

"Kesinlikle! Canı cehenneme. Ama bir zamanlar cimri bir zengin Abernethy'ye bedavadan tavsiye almaya gitmiş. Bunun

için doktorla oturup havadan sudan konuşmaya başlamış. Sonra kendi durumunu, sanki hayali birinden bahseder gibi anlatmaya başlamış.

" 'Diyelim ki,' demiş cimri, 'belirtiler bu anlattığım şeyler olsun. *Sizce* adam ne almalı?' "

" 'Ne mi almalı!' demiş Abernethy. 'Tabii ki *tavsiye* almalı.' "

"Ama," dedi biraz bozulan Komiser, "tavsiye almaya ve karşılığını ödemeye ***kesinlikle*** hazırım. Bana bu konuda yardım edene ***gerçekten*** elli bin frank vereceğim."

"Madem öyle," dedi Dupin bir çekmeceyi açıp içinden bir çek defteri çıkararak, "bana elli bin franklık bir çek yaz bakalım. İmzaladığında sana mektubu vereceğim."

Hayretler içinde kalmıştım. Komiser ise donup kalmıştı. Dakikalarca kımıldamadan, konuşmadan durdu. Ağzı açık kalakalmıştı. Faltaşı g bi açık gözlerle dostuma bakıyordu. Bir süre sonra kendini biraz toparladı. Eline bir kalem aldı ve, yer yer epey duraksayıp donuk gözlerle boşluğa baktıktan sonra, sonunda elli bin franklık bir çek yazıp imzalayarak masanın diğer ucundaki Dupin'e uzattı. Dupin çeki dikkatle inceledikten sonra cüzdanına koydu. Sonra *escritoire*'ının[4] kilidini açıp içinden bir mektup çıkardı ve bunu Komiser'e verdi. Komiser müthiş bir sevinçle mektubu kaptı, titreyen ellerle açtı, üstünde yazanlara hızla göz attı, sonra ayağa fırlayıp koşarak, tökezleyerek çıkıp gitti. Dupin'in ondan çeki imzalamasını istemesinden beri tek kelime etmemişti.

O çıktıktan sonra dostum açıklamaya girişti.

"Paris polisi," dedi, "kendi çapında oldukça beceriklidir. Sebatlı, zeki, kurnaz ve mesleklerinin gerektirdiği konularda son derece bilgilidirler. Bu yüzden G——, D—— Oteli'ni nasıl aradığını anlatınca, bu işi çok iyi yapmış olduğuna kesinlikle emin ol-

dum – baktığı yerleri çok iyi aramıştı."

"Baktığı yerleri mi?" dedim.

"Evet," dedi Dupin. "En iyi yöntemleri, en iyi şekilde uygulamıştı. Mektup aradıkları yerlerden birinde olsa, mutlaka bulurlardı."

Sadece güldüm – ama o bu söylediklerinde ciddi gibiydi.

"Demek ki," diye devam etti, "yöntem doğruydu ve iyi uygulanmıştı. Tek kusuru yanlış vakaya ve yanlış adama karşı uygulanmış olmasıydı. Bazı dahice fikirler Komiser için bir tür Procrustes yatağı[5] gibidir; planlarını buraya zorla uydurmaya çalışır. Ama düşünce şekli bazen elindeki vakaya göre fazla derin ya da fazla yüzeysel olduğu için hata yapar. Böyle durumlarda küçük bir çocuk bile ondan daha iyi mantık yürütebilir. Sekiz yaşında bir çocuk tanımıştım. 'Tek mi çift mi' oyunundaki tahmin başarısıyla herkesin hayranlığını kazanmıştı. Bu çok basit oyun ve misketlerle oynanır. Oyunculardan biri elinde misketler tutar ve diğerinden bunların sayısının tek mi çift mi olduğunu bilmesini ister. Diğeri doğru tahmin ederse bir misket kazanır; yanlış tahmin ederse bir misket kaybeder. Bu bahsettiğim çocuk okuldaki bütün misketleri kazanmıştı. Tahminlerini gelişigüzel yapmıyordu tabii. Karşısındakinin kurnazlığına bakıyordu. Diyelim ki, karşısında salağın teki var ve kapalı elini uzatmış, 'Tek mi çift mi?' diye soruyor. Bizimki 'Tek,' diyor ve kaybediyor. Ama ikinci seferde şöyle düşünüyor: 'Bu salak birincisini çift yapmıştı. Kurnazlığı ancak ikincisini de tek yapmaya yeter. Bu yüzden tek diyeceğim.' Böylece tek der ve kazanır. Karşısında daha az salak biri olsa şöyle düşünürdü: 'Bu herif birinci tahminimin tek olduğunu biliyor. İkinci seferde ilk güdüsü çiftten teke basit bir geçiş yapmak olacaktır; tıpkı o salağın yaptığı gibi. Ama sonra bunun fazla basit bir varyasyon olduğunu düşünecek ve en sonun-

da önceki gibi çift yapmaya karar verecek. Bu yüzden çift diyeceğim.' Böylece çift der ve kazanır. Şimdi, arkadaşları çocuğun yürüttüğü bu mantık tarzını 'şans' olarak tanımlıyor. Sence son tahlilde bu nedir?"

"Bence," dedim, "kişinin kendi mantığını hasmınınkiyle özdeşleştirmesinden başka bir şey değildir."

"Öyle," dedi Dupin, "ve çocuğun başarılı olmak için bu özdeşleştirmeyi nasıl *mükemmel* bir şekilde yapabildiğini düşündüğümde, şu yanıtı buldum: 'Birinin ne kadar akıllı ya da aptal, iyi ya da kötü olduğunu veya o anda ne düşündüğünü anlamak istediğimde, yüzündeki ifadeye bakar, bu ifadeyi olabildiğince kendi yüzüme yerleştirmeye çalışır, sonra da zihnimde ya da kalbimde bu ifadeye hangi düşünce ya da hislerin karşılık geldiğini görmek için beklerim.' Çocuğun bu taktiği aslında Rochefoucault'dan La Bougive'e, Machiavelli'den Campanella'ya dek pek çok ünlü insanın kullandığı, onlara atfedilen yapay derinliğin altında yatan şeydir."

"Yanlış anlamadıysam," dedim, "mantık yürütücünün kendi aklını hasmınınkiyle özdeşleştirmesindeki belirleyici etken, onun zekâsını doğru şekilde ölçebilmesidir."

"Çünkü pratik değeri buna bağlıdır," diye karşılık verdi Dupin. "Komiser ile adamlarının sık sık yanılmalarının sebebi de öncelikle bu özdeşleştirmeyi yapmamaları, ikinci olarak da karşılarındakinin zekâsını yanlış değerlendirmeleri; daha doğrusu hiç dikkate almamalarıdır. Onlar sadece *kendi* zekâlarıyla fikirlerini dikkate alır ve bu yüzden gizlenmiş bir şeyi ararken sadece *kendilerinin* gizleyecekleri yerlere bakarlar. Bu konuda haksız da sayılmazlar; *çoğu* insan onlar gibi düşünür. Ama arada sırada karşılarına farklı düşünen bir suçlu çıkarsa, onları atlatır tabii. Onlardan daha zekiyse mutlaka ellerinden kurtulur. Daha az ze-

kiyse de genellikle kurtulur. Onlar soruşturma yaparken ilkelerinden sapmazlar. En iyi ihtimalle, olağanüstü bir durum –büyük bir ödül– söz konusuysa eski *yöntemlerini* abartır ya da daha uzun süreli uygularlar, o kadar. Ama ilkelerini değiştirmezler. Mesela bu D— vakasında, yaklaşımlarını nasıl değiştirdiler? Ortalığı delmeleri, parçalamaları, tıklatmaları, mikroskopla incelemeleri ve binanın yüzeylerini düzenli karelere bölmeleri – bütün bunlar yıllardır belirli rutinler içinde çalışan Komiser'in, insan zekâsı konusundaki bazı kanılarına dayandırdığı birtakım ilkeleri abartılı bir şekilde *uygulamasından* başka bir şey değil. Genel mantığını anlıyor musun? Ona göre *herkes* bir mektubu yatay sandalye değneklerinin içindeki deliklere olmasa bile, kuytu bir deliğe ya da köşeye saklar. Ona göre bir insanı mektubu yatay bir sandalye değneğinin içindeki deliğe saklamaya iten dürtü herkeste aynıdır. Ayrıca böyle *rechercés*[6] saklama yerleri sadece sıradan durumlarda, sıradan zekâlı insanlar tarafından kullanılır. Çünkü söz konusu nesnenin saklanması –böyle *rechercés* bir şekilde gizlenmesi– her halükârda zaten tahmin edilir ve beklenir bir şeydir. Böylece bulunması arayanların zekâsına değil; titizliğine, sabrına ve kararlılığına dayanır. Eğer vaka önemliyse –ya da ödül büyükse, ki bu polislerin gözünde aynı şeydir– bu niteliklerin başarısız olduğu *asla* görülmemiştir. Çalınan mektubun Komiser'in arama yaptığı yerlerden birinde olması –yani bir başka deyişle, Komiser'in onun hangi ilkelere göre gizlenmiş olduğunu kavrayabilmesi– durumunda bulunamaması diye bir şeyin söz konusu olmadığını söylerken ne kastettiğimi artık anlıyorsun. Ancak Komiser tamamen şaşkına dönmüş durumda. Başarısızlığının sebebi ise Bakan'ın, şair olarak ün kazanması nedeniyle, bir aptal olduğunu varsayması. Komiser bütün aptalların şair olduğunu *düşünüyor*; bu yüzden de

bütün şairlerin aptal olduğu sonucuna varmakla basit bir *non distributio medii*[7] hatasına düşmüş oluyor."

"Ama Bakan gerçekten şair mi?" diye sordum. "Bir ağabeyi olduğunu biliyorum. İkisi de kitaplarıyla ünlendi. Bakan ise Ayrımsal Kalkülüs üstüne oldukça âlimane bir kitap yazmıştı sanırım. O şair değil matematikçidir."

"Yanılıyorsun. Onu iyi tanırım. Her ikisidir de. Hem şair, *hem* matematikçi olduğundan, çok iyi mantık yürütebilir. Sadece matematikçi olsa, mantık filan yürütemezdi ve Komiser'in eline düşerdi."

"Bu aykırı fikirlerinle beni şaşırtıyorsun," dedim. "Yüzyıllardır benimsenmiş kanılara karşı çıkıyorsun. Matematiksel mantık çok uzun süredir *par excellence*[8] mantık olarak kabul edilir."

" '*Il y a à parier*,' " diye Chamfort'tan alıntı yaptı Dupin, " '*que toute idée publique, toute convention reçue, est une sottise, car elle a convenu au plus grand nombre.*'[9] Evet, matematikçiler bu bahsettiğin yanlış genel kanının yaygınlaşması için ellerinden geleni yaptılar. Mesela büyük bir işgüzarlıkla 'analiz' terimini 'cebir' ile ilişkilendirdiler. Bunun sorumlusu özellikle Fransızlardır. Ama herhangi bir terim gerçekten önemliyse –sözcükler değerlerini ilişkilendirilebilmelerine göre alıyorsa–, o zaman 'analiz'in 'cebir'i ifade etmesi Latince'de '*ambitus*'un 'hırs'ı, '*religio*'nun 'din'i ya da '*homines honesti*'nin *onurlu* adamları ifade etmesine benzer."

"Anladığım kadarıyla," dedim, "Paris'teki bazı cebircilerle fena kapışacaksın. Neyse, devam et."

"Soyut mantık dışındaki tüm mantıkların kullanışsız, bu yüzden de değersiz olduğunu savunuyorum. Özellikle de matematiksel çalışmalar yoluyla ortaya çıkarılan mantığa karşı çıkıyorum. Matematik şekil ve miktarın bilimidir; matematiksel man-

tık ise sadece şekil ve miktarın gözlemine uygulanan mantıktır. Burada yapılan büyük hata, *saf* cebir denen şeyin dahi doğrularının soyut ya da genel doğrular olduğunu varsaymaktır. Bu öyle büyük bir hata ki, bu kadar yaygın olmasına şaşıyorum. Matematiksel aksiyomlar genel geçerliliği olan aksiyomlar ***değildir***. Mesela ***ilişkiler*** –şekilsel ve miktarsal– açısından doğru olan bir şey genellikle etik açıdan son derece yanlıştır. Etik biliminde, birleşmiş parçalar çoğunlukla bütüne eşit ***değildir***. Bu aksiyom kimyada da hatalıdır. Güdülerin incelenmesi açısından hatalıdır; çünkü iki güdüyü ele alıp bunların her birine birer değer versek, bunlar birleştiklerinde oluşturdukları değerin ayrı hallerindekinin toplamı olması şart değildir. Daha pek çok matematiksel gerçek vardır ki, sadece ***karşılıklı ilişkiler*** açısından geçerlidir. Ama matematikçi alışkanlıktan dolayı ***sınırlı gerçeklerinin*** mutlak olduğunu, genel bir uygulanırlığa sahip olduğunu savunur – herkes de ona inanır. Bryant son derece âlimane bir eser olan 'Mitoloji'sinde benzer bir hatadan bahseder: 'Putperest masallarına inanmasak da, masal olduklarını hep unutur ve sanki gerçekmişler gibi onlardan çıkarımlarda bulunuruz.' Ama cebirciler putperesttir ve 'putperest masallarına' inanır, bunlardan çıkarımlarda bulunur. Bunun sebebi hafızalarının zayıflığından çok, beyinlerinin anlaşılmaz bir şekilde bulanmasıdır. Kısacası şimdiye kadar eşitliklere ya da $x^2 + px$'in mutlaka q'ya eşit olmayabileceğine körü körüne inanmayan bir matematikçiye rastlamadım. İstersen bir deney yap ve bu adamlardan birine $x^2 + px$'nin q'ya *tamamen* eşit olmadığı durumların olabileceğine inandığını söyle. Ne demek istediğini açıkladıktan sonra da yanından hemen kaç, çünkü mutlaka seni dövmeye kalkacaktır.

"Demek istediğim," diye devam etti Dupin, ben bu son sözlerine gülerken, "Bakan sadece bir matematikçi olsa, Komiser

bana bu çeki vermek zorunda kalmazdı. Ama onun hem matematikçi, hem de şair olduğunu biliyordum. Bu yüzden durumu onun yetilerine ve içinde bulunduğu koşullara göre değerlendirdim. Bir saray mensubu ve gözüpek bir *intriguant*[10] olduğunu da biliyordum. Böyle bir adam mutlaka polislerin sıradan hareket tarzlarını iyi biliyor olmalıydı. Yolunun kesileceğini de mutlaka tahmin etmiş olmalıydı –zaten olayların gelişimi de bunu kanıtlıyor–. Odalarının gizlice aranacağını da tahmin etmiştir, diye düşündüm. Gecelerini sık sık dışarıda geçiriyordu. Komiser buna çok seviniyor, böylece daha kolay sonuca ulaşacağını düşünüyordu. Oysa bence bu sadece bir *hileydi*. Polisin rahat rahat arama yapmasını istiyordu. Böylece mektubun odalarında olmadığına daha çabuk kanaat getireceklerdi. Zaten G—— de sonunda buna inandı. Sana saklı nesneleri bulma konusundaki değişmez resmi hareket tarzlarının ilkelerini uzun uzadıya anlatıyorum. Bakan'ın da bunları aklından geçirmiş olduğunu düşündüm. Bunları düşününce, sonunda bütün sıradan *gizleme* yerlerinden vazgeçecekti mutlaka. Kaldığı oteldeki en gizli, en kuytu köşenin bile Komiser'in gözünden, iğnelerinden, matkaplarından ve mikroskoplarından kaçmayacağını anlamamış *olamazdı*. Sonuçta *basitliğe* başvurmak zorunda kalacaktı ister istemez. Hatırlarsın, Komiser ilk geldiğinde ona bu gizemi belki de *fazla* apaçık olduğu için çözemediğini söylediğimde gülmüştü."

"Evet," dedim, "çok iyi hatırlıyorum. Gülmekten neredeyse gözlerinden yaş gelecekti.

"Maddi dünya," diye devam etti Dupin, "ile ruhani dünya arasındaki paralellikler çoktur. Bu yüzden metaforların ya da benzetmelerin, tanımları süslemenin yanı sıra savları da güçlendirdikleri düşünülür. Bu bir belâgat dogmasıdır. Mesela *vis inertiae*[11] ilkesi hem fizikte, hem de metafizikte aynı gibi görünür.

Birincisinde, büyük bir cisim küçük bir cisimden daha zor harekete geçer ve sonuçtaki devinirliği bu güçlüğe yaraşır oranda fazladır; ikincisinde ise daha akıllı insanlar, diğerlerine göre daha güçlü, daha tutarlı ve daha etkili hareket etmelerine karşın, daha zor harekete geçerler ve ilk adımlarında kararsızdırlar. Bu ikisi aynı derecede doğrudur. Sokaklardaki dükkân tabelalarının hangilerinin daha dikkat çekici olduğunu fark ettin mi?"

"Bunu hiç düşünmemiştim," dedim.

"Harita üstünde oynanan bir bulmaca oyunu vardır," diye devam etti. "Oyunculardan biri diğerinden bir sözcüğü –bir şehrin, ırmağın, eyaletin ya da ülkenin ismini–, kısacası haritanın karmaşık yüzeyindeki herhangi bir ismi bulmasını ister. Oyunda acemi olanlar genellikle rakiplerinin işini zorlaştırmak için onlara en küçük harflerle yazılmış adları vermeye çalışır. Ama ustalar büyük puntoyla yazılmış, haritanın bir ucundan diğerine uzanan sözcükleri seçer. Bunlar, tıpkı sokaklardaki dev puntolu harflerle yazılmış tabelalar ve ilanlar gibi, fazla bariz oldukları için dikkat çekmez. Burada da fiziksel ve zihinsel dikkatsizlikler arasında bir paralellik vardır. İnsan aklı da fazla açık ve belirgin fikirleri gözden kaçırır. Ama, anlaşılan bu Komiser için fazla basit ya da karmaşık bir fikir. Bakan'ın mektubu ortalık bir yere bırakabileceğini hiç aklına getirmedi. Oysa bu, onu gizlemenin en etkili yoluydu.

"Ama ben, D——'nin cüretkârca, atak, inceleyici, dahice zekâsını düşündükçe; mektubu kullanmak istiyorsa onu hep *elinin altında* bulundurması gerektiğini düşündükçe; ve özellikle de Komiser'in mektubu aradığı yerlerde bulamadığını öğrenince – Bakan'ın mektubu saklamak için en anlaşılır ve akıllıca yola başvurduğunu, yani onu aslında saklamadığını anladım.

"Bu kanıya vardıktan sonra yeşil camlı bir gözlük bulup gü-

zel bir sabah sanki oradan tesadüfen geçiyormuş gibi Bakan'ın kapısını çaldım. D—— her zamanki gibi evinde esneye esneye tembellik ediyor ve sanki can sıkıntısından ölmek üzereymiş gibi davranıyordu. Oysa aslında belki de dünyanın en enerjik insanıdır – ama bunu kimseye belli etmez.

"Buna karşılık ben de gözlerimin zayıflığından yakındım ve ne yazık ki gözlük kullanmak zorunda olduğumu söyledim. Sohbet ederken bir yandan da gözlük camlarının arkasından odayı dikkatle, iyice inceledim.

"Özellikle de D——'nin yanındaki büyük bir yazı masası dikkatimi çekti. Bunun üstünde karma karışık mektuplar ve başka kâğıtlar, bir iki müzik aleti ve birkaç kitap vardı. Ama masanın üstünü büyük bir dikkatle uzun uzun incelememe karşın, şüphe uyandırıcı bir şey göremedim.

"Sonunda odayı incelerken gözüme karton, telkâri bir kartvizit kutusu ilişti. Bu kutu şöminenin ortasının hemen altındaki küçük bir pirinç topuza pis bir mavi şeritle asılıydı. Iğreti duruyordu. Üç dört gözü olan bu kutuda birkaç kartvizit ve tek bir mektup durmaktaydı. Bu mektup kirli ve buruş buruştu. Ortasından neredeyse ikiye yırtılmıştı – sanki ilk başta değersiz görülerek yırtılıp atılmak istenmiş, ama sonra fikir değiştirilmiş ve bundan vazgeçilmişti. Üstünde büyük bir siyah mühür vardı. Bu mühürde D——'nin adıyla soyadının baş harfleri *çok* açıkça görülüyordu. Bir kadının küçük el yazısıyla D——'nin adresi yazılmıştı. Mektup kutunun üst gözlerinden birine dikkatsizce, hatta sanki horgörüyle tıkıştırılmıştı.

"Bu mektubu görür görmez aradığım şeyin o olduğunu anladım. Aslında görünüş itibarıyla Komiser'in bize okuduğu ayrıntılı tariften çok farklıydı. Bunun damgası iri ve siyahtı ve üstünde D——'nin adıyla soyadının baş harfleri vardı; diğerininkiy-

se küçük ve kırmızıydı ve üstünde S—— ailesinin düklük arması bulunuyordu. Bunun üstündeki adres Bakan'ınkiydi ve bir kadının küçük el yazısıyla yazılmıştı; diğerindeki ise soylu bir şahsa aitti ve oldukça iri ve belirgin harflerle yazılmıştı. İki mektubun sadece boyutları aynıydı. Ama bu *farklılıklar* öyle aşırı uçtaydı ki; o mektubun kirliliği, lekeli ve yırtık hali titiz D——'nin *asıl* mizacına öyle ters düşüyordu ki; sanki bakanları kandırmak, değersiz olduğunu ikna etmek için bilerek bu hale getirilmiş gibiydi. Bütün bunlar ve mektubun fazla uluorta, gelen herkesin görebileceği bir yerde durması; daha önce vardığım kanılarla tamamen uyuşuyordu. Zaten şüpheyle gelmiştim ve bu beni iyice şüphelendiriyordu.

"Orada olabildiğince uzun süre kaldım. Bir ara Bakan'ın son derece ilginç bulduğunu bildiğim bir konuyu açtım ve bu konuda hararetle konuşurken asıl dikkatimi mektuba yönelttim. Dış görünüşünü ve kutudaki yerini hafızama kazıdım. Ayrıca bir şey daha keşfettim ki, bu son kuşkularımı da giderdi. Mektubun kenarlarına bakarken, fazla *yıpranmış* olduklarını gördüm. Görünüşünden, kalın olan kâğıdının önce katlanıp üzerinden bir ağırlık geçirilmiş, sonra da aynı yerden geriye katlanmış olduğu anlaşılıyordu. Bunu keşfetmek yeterli oldu. Artık mektubun ters yüz edilmiş ve üstüne tekrar adres yazılıp mühür basılmış olduğundan emindim. Bakan'a veda edip hemen oradan ayrıldım. Çıkarken masanın üstünde altın bir enfiye kutusu bıraktım.

"Ertesi sabah enfiye kutusunu almak için geri döndüm. Sohbetimize kaldığımız yerden devam ettik. Ama biz konuşurken otelin hemen önünde, silah sesini andıran bir patlama oldu. Bunu korku dolu çığlıklar ile bir güruhun bağrışmaları izledi. D—— hemen pencerelerden birine koşup açtı ve dışarı baktı. Bu

arada ben kartvizit kutusuna gittim, mektubu alıp cebime attım ve yerine dış görünüş itibarıyla onun tıpatıp aynısı bir başka mektup bıraktım. Bu mektubu evde, ekmekten yaptığım bir mühürle D——'nin adıyla soyadının baş harflerinin yazılışını titizlikle taklit ederek, özenle hazırlamıştım.

"Sokaktaki patırtıya yol açan şey, tüfekli bir adamın çılgınca davranışlarıydı. Tüfeği kadınlı çocuklu bir gruba doğrultup ateş etmişti. Ama tüfekte mermi olmadığı anlaşılınca, kuru sıkı olduğu adamın ya deli ya da sarhoş olduğuna karar verildi ve gitmesine izin verdiler. Adam gidince penceredeki D— içeri döndü. Ben de işimi halleder halletmez yanına gitmiştim. Az sonra kalkıp ona veda ettim ve ayrıldım. Deli rolü yapan o adamı aslında ben, parayla tutmuştum."

"Ama niye mektubu bir benzeriyle değiştirdin ki?" diye sordum. "İlk gidişinde açıkça alıp çıkıp gitsen olmaz mıydı?"

"D——," diye karşılık verdi Dupin, "gözü kara ve sinirleri çelik gibi sağlam bir adamdır. Oteli adamlarıyla doludur. Tavsiye ettiğin o çılgınca girişimde bulunsam, o otelden sağ çıkamayabilirdim. Parisliler bir daha adımı bile duymazdı. Ama bunun dışında bir sebebi daha vardı. Politik görüşlerimi bilirsin. Bu kez söz konusu o bayanın yandaşı olarak hareket ettim. Bakan onu on sekiz aydır avcunun içinde tutuyor. Ama şimdi durum tersine döndü. Bakan mektubun artık elinde olmadığını fark etmediğinden, eskisi gibi davranmayı sürdürecek. Böylece mutlaka çok yakın zamanda kendi politik kariyerini mahvedecek. Neye uğradığını anlamadan tepetaklak olacak. *Facilis descensus Averni,*[12] demek çok kolay, ama Catalani'nin[13] şarkı söylemek konusunda söylediği gibi, her türden tırmanışta çıkmak inmekten çok daha kolaydır. Bu kez düşen adama hiç üzülmüyorum – en azından acımıyorum. O bir *monstrum horren-*

dum[14], ilkesiz bir dahi. Ama şunu itiraf ediyorum: Komiser'in 'önemli bir kişi' olarak bahsettiği o bayan taleplerine boyun eğmez olunca, Bakan kartvizit kutusuna onun için bıraktığım mektubu alıp açmak zorunda kalacak. Onu okurken neler düşüneceğini çok merak ediyorum."

"Yoksa mektuba özel bir şey mi yazdın?"

"Eh, boş bir mektup bırakmaya gönlüm razı olmadı. Bu onur kırıcı olurdu. D—— bir zamanlar Viyana'da bana bir kötülük yapmıştı. Ona gülerek bunu hiç unutmayacağımı söylemiştim. Zaten kendisini zekâsıyla yenen kişinin kim olduğunu merak edeceğini de biliyordum. Bu yüzden ona bir ipucu vermemek yazık olur gibi geldi. El yazımı çok iyi tanır. Sayfanın tam ortasına şunu yazdım:

—— *Un dessein si funeste,*
S'il n'est digne d'Atrée, est digne de Thyeste.[15]

Crébillon'un 'Atrée'sinden alıntıdır."

1844

Bay Thingum Bob'ın[16] Yazın Hayatı

"Goosetherumfoodle"ın Müteveffa Editörü
KENDİ KALEMİNDEN

Artık iyice yaşlandım ve Shakespeare ile Bay Emmons bile vefat ettiğine göre, benim de ölmem olanaksız değil. Bu yüzden artık yazın hayatından çekilip dinlenmeye, defne ağaçlarımla uğraşmaya karar verdim. Ama çekilirken ardımda sonsuza dek baki kalacak bir yapıt bırakmak istiyorum. Bu yüzden belki de en iyisi kariyerimin ilk yıllarını kaleme almam olacak. Aslında öyle uzun süredir tanınıyorum ki, halkın beni merak etmesini doğal karşılıyor, meraklarını gidermek istiyorum. Zaten yücelik mertebesine ulaşan insanların görevi de, arkalarında başkalarına yol gösterecek izler bırakmaktır. Bu yüzden okumakta olduğunuz bu yazıda (aslında ilk niyetim "Amerikan Edebiyatı Tarihi İçin Kısa Bir Hatırlatma" adını vermekti) beni şöhretin zirvesine çıkaran o uzun yolun başında attığım ilk adımları, o çok önemli ama zayıf ve titrek adımları ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştım.

İnsanın *çok* eski ataları hakkında uzun uzadıya konuşması gereksizdir. Babam, Bay Thomas Bob yıllardır mesleğinin zirvesindeydi. Smug şehrinde berberlik yapıyordu. Dükkânı şehrin

en önemli şahsiyetlerinin, özellikle de editörlerin uğrak yeriydi –bu insanlar herkeste derin bir saygı ve huşu uyandırır–. Ben şahsen onlara tanrı gözüyle bakıyordum. "Sabunlamak" olarak bilinen işlem sırasında muhterem ağızlarından aralıksız olarak dökülen zekice ve bilgece sözleri can kulağıyla dinliyordum. İlk ilhamımı aldığım anı unutamam. "Gad-Fly"[17] dergisinin dahi editörü, yukarıda bahsettiğim işlem sırasında, "Tek Gerçek Bob Yağı'nı" (bu yağ, adını yetenekli mucidinden, yani babamdan almıştı) öven eşsiz bir şiirini yüksek sesle okuyordu. Biz çıraklar etrafında toplanmış, dinliyorduk. Thomas Bob ve berber ortaklarının şirketi, bu coşkulu şiir karşılığında "Fly"ın editörüne indirim yapmıştı.

Yüce *afflatus*'u[18] ilk kez "Bob Yağı"nın o dahice dizeleriyle tattım. O anda kararımı verdim; büyük bir adam, büyük bir şair olacaktım. O akşam babamın önünde diz çöktüm.

"Babacığım," dedim, "n'olur beni bağışla! Ama ruhum sabun köpüklerinin üstüne çıkmak istiyor. Dükkândan ayrılmakta kararlıyım. Editör olacağım – şair olacağım – "Bob Yağı" için dörtlükler kaleme alacağım. N'olur beni affet ve büyük bir adam olmama yardım et!"

"Thingum'cuğum," diye karşılık verdi babam (bana zengin bir akrabamın soyadını isim olarak vermişlerdi), "Thingum'cuğum," dedi beni kulaklarımdan tutup ayağa kaldırarak – "Thingum, evladım, sen tıpkı baban gibi mert ve içli bir insansın. Koca bir kafan var. Yani beynin büyük olsa gerek. Gelip bana bunları söyleyeceğini çok önceden tahmin etmiştim. Bu yüzden seni avukat yapmak istiyordum. Ama o mesleğin tadı kaçtı. Siyasette de para yok. Aslında seçimini iyi yapmışsın – editörlük en iyi meslek– aynı zamanda şair de olabilirsen – editörlerin çoğu şairdir zaten– bir taşla iki kuş vurmuş olursun. Seni teşvik et-

mek için çatı katında bir oda; kalem, mürekkep ve kâğıt; bir uyak sözlüğü ve 'Gad-Fly'ın bir nüshasını vereceğim. Başka da bir şey istemezsin, herhalde."

"Daha fazlasını istemem nankörlük olurdu," dedim heyecanla. "Cömertliğin sınır tanımıyor. Karşılığında seni bir dahinin babası yapacağım."

Böylece o mükemmel adamla yaptığım konuşma son buldu ve hemen işe koyuldum. Şair olacaktım, çünkü editör olmanın en iyi yolu buydu.

İlk şiir yazma girişimlerimde "Bob Yağı"na yazılan dörtlüklerin pek işime yaramadığını fark ettim. O dizelerdeki parlaklık beni aydınlatmak yerine gözlerimi kamaştırıyordu. Onların kusursuzluğu doğal olarak kendi yazdıklarımı iyice aşağılamama yol açıyordu. Bu yüzden epey bir süre boşa çabaladım. Sonunda aklıma dahilerinkine arada bir uğrayan türden son derece parlak ve orijinal bir fikir geldi. Fikir şuydu – ya da daha doğrusu uygulaması şöyleydi: Şehrin çok ücra bir semtine gidip oradaki bir sahaf dükkânından düzinelerce eski ve tanınmayan ya da unutulmuş kitap satın aldım. Sahaf bana onları yok pahasına sattı. Bu kitaplardan, Dante diye birinin 'Cehennem'inin tercümesi olduğu iddia edilen birinden uzun bir paragrafı özenle kopya ettim. Bir sürü veledi olan Ugolino[19] diye bir adamdan bahsediyordu. İçinde adını unuttuğum biri tarafından yazılmış bir sürü eski piyes bulunan bir başka kitaptan da yine aynı titizlikle epey dize kopyaladım. Bu dizelerde "Tanrı'nın meleklerinden" ve "papazlarından", "lanetlenmiş cinlerden"[20] ve bu gibi şeylerden bahsediliyordu. Kör bir adam tarafından yazılmış (ya Yunanlı, ya da Choctaw kızılderilisi – böyle gereksiz ayrıntıları hatırlayamam) bir kitaptan aşağı yukarı elli tane dize kopyaladım. Bunlar "Achilles'in gazabı"ndan[21] "topuk iltihabı"ndan ve

başka bir şeylerden bahsediyordu. Hatırladığım kadarıyla yine kör bir adam tarafından yazılmış olan dördüncü bir kitaptan bir iki sayfa seçtim. Bunlarda "doludan" ve "kutsal ışıktan"[22] bahsediliyordu.[23] Gerçi kör bir adamın ışık hakkında yazması abestir, ama yine de dizeleri kendi çaplarında iyi sayılırdı.

Bu şiirlerin birer kopyasını çıkardıktan sonra hepsinin altına "Oppodeldoc" (bu ismin çok hoş bir tınısı var) imzasını attım. Sonra bunları birer zarfın içine koyup, hemen yayımlanmalarını ve teliflerinin ödenmesini talep eden birer notla birlikte belli başlı dört dergiye postaladım. Ancak bu iyi tasarlanmış plan başarısızlığa uğradı (oysa başarılı olsa, daha sonra büyük eziyetler çekmekten kurtulacaktım.) Böylece bazı editörlerin faka basmayacağını anlamış oldum. Yeni doğan umutlarıma (transandantalistlerin şehrinde[24] (dedikleri gibi) *coup-de-grâce*[25] (Fransızların dediği gibi) inmişti.

O dergilerin her biri, "Sizden Gelenler" köşesinde Bay "Oppodeldoc"u rezil etti. "Hum-Drum" ona şöyle saldırdı:

" 'Oppodeldoc' (her kimse) bize 'Ugolino' adını verdiği bir kaçıkla ilgili uzun bir *tirat* göndermiş. Ugolino'nun bir sürü çocuğu var. Hepsi de kırbaçlanmalı ve yemek yedirilmeden yatağa gönderilmesi gereken veletler. Bu tirat yavan ve sıkıcı. 'Oppodeldoc'un (her kimse) hayal gücü sıfır. Oysa âcizane fikrimize göre hayal gücü ŞİİRİN salt ruhu değil, yüreğidir de. 'Oppodeldoc' (her kimse) yazdığı saçmalıkları 'hemen yayımlamamızı ve telifini ödememizi' talep etme küstahlığında bulunmuş. Biz böyle şeyleri ne yayımlarız, ne de onlar için para veririz. Ancak çiziktirdiği tüm saçmalıkları 'Rowdy-Dow'da, 'Lollipop'da ya da 'Goosetherumfoodle'da kolayca yayımlatabilir, şüphesiz."

Bence zavallı "Oppodeldoc"a biraz haksızlık ediliyordu. Ama en kötüsü "şiir" sözcüğünün büyük harfle yazılmasıydı. O dört

seçkin harfte ne büyük bir öfke gizlidir!

Ama "Rowdy-Dow" da "Oppodeldoc"u aynı şiddetle cezalandırmıştı. Şöyle yazıyordu:

" 'Oppodeldoc' (her kimse) diye birinden son derece tuhaf ve küstahça bir mektup aldık. Bu ismi seçmekle aynı adı taşıyan yüce Roma imparatoruna saygısızlık etmiş. 'Oppodeldoc'un (her kimse) mektubundan bir de son derece iğrenç ve anlamsız, değersiz bir şiir çıktı. 'Tanrı'nın meleklerinden ve papazlardan' bahsediyor. Böyle saçmalıkları ancak Nat Lee ya da 'Oppodeldoc' yazabilirdi herhalde. Üstelik bu berbat şiir için 'hemen ödeme yapmamız' talep ediliyor. Hayır, efendim – hayır! Biz *böyle* şeylere para vermeyiz. 'Hum-Drum'a, 'Lollipop'a ya da 'Goosetherumfoodle'a gidin. O *süreli yayınlar*, onlara gönderebileceğiniz her türlü edebi süprüntüyü şüphesiz yayımlayacaktır. Hatta teliflerini ödemeyi bile *vaat edecektir*."

Zavallı "Oppodeldoc"a gerçekten haksızlık ediliyordu. Ama asıl saldırı "Hum-Drum"a, "Lollipop"a ve "Goosetherumfoodle"a yapılmıştı. Onlara "*süreli yayınlar*" –hem de italik harflerle– denmişti. Bu içlerine oturmuş olmalıydı.

"Lollipop"un saldırısı da en az diğerleri kadar vahşiceydi:

" 'Oppedoldec' (müteveffa ünlülerin ismi ne kadar adice şekillerde kullanılıyor!) diye *biri* bize aşağıdaki türden elli altmış *dize* göndermiş:

Achilles'in gazabı Yunanlılara, sayısız acıların
Korkunç evlatlarına vs. vs. vs. vs.,

" 'Oppodeldoc'a (her kimse) en derin saygılarımızla şunu belirtmek isteriz ki, dergimizde her gün çok daha iyi *dizeler* yazmayan tek bir kişi bile yoktur. 'Oppodeldoc' *vezinsiz* yazmış. 'Oppodeldoc' *sayı sayma-*

yı öğrense iyi olur. Ama bu değersiz saçmalıkları niye *bize* (onca dergi varken *bize!*) göndermiş, bunları yayımlayıp kendimizi küçük düşüreceğimize nasıl inanabilmiş; bunu anlamamız mümkün değil. Bu saçmalıklar ancak 'Hum-Drum'a, 'Rowdy-Dow'a ya da 'Goosetherumfoodle'a –adamlar 'Kaz Ana'nın Melodileri'ni orijinal şiir diye yayımlıyor– yakışır. Üstelik 'Oppodeldoc' (her kimse) bu zırvalar için bizden *para* isteyecek kadar kendine güveniyor. 'Oppodeldoc' (her kimse) üste para verse bile bunları yayımlamayacağımızın farkında değil mi?"

Bunları okurken iyice ezilip büzüldüm. Giderek küçüldüğümü hissettim. Hele editörün şiirden horgörüyle "*dizeler*" olarak bahsettiği yerde artık tüy kadar hafiflemiştim. 'Oppodeldoc'a gelince, o zavallıya gerçekten *acımaya* başlamıştım. Ama "Goosetherumfoodle", "Lollipop"tan bile daha zalim çıktı:

"Kendine 'Oppodeldoc' diyen sefil bir müteşair, bize gönderdiği abuk sabuk ve gramer kurallarına hiç uymayan tumturaklı dizeleri *yayımlayacağımızı* ve bunlar için ona *ödeme yapacağımızı* hayal etmiş. Şiiri aşağıdaki *anlaşılır* dizeyle başlıyor:

'Dolu, Kutsal Işık! Cennetin ilk bebeği.'

" '*Anlaşılır*,' diyoruz. Öyleyse 'Oppodeldoc' (her kimse) bize lütfen söylesin: '*Dolu*' nasıl 'kutsal ışık' olabilir?[26] Biz onu her zaman donmuş yağmur diye bilirdik. Ayrıca donmuş yağmurun nasıl aynı zamanda hem 'kutsal ışık' (ne demekse), hem de 'bebek' olduğunu açıklayabilir mi? Bebek terimi (eğer İngilizce'den biraz *anlıyorsak*) genellikle yaklaşık altı haftalık küçük çocuklar için kullanılır. Ama bu saçmalıkları ayrıntılarıyla vermek gereksiz. Oysa 'Oppodeldoc' (her kimse) sadece bu cahilce deli saçmalarını 'yayımlamamızı' talep etmekle kalmıyor, üstüne üstlük bir de onlar için *ödeme yapmamızı* istemek gibi duyulmamış bir yüzsüzlükte bulunuyor!

"Tamam! – Pekâlâ! – Aslında aklımızdan bu genç, kötü ve kendini beğenmiş şair bozuntusunu cezalandırmak için yazdığı saçmalıkları *verbatim et literatim*[27] yayımlamak bile geçti. Ona bundan büyük bir ceza veremezdik. Bunu *yapacaktık* da, ama okuyucularımızı sıkmamak için vazgeçtik.

" 'Oppodeldoc' (her kimse) bundan sonra yazacağı benzer *yapıtları* 'Hum-Drum'a, 'Lollipop'a ya da 'Rowdy-Dow'a göndersin. *Onlar* böyle şeyleri hemen 'yayımlar' Zaten *onlar* her ay böyle şeyler 'yayımlıyor' Onlara gönderin. BİZE hakaret ederseniz, cezasını çekersiniz."

Yıkılmıştım. "Hum-Drum"a, "Rowdy-Dow"a ve "Lollipop"a gelince, onların buna nasıl dayanabildiğine asla aklım ermedi. *Onlar* en küçük puntoyla yazılmışken (en kötüsü *buydu* – onların ne kadar küçük – aşağılık olduklarını ima ediyordu), BİZ ise dev büyük harflerle onlara tepeden bakıyordu! – Ah, bu yenilir yutulur şey değildi! – Korkunç bir hakaretti. – Tacizdi. – O dergilerden birinin editörü olsam, elimden geleni ardıma koymaz, "Goosettherumfoodle"ı mutlaka dava ederdim. Bunu "Hayvanlara Zulmü Engelleme Yasası" çerçevesinde yapabilirdim. "Oppodeldoc"a gelince (her kim idiyse), artık o herife tahammülüm kalmamıştı. Ona hiç acımıyordum. Salağın teki olduğu kesindi (her kim idiyse) ve bütün o hakaretleri hak etmişti.

Eski kitaplarla yaptığım deneyden iki sonuç çıkarmıştım: Birincisi, "dürüstlük en iyi yaklaşımdı"; ikincisi ise, Bay Dante ile o iki kör adamdan ve bütün o eski yazarlardan daha iyi yazamasam bile, en azından onlardan daha kötü yazamayacağım kesindi. Bu yüzden cesaretlendim ve "tamamen özgün" (tıpkı dergi kapaklarında yazdığı gibi) bir şeyler yazmaya karar verdim. Bu uğurda çalışmaktan kaçınmayacaktım. Yine kendime "Gad-Fly" editörünün "Bob Yağı" üstüne yazdığı o muhteşem dizeleri örnek aldım ve o yüce tema üstüne bir methiye düzmeye karar

verdim. Diğeriyle boy ölçüşecek bir şiir olacaktı bu.

İlk mısrada zorlanmadım. Şöyleydi:

Bir methiye yazmak "Bob Yağı" üstüne

Ancak uyak sözlüğünden 'üstüne' ile kafiye yapan tüm sözcükleri dikkatlice arayıp çıkardıktan sonra, devam etmemin olanaksız olduğunu gördüm. Sonunda babamdan yardım istedim ve saatlerce derin derin düşündükten sonra şiiri şu şekilde kurduk:

Bir methiye yazmak "Bob Yağı" üstüne
Amma zor işmiş be.
(İmza,) SNOB.[28]

Evet, bu şiir pek uzun sayılmazdı. Ama Edinburgh Review'da dedikleri gibi, edebi bir eserin değerinin uzunluğuyla hiçbir ilişkisi olmadığını "öğrenecektim" Quarterly ise "uzun çabalardan" sürekli bahseder durur, ama bunun mantığını anlamak mümkün değildir. Bu yüzden yarattığım ilk eserden memnundum. Şimdi bütün mesele bunu nerede yayımlatacağımdaydı. Babam onu "Gad-Fly"a göndermemi önerdi – ama ben iki sebepten dolayı bundan çekiniyordum. Editörün kıskanmasından korkuyordum – ayrıca özgün yazılara para ödemediğini de öğrenmiştim. Bu yüzden, epey düşündükten sonra, şiirimi daha kaliteli bir dergi olan "Lollipop"a göndermeye karar verdim. Bunu yaptıktan sonra sonucu merakla, ama teslimiyet içinde beklemeye başladım.

Derginin bir sonraki sayısında şiirimin baş köşede yayımlanmış olduğunu gururla gördüm. Altına da şu önemli sözler, ita-

likle ve köşeli parantez içinde yazılmıştı:

[Okuyucularımızın dikkatini "Bob Yağı" üstüne yazılmış bu mükemmel dizelere çekmek istiyoruz. Ne kadar yüce ve dokunaklı olduklarını söylememize gerek yok herhalde: – Okurken ağlamamak imkânsız. Yine aynı yüce tema üstüne "Gad-Fly" editörünün yazdığı saçmalıklardan içi bulanmış olanlar bu iki şiiri karşılaştırmalıdır.

NOT. "Snob"un bir mahlas olduğu belli. Bu gizemli şairin gerçek kimliğini merak ediyoruz. Kendisi bizimle şahsen görüşmek ister mi acaba?"]

Bütün bunlar hakkımdı tabii, ama yine de itiraf etmeliyim ki, beklediğimden daha fazlaydı: – Bunu ülkem ve insanlık adına utanarak söylüyorum. Ama yine de hiç vakit kaybetmeden "Lollipop"un editörüyle görüşmeye gittim. Şansım vardı. O beyefendiyi evinde buldum. Beni büyük bir saygıyla selamladı. Bana hayran olduğu belliydi ama, çok genç ve deneyimsiz göründüğümden olacak, biraz da babacan ve tepeden bakar bir hali vardı. Beni içeri davet ettikten sonra hemen şiirimden bahsetmeye başladı: – Ama alçakgönüllü olduğumdan bana yaptığı binlerce övgüyü burada yazmayacağım. Ama Bay Crab[29] (editörün adı buydu) öyle boşa övgü yağdıran biri değildi kesinlikle. Şiirimi büyük bir tarafsızlık ve beceriyle inceledi – arada birkaç küçük kusura dikkatimi çekmeyi de ihmal etmedi – bu yüzden nazarımda iyice yükseldi. "Gad-Fly"ı ise yerden yere vurdu tabii. Bay Crab'in o berbat dergi hakkında yaptığı titiz eleştirilerden ve korkunç saldırılardan payımı almak istemezdim. O zamana kadar "Gad-Fly"ın editörünü insanüstü bir varlık olarak görmüştüm hep. Ama Bay Crab gerçeği görmemi sağladı. O Sineğin[30] (Bay C. rakibinden böyle bahsederek onunla alay ediyordu) gerçek kişisel ve yazınsal yüzünü gösterdi. Sinek hak etmediği bir başarı elde etmişti. Berbat

şeyler yazmıştı. Kötü bir gazeteciydi ve soytarının tekiydi. Alçağın biriydi. Yazdığı bir trajediyle bütün ülkeyi güldürmüş, bir komediyle bütün dünyayı ağlatmıştı. Üstelik kendisi (Bay Crab) üstüne bir hiciv yazma cüretinde bulunmuş ve ona "eşek" diyecek kadar küstahlaşmıştı. Bay Crab, Bay Fly hakkındaki düşüncelerimi yazıya dökmek istersem "Lollipop"un sayfalarının emrime amade olduğunu söyledi. Bu arada, Fly dergisinin "Bob Yağı" üstüne rakip bir şiir yazdığım için bana saldıracağı kesindi. Bu yüzden kendisi (Bay Crab) özel ve kişisel çıkarlarımı koruma işini üstlenecekti. Eğer hemen adam olmazsam bu kendisinin (Bay Crab'in) suçu olmayacaktı.

Bay Crab susup soluklanınca (son söylediklerinin tek kelimesini anlamamıştım) çekinerek konuşmaya başladım. "Lollipop"un kapağında şöyle bir yazı vardı: "Yayımlamayı kabul ettiğimiz bütün yapıtlar için büyük paralar ödemekte ısrar ediyoruz: – Çoğunlukla tek bir kısa şiire verdiğimiz para bile 'Hum-Drum', 'Rowdy-Dow' ve 'Goosetherumfoodle'ın toplam yıllık maliyetinden fazladır." Bu yüzden ben de şiirimin bedelinin ödenmesini beklediğime dair bir şeyler söyledim.

Bay Crab "bedel" sözcüğünü duyunca önce gözlerini, sonra da ağzını ardına kadar açtı. Böylece son derece kızgın ve vaklamak üzere olan yaşlı bir ördeğe benzedi; – ben sözümü bitirene kadar da öylece kaldı (arada sırada da müthiş bir şaşkınlığa kapılmışçasına ellerini sıkıca alnına bastırıyordu).

Sonunda sözümü bitirince koltuğuna çöktü. Sanki eli ayağı tutmaz olmuştu. Kolları iki yanından sarkıyordu. Ama ağzı hâlâ bir ördeğinki gibi açıktı. Ben bu tavrı karşısında şaşırmış ve kaygılanmıştım. Ne diyeceğimi bilemiyordum. Sonra birden ayağa fırlayıp çan ipine doğru koştu. Ama tam ipi çekecekken fikrini (her ne idiyse) değiştirdi ve bir masanın altına daldı. Dışarı çık-

tığında elinde bir sopa vardı. Tam bunu havaya kaldırırken (niyeti neydi bilemiyorum) birden yüzüne sevecen bir gülümseme yayıldı ve sakinleşip tekrar koltuğuna oturdu.

"Bay Bob," dedi (yukarı çıkmadan önce kartvizitimi göndermiştim), "Bay Bob, sanırım siz *çok* genç bir adamsınız?"

Bunu doğruladım. Henüz on beşimde bile olmadığımı ekledim.

"Ah!" diye karşılık verdi. "Çok güzel! Şimdi anlıyorum – tamam, daha fazla konuşmayın! Bedel konusunda söylediklerinizde haklısınız: Aslında fazlasıyla haklısınız. Ama – ah – ah – dergimiz *ilk* yapıtlar – dediğim gibi, *ilk* yapıtlar için asla para ödemez. Anlıyorsunuz, değil mi? Aslında böyle durumlarda genellikle *para alırız*." [Bay Crab bu son kelimeleri söylerken sırıttı.] "Genellikle ilk yapıtların yayımlanması için –özellikle de söz konusu olan bir şiirse– *bize* para verilir. Ayrıca Bay Bob, dergimiz bir ilke olarak Fransa'da dediğimiz şekliyle asla *argent comptant*[31] ödeme yapmaz: – Eminim anlıyorsunuz. Yazı yayımlandıktan birkaç ay sonra – belki bir iki yıl sonra – dokuz ay içinde ödeme yapmayı garanti ederiz – işlerimiz sonraki altı ay boyunca 'yolunda' giderse tabii. Bay Bob, umarım bu açıklamadan tatmin olmuşsunuzdur." Bay Crab'in gözlerinde yaşlar belirmişti.

Böylesine mühim ve duyarlı bir insanı istemeden de olsa üzmek canımı sıkmıştı. Hemen özür diledim ve söylediği her şeyi kabul ettiğimi, ayrıca durumunun ne kadar hassas olduğunu da anladığımı belirttim. Bunları uygun bir dille söyledikten sonra yanından ayrıldım.

Çok kısa bir süre sonra bir sabah "uyandığımda artık ünlüydüm" Şöhretimin büyüklüğünü anlamak için o gün çıkan başyazılara bakmak yeterli olur. Bu yazılarda "Lollipop"un şiirimin yayımlandığı sayısından bahsediliyordu. Son derece açık seçik

ve anlaşılır yazılardı. Yalnız her birinin sonunda "15 *Eyl* – 1 *k*."[32] gibi tuhaf bir cümle vardı ki, buna anlam veremedim.

Son derece dirayetli bir gazete olan ve edebi konulardaki saygınlığıyla tanınan "Owl"[33]da şunlar yazılıydı:

"LOLLIPOP! Bu mükemmel derginin Ekim sayısı öncekilerden de iyi. Artık bundan iyisi can sağlığı. Tipografisi ve kâğıdı öyle güzel – resimleri öyle bol ve kusursuz – ayrıca içindeki okuyucu eserlerinin edebi değeri öyle yüksek ki – Lollipop'u ağır aksak giden rakipleriyle karşılaştırmak Hyperion'u bir Satirle karşılaştırmaya benziyor. Evet, 'Hum-Drum', 'Rowdy-Dow' ve 'Goosetherumfoodle' palavra sıkmakta daha iyi olabilirler, ama 'Lollipop' diğer açılardan rakip tanımıyor! Bu saygın mecmuanın maliyeti yüksek olsa gerek. Masraflarını nasıl karşılayabildiklerini anlayamıyoruz. Evet, her sayısı 100.000 satıyor ve abonelerinin sayısı da geçen ay dörtte bir arttı: Ama öte yandan yayımladıkları eserlere sürekli inanılmaz telifler ödüyorlar. Bay Slyass'in[34] 'Domuzlar' üstüne yazdığı eşsiz makale için tam otuz yedi buçuk sent aldığı söyleniyor. Editörü BAY CRAB iken ve SNOB ile Slyass gibilerinin eserlerini yayımlarken, 'Lollipop'un başarısız olması imkânsız. Hemen abone olun. 15. *Eyl* – 1 *k*."

Itiraf etmeliyim ki, "Owl" gibi saygın bir gazetede çıkan bu yazı koltuklarımı kabartmıştı. İsmimin –daha doğrusu *nom de guerre*imin[35] – yüce Slyass'inkinden önce yazılması ise beni çok sevindirmişti, her ne kadar bunu hak ettiğimi bilsem de.

Sonra "Toad[36]"da çıkan yazıyı okudum. Dürüstlüğü ve bağımsızlığıyla tanınan – dalkavukluk yapmayan ve akşam yemeği partileri düzenleyenlerin kulu kölesi olmayan bir gazeteydi bu:

"'Lollipop'un Ekim sayısı hem görsel, hem de edebi içeriği açısın-

dan piyasadaki diğer dergilerden çok daha üstün. Evet, 'Hum-Drum', 'Rowdy-Dow' ve 'Goosetherumfoodle'ın palavra sıkmakta daha iyi olduklarını kabul ediyoruz, ama 'Lollipop' diğer açılardan rakip tanımıyor. Bu saygın derginin maliyeti yüksek olsa gerek. Masraflarını nasıl karşılayabildiklerini anlayamıyoruz. Evet, her sayısı 200.000 satıyor ve abonelerinin sayısı da son on beş günde üçte bir a ttı: Ama öte yandan yayımladıkları eserlere her ay akla hayale sığmaz telifler ödüyorlar. Bay Mumblethumb'ın son eseri 'Çamur Havuzunda Monodi' için tam elli sent aldığını öğrendik.

"Derginin bu sayısına özgün eserleriyle katkıda bulunanlar arasında (tanınmış editör BAY CR B'in yanı sıra) SNOB, Slyass ve Mumblethumb'ı da görüyoruz. Bizce editörünkiler dışında dergideki en değerli eser ise gerçek bir mücevher: 'Snob'un 'Bob Yağı' üstüne yazdığı şiir. Ama okuyucularımız bu benzersiz *bijou*nun[37] ismine bakıp da, onu adı kibar insanları rahatsız edecek kadar çirkin olan bir başka, zavallı şahsın yazdığı saçma sapan şiirle karıştırmasınlar. 'Bob Yağı Üstüne' yazılan bu *yeni* şiir, herkesin 'Snob'un kimliğini merak etmesine yol açtı – ne de olsa bunun bir mahlas olduğuna şüphe yok. Neyse ki, biz bu sorunun yanıtına sahibiz. 'Snob' bu şehirde yaşayan Bay Thingum Bob'ın *nom-de-plume*udur. Kendisi meşhur Bay Thingum'un (ismini ondan almıştır) akrabasıdır. Ayrıca eyaletin en saygın sülaleleriyle de kan bağı vardır. Babası Bay Thomas Bob, Smug'da yaşayan zengin bir tüccardır. 15 *Eyl* – 1 *k*."

Bu övgü dolu yazı beni çok etkilemişti – özellikle de "Toad" gibi tarafsız bir gazetede yayımlandığından. Sineğin "Bob Yağı"nı "saçma sapan" olarak tanımlanmasını ise son derece dokunaklı ve yerinde buluyordum. Ancak benim şiirime "mücevher" ve "bijou" denmesi biraz yetersiz geldi. Bu tanımlar yeterince etkileyici değildi. Yeterince *prononcés*[38] (Fransa'da dediğimiz gibi) değildi.

"Toad"u okumayı yeni bitirmiştim ki, bir arkadaşım elime

"Mole"[o]"un son sayısını tutuşturdu. Bu gazete olayların derinine inmesi ve editörlerinin açık, dürüst, kaliteli yazılarıyla ünlüydü. "Mole"da "Lollipop"tan şöyle bahsediliyordu:

" 'Lollipop'un Ekim sayısı yeni elimize geçti. Şunu itiraf *etmeliyiz* ki, daha önce hiçbir derginin nüshası bizi bu kadar tatmin etmemişti. Size de tavsiye ediyoruz. 'Hum-Drum', 'Rowdy-Dow' ve 'Goosetherumfoodle' örnek almalılar. Evet, boşa böbürlenmekte bu dergilerin üstüne yok, ama 'Lollipop' diğer açılardan rakip tanımıyor! Bu saygın derginin maliyeti yüksek olsa gerek. Masraflarını nasıl karşılayabildiklerini anlayamıyoruz. Evet, her sayısı 300.000 satıyor ve abonelerinin sayısı da son bir haftada yarı yarıya arttı: Ama öte yandan yayımladıkları eserlere her ay şaşılacak kadar yüksek telifler ödüyorlar. Bay Fatquack'in bir aileyi anlatan son kısa romanı 'Bulaşık Bezi' için tam altmış iki buçuk sent aldığını öğrendik.

"Elimizdeki sayıya katkıda bulunanlar arasında BAY CRAB (tanınmış editör), SNOB, Mumblethumb, Fatquack ve diğerleri yer alıyor, Ama editörün eşsiz yazılarından sonra, bizce en iyi eser 'Snob' mahlasını kullanan bir şairin kaleminden dökülen, elmas gibi değerli şiirdir. Yıldızı yeni parlayan bu şairin *nom de guerre*sinin bir gün 'Boz'u[*] gölgede bırakacağına inanıyoruz. 'SNOB'un bu şehirde yaşayan zengin bir tüccarın, Bay Thomas Bob'ın tek varisi ve saygın Bay Thingum'un yakın akrabası olan Bay THINGUM BOB olduğunu öğrendik. Bay B.'nin takdire layık şiiri 'Bob Yağı' adını taşıyor – bizce bu biraz talihsiz bir başlık, çünkü berbat bir gazeteci olan zavallı bir serseri aynı konuyu ele alan saçma sapan bir şiir yazıp bütün şehri tiksindirmişti. Ancak neyse ki, bu iki şiiri birbiriyle karıştırmak olanaksız. 15 *Eyl* – 1 *k*."

"Mole" gibi açık görüşlü bir gazetenin şiirimi beğenmesi ruhumu hazza boğmuştu. Tek bir itirazım vardı: "Zavallı serseri" yerine "*iğrenç* ve zavallı, *alçak, haydut ve* serseri" dense daha iyi olurdu bence. Daha zarif olurdu. Ayrıca "elmas gibi" tanımının

da, "Bob Yağı"nın mükemmeliğine *hayran kaldığı* belli olan "Mole"un fikirlerini ifade etmeye yetecek şiddette olmadığı kesindi.

"Owl", "Toad" ve "Mole" da çıkan bu yazıları okuduktan sonra, aynı ikindi vakti elime "Daddy-Long-Legs"in bir nüshası geçti. Bu gazete kavrayışının derinliğiyle tanınırdı. "Daddy-Long-Legs"de şunlar yazılıydı:

" 'Lollipop'! Bu muhteşem derginin Ekim sayısı çıktı bile. Artık kimin en iyi olduğu iyice anlaşıldı. 'Hum-Drum'ın, 'Rowdy-Dow'un ve 'Goosetherumfoodle'ın artık zaman zaman rekabet çabalarında bulunmalarına gerek kalmadı. Bu dergiler yaygara koparmakta 'Lollipop'tan daha becerikli olabilir, ama 'Lollipop' diğer açılardan rakip tanımıyor! Bu saygın derginin maliyeti yüksek olsa gerek. Masraflarını nasıl karşılayabildiklerini anlayamıyoruz. Evet, her sayısı yarım milyon satıyor ve abonelerinin sayısı da son birkaç günde dörtte üç arttı: Ama öte yandan yayımladıkları eserlere her ay ödedikleri telifler inanılmayacak kadar yüksek. Matmazel Cribalittle'ın, Devrim günlerini anlatan değerli öyküsü 'York-Townlu Katy Başardı, Bunker-Hill'li Katy Başaramadı' için tam seksen yedi buçuk sent aldığını biliyoruz.

"Bu sayıdaki en iyi yazılar ise editörün (tanınmış BAY CRAB'in) kaleminden çıkanlar elbette. Ama dergide SNOB; Matmazel Cribalittle; Slyass; Bayan Fibalittle; Mumblethumb; Bayan Squibalittle ve son olarak da yine onlar kadar değerli olan Fatquack'in çok sayıda değerli eseri de yer alıyor. Bu sayı gerçek bir dahiler geçidi.

" 'SNOB' imzalı şiirin genel beğeni topladığını gördük. Biz ise bunun az bile olduğu kanısındayız. Bu belagât ve sanat başyapıtının ismi 'Bob Yağı' Bir iki okuyucumuz aynı ismi taşıyan bir başka şiiri (?) *belki hayal meyal* da olsa *hatırlayabilir*. Gerçi bu midelerinin bulanmasına yetecektir şüphesiz. Bu diğer şiir şehrin kenar mahallelerinde dağıtılan hayasız dergilerden birinde ahçı yamağı olarak çalıştığına inandığımız sefil ve berbat bir gazeteci, bir dilenci ve cani tarafından yazılmıştır. Bu

okuyucularımıza yalvarıyoruz: Tanrı aşkına o iki şiiri birbiriyle karıştırmayınız. Duyduğumuz kadarıyla *asıl* 'Bob Yağı'nın yazarı BAY THINGUM BOB imiş. Kendisi büyük bir dahi ve âlim olan bir beyefendidir. 'Snob' ise bir *nom-de-guerre*den başka bir şey değil. 15 *Eyl* – 1 *k*."

Bu yerginin sonuç kısmını okurken haklı öfkemi dizginlemekte zorlanıyordum. "Daddy-Long-Legs"de o domuza, "Gad-Fly"ın editörüne açıkça sempatiyle – sevecenlikle – aşırı bir çekingenlikle yaklaşılıyordu. Bu yumuşak tavrın tek bir anlamı olabilirdi: "Daddy-Long-Legs" Sineğin tarafını tutuyordu – niyetinin beni yerin dibine geçirip onu yüceltmek olduğu açıktı. Biraz aklı olan herkesin anlayabileceği gibi, "Daddy"nin gerçek niyeti iddia ettiği gibi olsa, kendisini (yani "Daddy"yi) daha dolaysız, daha keskin ve daha uygun sözlerle ifade edebilirdi. "Berbat gazeteci", "dilenci", "aşçı yamağı" ve "cani" sözcüklerinin kasti bir şekilde belirsiz ve kaçamak oldukları öyle açıktı ki – dünyanın en kötü şiirini yazmış adamı tasvir etmekte yetersiz kalıyorlardı. "Sahte övgülerle yermenin" ne demek olduğunu hepimiz biliriz. Peki ya Daddy'nin bu yaptığına ne demeliydi? Amacı açıkça zayıf saldırılarla yüceltmek değil miydi?

Ama "Daddy"nin Sinek hakkında söyledikleri beni ilgilendirmezdi. ***Benim hakkımda*** söyledikleri ise ilgilendirirdi. "Owl", "Toad" ve "Mole"un yeteneğim hakkında söyledikleri onca şeyden sonra, "Daddy-Long-Legs" gibi bir gazetede benden sadece "büyük bir dahi ve âlim" olarak bahsedilmesi yenilir yutulur şey değildi. Beyefendiymiş ha! Hemen kararımı verdim. "Daddy-Long-Legs"den yazılı bir özür talep edecektim. Kabul etmezlerse onlara savaş açacaktım.

Bu kararı verdikten sonra mesajımı Daddy'ye iletebilecek,

güvenilir bir dost aramaya başladım. "Lollipop"un editörü bana saygı duyduğunu açıkça göstermişti. Bu yüzden sonunda bu konuda ondan yardım istemeye karar verdim.

Bay Crab'e niyetimi anlatırken yüzünde beliren ifade ve tavırları *öyle* tuhaftı ki, bunlara asla anlam veremeyeceğim herhalde. Yine çan ipine koştu ve sopayı kaptı; ördek gibi görünmeyi de ihmal etmedi. Bir ara sahiden vaklayacak sandım. Ama bir süre sonra yine yatıştı ve mantıklı konuşup davranmaya başladı. Ama ulak olmayı reddetti. Hatta beni o mektubu göndermekten vazgeçirdi. Ama "Daddy-Long-Legs"in gerçekten de utanç verici bir haksızlık yaptığını –özellikle de "beyefendi ve âlim" sıfatlarını kullanmakla– kabul edecek kadar samimi davrandı.

Bay Crab'le yaptığım bu görüşmenin sonuna doğru (beni gerçekten evladı olarak görüyor ve iyiliğimi istiyor gibiydi), bana hem biraz para kazanmak, hem de ünümü arttırmak için "Lollipop"a Thomas Hawk adıyla yazılar yazmamı önerdi.

Bay Thomas Hawk'ın kim olduğunu söylemesi için yalvardım. Hem onun yerine nasıl geçecektim?

Bunun üzerine Bay Crab yine "gözlerini faltaşı gibi açtı" (Almanya'da dediğimiz gibi), ama sonra bu büyük şaşkınlıktan sıyrılıp ne demek istediğini açıkladı. Thomas Hawk derken aslında Tommy Hawk'ı kast ediyordu – ama Tommy adi bir isim olduğundan onu Thomas yapmıştı. Aslında bu "tomahawk"a, yani kızılderililerin savaş baltasına yapılan bir göndermeydi. Kötü yazarların kafa derisini yüzecektim.

Hamime eğer hepsi buysa, Thomas Hawk rolü için biçilmiş kaftan olduğumu söyledim. Bunun üzerine Bay Crab benden gücümü kanıtlamak için "Gad-Fly"ın editörünün işini hemen, olabildiğince sivri bir dille bitirmemi istedi. Bunu hemen yaptım. İlk "Bob Yağı" üstüne bir eleştiri yazısı yazdım. Bu yazı "Lol-

lipop"un otuz altı sayfasını kapladı. Aslında Thomas Hawk rolünü oynamak benim için şiir yazmaktan çok daha kolay oldu. Çünkü tamamen *sistematik* hareket ettiğimden, bu yüzden işin üstesinden gelmekte zorlanmadım. Yöntemim şuydu: "Lord Brougham'ın Konuşmaları", "Cobbett'in Tüm Eserleri", "Yeni Argo Sözlüğü", "Haddini Bildirme Sanatı" "Küfür Dersleri" (büyük boy basım) ve "Lewis G. Clarke'ın Dil Üstüne Yazıları" adlı kitapları indirimli fiyattan (ucuza) satın aldım. Bu eserleri bir kaşağı ile ince ince doğradıktan sonra parçaları bir eleğe koydum. Edepli sayılabilecek her şeyi (sayıları çok azdı) böylece elekten geçirdikten sonra geri kalan sert sözleri büyük bir teneke biberliğin içine koydum. Bunun yan taraflarında büyük delikler vardı. Böylece bir cümleyi fiziksel zarar vermeden çekip çıkarabilirdim. Karışım artık kullanılmaya hazırdı. Thomas Hawk rolünü oynama vakti geldiğinde, bir büyük boy yazı kâğıdına kaz yumurtası akı sürdüm. Sonra bunu da kitaplar gibi ince ince kestim –ama bu kez her sözcük okunabilsin diye daha dikkatliydim– ve bu parçaları da biberliğin içine, diğer parçaların yanına attım. Kapağını kapadıktan sonra biberliği iyice salladım. Böylece kâğıt parçaları yumurtalı deli külâhı kumaşına yapıştı. Sonuç mükemmeldi. Büyüleyiciydi. Aslında bu basit yöntemin sonucu hakkında yazılan övgüler emsalsizdi. Bütün dünya hayran kalmıştı. Başlarda biraz çekingendim –acemilikten dolayı–, bu yüzden yazının genelindeki bir tutarsızlık, bir *acayiplik* (Fransa'da dediğimiz gibi) beni biraz huzursuz etmişti. Birbirine *uymayan* (Anglo-Saksoncada dediğimiz gibi) sözcükler vardı. Çoğu tutarsızdı. Hatta bazıları ters yazılmıştı. En kötüsü de bu ters yazılma meselesiydi zaten. Nerede ortaya çıksa cümleleri berbat ediyordu: – Bunlardan sadece Bay Lewis Clarke'ın paragrafları etkilenmemişti, çünkü öyle güçlü ve sağlamdılar ki,

herhangi bir konum değişikliğinden etkilenmiyorlardı. Tepetaklak da dursalar hallerinden oldukça memnun görünüyorlardı.

"Bob Yağı" şiiri üstüne yazdığım eleştiriden sonra "Gad-Fly'ın editörüne ne olduğunu bilmiyorum. Herhalde ağlaya ağlaya ölmüştür. Şurası kesin ki, hemen ortadan kayboldu ve bir daha da onu gören olmadı.

Bu meseleyi gereğince hallettikten ve intikam meleklerini tatmin ettikten sonra, artık Bay Crab'in epey gözüne girmiştim. Beni "Lollipop"ta, yazar Thomas Hawk olarak işe aldı. Her ne kadar henüz para veremese de, tavsiyelerinden faydalanmama izin veriyordu.

"Thingum'cuğum," dedi bana bir akşam yemekten sonra, "kabiliyetini takdir ediyor ve seni öz evladım gibi seviyorum. Varisim olacaksın. Ölünce 'Lollipop'u sana bırakacağım. Bu arada seni adam edeceğim – *kesinlikle* adam edeceğim – öğ tlerimi hep dinlersen tabii. Yapman gereken ilk iş o ihtiyar domuzdan kurtulmak."

"Domuzdan mı?" dedim. "Hangi domuzdan? *Aper*[1] (Latincede dediğimiz gibi) mi? – Kim? – Nerede?"

"Babandan bahsediyorum," dedi.

"Kesinlikle," diye karşılık verdim. "Domuzun tekidir."

"Zengin olacaksın Thingum," diye devam etti Bay Crab. "Baban ise boynuna geçirilmiş bir değirmen taşı. Ondan hemen kurtulmalıyız." [Bıçağımı çıkardım.] "Ondan hemen kurtulmalıyız," diye devam etti, "sonsuza dek. Ayak altından çekilmeli – *çekilmeli*. Ama düşünüyorum da, onu tekmelesen ya da sopayla dövsen ya da bir şekilde pataklasan daha iyi olacak."

"Şuna ne dersiniz?" diye bir öneride bulundum alçakgönüllülükle. "Önce tekmelesem, sonra sopayla dövsem, en sonunda da burnunu kıvırsam?"

Bay Crab bana birkaç saniye düşünceli düşünceli baktı. Sonra yanıt verdi:

"Bence bu çok iyi bir fikir, Bob – gerçekten çok iyi bir fikir – yani bir yere kadar – ama berberlerden kurtulmak çok zordur. Bu yüzden bence Thomas Bob'a bu saydığın şeyleri yaptıktan sonra, yumruklarınla da iki gözünü iyice morartsan, seni bir daha eğlence yerlerinde görmesini önlemiş olursun. Bundan sonra artık daha fazla bir şey yapabileceğini sanmıyorum. Ama onu sokaklarda biraz tekmeledikten sonra polise teslim edebilirsin. Ertesi sabah da sana saldırdığına yemin edip davacı olabilirsin."

Bay Crab'in bana karşı beslediği muhabbetten çok etkilenmiştim. Verdiği mükemmel tavsiye de bunun kanıtıydı zaten. Çok da işime yaradı. Sonuçta o can sıkıcı ihtiyardan kurtuldum. Kendimi daha bağımsız, gerçek bir beyefendi gibi hissetmeye başladım. Gerçi parasızlık birkaç hafta canımı sıktı. Ama sonunda gözlerimi dört açarak ve burnumun dibinde olup bitenlere bakarak, bu meseleyi nasıl çözeceğimi anladım. Bu "mesele" sözcüğünün Latincesi *rem* imiş. Bu arada, söz Latinceden açılmışken, *quocunque* ne demek bilen var mı – ya da *modo*[42] Planım çok basitti. "Snapping-Turtle"ın on altıda birini sudan ucuza satın aldım; – hepsi buydu. Bu işi *hallettikten* sonra cebime para girmeye başladı. Tabii bazı ufak tefek meseleleri de yoluna koymak gerekiyordu, ama bunlar planın parçası değil, sonucuydular. Örneğin kâğıt, kalem ve mürekkep alıp hemen yazmaya başladım. Böylece bir dergi makalesini tamamladıktan sonra, buna "FOL-LOL, 'Bob Yağı'*nın Yazarından*" başlığını verip "Goosetherumfoodle"a gönderdim. Ancak o dergi "Sizden Gelenler" köşesinde bunu "zırva" olarak değerlendirince, hemen makalenin ismini değiştirip "'Hey-Dolandırın-Dolandırın',

Yazan: BAY THINGUM BOB, 'Bob Yağı Mersiyesi'nin Yazarı *ve* Snapping-Turtle'ın Editörü' yaptım. Bu düzeltmeden sonra onu tekrar "Goosetherumfoodle"a gönderdim. Beklerken bir yandan da "Turtle"da her gün altı sütuna "Goosetherumfoodle"ın edebi değeri ve editörünün kişiliği üstüne felsefi ve analitik denebilecek incelemeler yayımladım. O haftanın sonunda "Goosetherumfoodle" tuhaf bir hata yaptığını fark etmişti: "Ne idüğü belirsiz salağın teki tarafından yazılmış 'Hey-Dolandırın-Dolandırın' adlı aptalca bir makaleyi, 'Bob Yağı'nın meşhur yazarının benzer isimli, bir mücevher gibi parlak ve değerli yazısıyla karıştırmışlardı" "Goosetherumfoodle" bu "son derece doğal hatadan büyük üzüntü duyuyor", *gerçek* "Hey-Dolandırın-Dolandırın"ı derginin bir sonraki sayısında yayımlama sözü veriyordu.

Aslında ben "Goosetherumfoodle"ın *gerçekten* bir hata yapmış olduğunu *düşünüyordum* – bunu *gerçekten* düşünüyordum – *o sırada* böyle düşünüyordum – ve *şimdi* de başka türlü düşünmek için bir sebebim yok. Saygısızlık etmek gibi bir niyetim yok, ama "Goosetherumfoodle" kadar çok hata yapan dergi görmemiştim. O günden sonra "Goosetherumfoodle"ı sevmeye ve sonuçta edebi değerlerini görmeye başladım. "Turtle"da her fırsatta bunlar üstüne yazıyordum; ve son derece tuhaf bir rastlantı sonucunda – o insanı gerçekten düşündüren, kesinlikle *şaşırtıcı* raslantılardan biri sonucunda – "Goosetherumfoodle" ile ben nasıl karşılıklı fikirlerimizi zaman içinde tamamen değiştirdiysek – nasıl tamamen *bouleversement*[4] (Fransa'da dediğimiz gibi) – nasıl tamamen *çark ettiysek* (Choctow kızılderililerinin oldukça etkileyici bu deyimiyle); aynı şey kısa süre sonra benimle "Rowdy-Dow" ve yine benimle "Hum-Drum" arasında da gerçekleşti.

Böylece, bu dahice hamleler sonucunda "cebime para girdi"

ve ben muhteşem ve maceralı kariyerimde ilerleyip sonunda dünya çapında ünlü oldum. Böylece artık Chateaubriand gibi, "Tarih yazdım," diyebiliyorum – "*Jai fait l'historie.*"

Gerçekten de "tarih yazdım." Geçmişimi kaleme aldığım bu parlak zamanda eylemlerim – eserlerim insanlığın malı. Tüm dünya tarafından biliniyorlar. Bu yüzden hızlı yükselişimin – "Lollipop"un bana miras kalışının – bu dergiyi "Hum-Drum"la birleştirişimin – sonra "Rowdy-Dow"u da satın alıp bu üç dergiyi birleştirişimin – ve en sonunda, geriye kalan son rakiple de anlaşıp ülkenin tüm edebiyat dergilerini birleştirerek her yerde

"Rowdy Dow, Lollipop, Hum-Drum

ve

GOOSETHERUMFOODLE"

olarak tanınan dergiyi yaratışımın öyküsünü ayrıntılarıyla anlatmama gerek yok.

Evet, tarih yazdım. Şöhretim evrensel. Dünyanın en ücra köşelerinde bile tanınıyorum. Ölümsüz THINGUM BOB'dan bir şekilde bahsetmeyen tek bir gazete bulamazsınız. Hepsinde, "Bay Thingum Bob şunu dedi, Bay Thingum Bob bunu yazdı, Bay Thingum Bob şöyle yaptı," gibi şeyler yazılıyor. Ama ben alçakgönüllüyüm ve mütevazı bir yürekle ölüyorum. Sonuçta insanların "deha" demekte ısrar ettiği o tanımlanamaz şey nedir ki? Buffon'a – Hogarth'a katılıyorum – *çalışkanlıktan* başka bir şey değildir.

Bana bakın! – Öyle çok çalıştım – öyle çok didindim – öyle çok yazdım ki! Ey tanrılar söyleyin, *yazmadım* mı? Gevşemek

nedir bilmedim. Gündüzleri masamda çalıştım, geceleri sabaha kadar okudum. Sarardım soldum. Beni görmeliydiniz – *gerçekten* görmeliydiniz. Sağa yaslandım. Sola yaslandım. Öne eğildim. Arkaya yaslandım. Dimdik oturdum. *Téte baissée*[44] (Kickapooların dediği gibi) oturdum ve başımı ak sayfalara eğdim. Ve bu arada sürekli – *yazdım*. İyi günde, kötü günde – *yazdım*. Açken, susuzken – *yazdım*. Gün ışığında, ay ışığında – yazdım. *Ne* yazdığımı söylemeye gerek yok. *Tarz!* – Önemli olan buydu. Bunu Fatquack'ten öğrendim ve işte size bir örneğini sunuyorum.

1844

Şehrazat'ın 1002. Masalı

Gerçek kurgudan daha tuhaftır. – ATASÖZÜ.

Son günlerde Doğu üstüne araştırma yaparken *Tellmenow Isitsoörnot*[45] adlı kitaba başvurmam gerekti. Bu kitap (tıpkı Simeon Jochaides'in Zohar'ı gibi) Avrupa'da bile pek bilinmez ve yanılmıyorsam hiçbir Amerikan yazarı tarafından da alıntılanmamıştır –belki "Amerikan Edebiyatı'ndaki Tuhaflıklar"ın yazarını saymazsak–. Dediğim gibi, bu son derece ilginç kitabın sayfalarını karıştırırken şaşırtıcı bir şey keşfettim. Meğer "1001 Gece Masalları"ndaki vezirin kızı Şehrazat'ın sonunu bütün dünya yanlış biliyormuş. "1001 Gece Masalları"nda anlatılan *dénouement* tamamen yanlış olmasa da, en azından sadece bir noktaya kadar anlatıldığı için eksik.

Bu ilginç konunun ayrıntılarını öğrenmek isteyen okuyuculara "Isitsoörnot"ı tavsiye ederim. Ama bu arada orada keşfettiklerimin bir özetini vermek istiyorum.

Bilindiği gibi, masalların yaygın versiyonunda kraliçesini haklı olarak kıskanan bir hükümdar onu öldürmekle kalmaz, aynı zamanda da sakalı ve peygamberi adına bir yemin eder: Her gece ülkesinin en güzel bakiresiyle evlenecek, ertesi sabah da

onu cellada teslim edecektir.

Bu yeminini yıllarca, tutarlı ve son derece sağduyulu bir adamın dinsel titizliği ve yöntemliliğiyle harfiyen uyguladıktan sonra, bir ikindi vakti başveziri tarafından rahatsız edilir (şüphesiz dua ederken). Vezirin kızının aklına bir fikir gelmiştir.

Kızın adı Şehrazat'tır ve aklına gelen fikir şudur: Ya ülkedeki güzellerin kıyımına bir son verecek ya da tüm dişi kahramanlara yaraşır şekilde bu uğurda can verecektir.

Böylece, o sene artık yıl olmamasına karşın (ki bu fedakârlığını daha da övgüye değer kılar) şehrazat babası baş veziri krala kızıyla evlenmesini teklif etmeye ikna eder. Kral bunu hemen kabul eder (her halükârda bunu zaten epeydir istemekte, ama vezirden çekindiği için ertelemektedir). Ama bir yandan da başvezirin kızı da olsa ona ayrıcalık tanımayacağını, yemininden veya ayrıcalıklarından bir gıdım taviz vermeyeceğini açıkça söyler. Yani güzel Şehrazat kralla evlenmekte ısrar ettiğinde ve sonunda bunu yaptığında (babasının verdiği, bunu yapmaması yolundaki son derece bilgece tavsiyeye karşın), o güzel kara gözleri, vakanın doğasının elverdiği ölçüde, tamamen açıktı.

Ancak siyasete düşkün bu genç kızın (Machiavelli okumuştu şüphesiz) küçük, dahice bir planı vardır. Düğün gecesi bir bahaneyle (neydi unuttum) kız kardeşini de gerdek odasına aldırır ve yatağa yakın bir kanapede yatırır. Böylece konuşabileceklerdir. Şafak sökmesine az kala kocasını, hükümdarı uyandırır (hükümdar ertesi gün boynunu kırdıracak da olsa, ona karşı kötü niyet beslememektedir) – dediğim gibi, onu uyandırmayı başarır (her ne kadar hükümdar vicdanı rahat ve sindirim sistemi sağlıklı olduğundan derin bir uykuya dalmışsa da). Kız kardeşine (tabii ki fısıltıyla) anlattığı bir öykü (sanırım bir fare ve bir kara kediyle ilgiliydi) hükümdarın çok ilgisini çeker Şafak söktü-

günde öykü yarım kalmıştır. Şehrazat öyküsünü bitiremez, çünkü gidip kementle boğulmasının vakti gelmiştir – bu asılmaktan daha iyi olmasa da, çok daha kibarcadır.

Ama ne yazık ki, kralın merakı katı dinsel ilkelerine baskın çıkar. Böylece yemininin yerine getirilmesini bir geceliğine, ertesi sabaha dek erteler. O gece kara kedi (kara kediydi sanırım) ile farenin öyküsünün sonunu dinlemeyi ümit etmektedir.

Ama gece olunca Şehrazat sadece kara kedi ile farenin öyküsünü bitirmekle kalmaz (fare mavidir), yeni bir öyküye de başkar. Bu öykü (yanılmıyorsam) çivit mavisi bir anahtarla kurulan zemberekli, pembe (ve yeşil kanatlı) bir atla ilgilidir. Bu öykü kralın daha da fazla ilgisini çeker. Bu yüzden yine öykü bitmeden sabah olunca (kraliçe kementle boğulmadan önce öyküsünü bitirmek için elinden geleni yapsa da), bu kez de o töreni yirmi dört saat daha ertelemekten başka çare kalmamıştır. Ertesi gece de benzer bir kaza olur ve benzer bir sonuç doğurur. Bu, sonraki ve ondan sonraki gecelerde de tekrarlanır. Böylece kral yeminini bin bir gece boyunca tutamayınca ya unutur, ya dinsel yollardan geri aldırır, ya da (ki bu en mümkünü gibi görünüyor) çiğner ve itiraflarını dinleyen din adamının kafasını kırar. Her halükârda Havva'nın doğrudan torunu olan Şehrazat, belki de onun Cennet bahçesindeki laf dolu yedi sepetinin mirasçısı olmuştur. Kazanır ve böylece ülkenin güzel genç kızları kurtulur.

Şimdi, bu şüphesiz oldukça mantıklı ve hoş bir son (elimizdeki belgelere göre öykü böyle bitiyor) – ama ne yazık ki, pek çok hoş şey gibi, hoş ama gerçekdışı. Bu hatayı düzeltebilme fırsatını yakalamamı "Isitsöornot"a borçluyum. Bir Fransız atasözü şöyle der: "*Lemieux est l'ennemi du bien.*"[*] Şehrazat'a laf dolu yedi sepetin miras kalmasından bahseclerken belki şunu da eklemeliydim: Muhtemelen bunları faize verip sepetlerin sayısını

yetmiş yediye çıkarmıştı.

"Sevgili kız kardeşim, dedi Şehrazat bin ikinci gecede [bu noktada "Isitsöornot"tan harfiyen alıntı yapıyorum], "sevgili kız kardeşim, o küçük boğulma sorununu hallettiğimize, o korkunç yemin de bozulduğuna göre, sana ve krala (kral da amma horluyor – bir beyefendinin asla yapmayacağı bir şey) gemici Sinbat'ın maceralarının sonunu anlatmadığım için üzülüyorum. Bu adamın anlatmadığım ve diğerlerinden çok daha ilginç pek çok macerası var. Ama ne yalan söyleyeyim, ondan bahsettiğim gece biraz uykum vardı, bu yüzden öyküyü kısa kesmiştim. Umarım Allah beni bu ihmalkârlığımdan dolayı affeder. Ama yine de bu kusurumu telafi etmek için geç kalmış değilim. Şimdi krala bir iki çimdik atıp onu uyandıracağım. Böylece o korkunç sesleri çıkarmayı keser. Sonra da sana bu son derece ilginç öykünün devamını anlatacağım (isterse kral da dinleyebilir)."

"Isitsöornot"de yazdığına göre, Şehrazat'ın kız kardeşi pek ilgilenmiş gibi görünmüyordu. Ama kral yeterince çimdik yedikten sonra sonunda horlamayı kesti ve en sonunda "Hımm!" ve "Hoo!" diyerek (bunlar kuşkusuz Arapça'dır) dinlemeye başladığını ve artık horlamamak için elinden geleni yapacağını ifade ettikten sonra – Şehrazat gemici Sinbat'ın maceralarına kaldığı yerden devam etti.

" 'Sonunda yaşlanınca,' [Şehrazat Sinbat'ın ağzından konuşuyordu] – 'sonunda yaşlanınca, evimde yıllarca dinlendikten sonra, tekrar yabancı diyarları gezmek istedim. Bir gün, aileme niyetimden hiç bahsetmeden, yükte hafif ve pahada ağır mallarımı toplayıp bir hamala taşıtarak sahile gittim ve beni henüz görmemiş olduğum bir ülkeye götürebilecek bir geminin geçmesini beklemeye koyuldum.

'Bohçaları kumsala koyduktan sonra ağaçların altına otur-

duk. Bir geminin geçmesini bekliyorduk, ama saatlerce tek bir gemi bile göremedik. Sonunda sanki tuhaf bir vızıltı ya da uğultu duymaya başladım. Hamal biraz kulak kabarttıktan sonra bu sesi kendisinin de duyduğunu söyledi. Ses giderek yükseliyordu, bu yüzden onu çıkaran her neyse, yaklaştığını anlıyorduk. Nihayet ufukta siyah bir nokta belirdi. Hızla yaklaşıyordu. Böylece sonunda onun dev bir canavar olduğunu gördük. Gövdesinin büyük bir kısmı su üstünde yüzüyordu. İnanılmaz bir hızla üstümüze doğru geliyordu. Göğsüyle denizi yararak dev, köpüklü dalgalar oluşturuyordu. Denizde geçtiği her yeri aydınlatıyor, ardında ufka kadar uzanan upuzun bir ateş hattı bırakıyordu.

" 'Yaratık yaklaştıkça onu iyice görebilmeye başladık. Üç dört uzun ağaç boyundaydı. Genişliği sarayınızdaki büyük toplantı salonununki kadardı, ey Halifelerin en yücesi ve cömerti. Sıradan balıklarınkine benzemeyen gövdesi kaya gibi sertti ve su üstündeki kısmı, onu tamamen çevreleyen dar ve kan kırmızısı bir şerit dışında kapkaraydı. Canavar dalgalarla birlikte yükselip alçaldıkça su altındaki karnını görebiliyorduk. Karnı sisli havadaki ayın renginde metal pullarla tamamen kaplıydı. Arkası düz ve beyaza yakındı. Buradan yukarı altı diken çıkıyordu. Bunlar gövdesinin yaklaşık yarısı kadardı.

" 'Görebildiğimiz kadarıyla, bu korkunç yaratığın ağzı yoktu. Ama sanki bu kusuru telafi edercesine, en az seksen gözü vardı. Bunlar yeşil yusufçuğunkiler gibi yuvalarından fırlamış, iki sıra halinde, birbirlerine ve o kan kırmızısı şeride paralel olarak gövdeyi tamamen sarmışlardı. O şerit bir kaşa benziyordu. Bu korkunç gözlerden iki üç tanesi diğerlerinden çok daha büyüktü ve saf altına benziyordu.

" 'Söylediğim gibi, bu yaratık müthiş bir hızla üstümüze doğ-

ru geliyordu. Ama büyü marifetiyle hareket ediyor olsa gerekti – zira ne balıklarınki gibi yüzgeçleri, ne ördeklerinki gibi perdeli ayakları, ne de gemilerinki gibi rüzgâra kapılıp giden, deniz kabuğunu andıran yelkenleri vardı. Deniz yılanları gibi kıvrıla kıvrıla da ilerlemiyordu. Başı ile kuyruğunun şekli birbirinin aynıydı, ama kuyruğun yakınında iki küçük burun deliği vardı. Canavar buradan müthiş bir güçle soluyor ve kulak tırmalayıcı çığlıklar atıyordu.

" 'Bu iğrenç yaratığı görünce büyük bir dehşete kapıldık; ama sırtında insan boyunda ve insana benzer bir sürü yaratık olduğunu görünce daha da şaşırdık. Lâkin bunların üstünde biz insanlar gibi giysiler yoktu. Giysiye benzeyen, ama derilerine yapışmış, zavallıları gülünç gösteren ve hiç kuşkusuz hareketlerini kısıtlayıp onlara büyük acı veren çirkin, rahatsız örtüler (hiç şüphesiz doğaldılar) vardı. Başlarının tepesinde dörtgen kutular vardı. İlk başta bunları sarık niyetine kullandıklarını düşündüm, ama kısa süre sonra son derece ağır ve sert olduklarını keşfettim. Bu yüzden o hayvanların başlarını korudukları ve ağırlıkları sayesinde omuzlarının üstünde tuttukları sonucuna vardım. Yaratıkların boyunlarına köpeklere taktığımız türden kara tasmalar geçirilmişti (kölelik işaretiydi şüphesiz). Ama köpek tasmasından çok daha geniş ve kalındılar, bu yüzden o zavallı yaratıklar başlarını ancak gövdeleriyle birlikte çevirebiliyordu. Bu yüzden de sürekli burunlarına bakmak zorundaydılar – korkunç olmasa da şaşırtıcı bir görüntüydü bu. Burunları sürekli havadaydı.

'Canavar üstünde durduğumuz sahile yaklaşınca birden gözlerinden birini faltaşı gibi açtı ve içinden müthiş bir parıltı yayıldı. Buna yoğun bir duman bulutu ve ancak gök gürültüsüyle kıyaslayabileceğim bir ses eşlik etti. Duman dağılınca o tuhaf hayvansı insanlardan birinin dev yaratığın kafasına yakın bir

yerde, elinde bir borazanla durduğunu gördük. Bunu ağzına götürerek bize yüksek, sert ve nahoş bir tonla seslenmeye başladı. Sesi burnundan çıkmasa bir tür insan diliyle konuştuğunu sanabilirdik.

" 'Bize hitap ettiği belliydi. Ne dediğini anlamadığımdan nasıl karşılık vereceğimi bilemedim. Bu yüzden korkudan bayılmak üzere olan hamala döndüm ve ona bu yaratık hakkındaki fikrini sordum. Acaba nasıl bir tür canavardı, ne istiyordu ve sırtında gezinen o yaratıklar neyin nesiydi? Tir tir titreyen hamal elinden geldiğince yanıtladı. Bu deniz yaratığından bahsedildiğini bir kez işitmişti: Zalim bir iblis olduğu söyleniyordu. Bağırsaklarında kükürt, kanında alev vardı. İnsanlara kötülük yapsın diye cinler tarafından yaratılmıştı. Sırtındaki yaratıklar ise kedi ve köpeklerde görülen türden asalak haşaratlardı. Bit ve pirelerden daha büyük ve tehlikeliydiler o kadar. Ayrıca bu haşaratlar her ne kadar zararlı da olsa, aynı zamanda işe de yarıyorlardı – çünkü o canavarı sürekli ısırıp, sokup durduklarından hayvana rahat vermiyor, böylece onu öfkelendirerek, kükreyerek kötülükler yapmasını ve bu şekilde kötü cinlerin fesat planlarını yerine getirmesini sağlıyorlardı.

" 'Bunları duyunca hemen kaçmaya karar verdim. Arkama bile bakmadan tepelere doğu koşmaya başladım. Hamal da benim kadar hızlı, ama neredeyse zıt yönde koşuyordu. Böylece sonunda eşyalarımla birlikte gözden kayboldu. Onlara gözü gibi baktığına eminim – gerçi çok da emin değilim, çünkü onu bir daha görmedim.

" 'O insan-haşaratlar kayıklarla sahile inip peşime düşmüştü. Beni kısa sürede yakaladılar. Ellerimle ayaklarımı bağlayıp canavara götürdüler. Canavar ben sırtına yüklenir yüklenmez hemen tekrar denize açıldı.

" 'Rahat yuvamı bırakıp böyle tehlikeli bir maceraya atılmakla gösterdiğim aptallıktan artık bin pişmandım. Ama son pişmanlık fayda etmediğinden, içinde bulunduğum durumu en iyi şekilde değerlendirmeye karar verdim. Borazanlı insan-hayvan, diğerlerinin lideri gibiydi. Onun gözüne girmeye çalıştım. Bunda öyle başarılı oldum ki, birkaç gün içinde bana ısındı ve benden hoşnut olduğunu sık sık belli etmeye başladı. Sonunda kendisinin küstahça 'lisanı' olarak adlandırdığı şeyi bana az çok öğretmeye bile çalıştı. Böylece sonunda onunla rahatça konuşabilmeye başladım ve ona dünyayı görmeyi ne kadar istediğimi anlattım.

" '*Gak guk guguk, guguk da guk, homur humur, tıs, fıs, cıs,*' dedi bana bir akşam yemekten sonra – ama lütfen beni bağışlayın Majesteleri. Cock-neighlerin[47] (bu insan-hayvanlara verilen isim buydu; sanırım dilleri horoz ötüşüyle at kişnemesini bağdaştırdığı için) dilini bilmediğinizi unuttum. İzninizle tercüme edeyim. '*Gak guk vs.*' şu anlama gelir: 'Sevgili Sinbat, bence sen harika bir insansın. Biz dünyanın çevresinde tur atıyoruz. Madem dünyayı görmeye bu kadar heveslisin, ben de bu hayvanın sırtında bedava gezmene izin vereceğim.' "

"Isitsöornot"a göre, Leydi Şehrazat buraya gelince kral soldan sağa dönüp şöyle dedi:

"Kraliçem, bana Sinbat'ın bu maceralarını daha önce anlatmamış olmana *çok* şaşırdım. Bence bunlar gerçekten çok ilginç ve tuhaf şeyler."

Kitaba göre kral bunu söyledikten sonra güzel Şehrazat öyküyü anlatmaya devam etti:

"Sinbat Halife'ye öyküsünü anlatmaya devam etti: 'İnsan-hayvana bu iyiliği için teşekkür ettim. Canavarın sırtında bulunmaya kısa sürede alıştım. Okyanusta müthiş bir hızla ilerliyor-

du. Bu arada dünyanın o bölümünde okyanusun yüzeyi düz değil, nar gibi yuvarlaktır. Bu yüzden sürekli ya yukarı çıkıyor ya da aşağı iniyorduk.' "

"Bu gerçekten de çok tuhaf," diye araya girdi kral.

"Ama doğru," diye karşılık verdi Şehrazat.

"Bilemiyorum," dedi kral, "ama lütfen devam et."

"Tabii," dedi kraliçe. "Sinbat Halife'ye anlatmaya devam etti: 'O hayvan söylediğim gibi ine çıka yüzerek ilerlemeyi sürdürdü. Sonunda karşımıza bir ada çıktı. Çevresi yüzlerce kilometre uzunluğunda olmasına karşın denizin ortasında, tırtıla benzeyen bir sürü küçük yaratık tarafından inşa edilmişti.' "[48]

"Hımm!" dedi kral.

" 'O adadan ayrıldıktan sonra,' dedi Sinbat – (Şehrazat kocasının bu terbiyesizliğine kulak asmamıştı) – 'o adadan ayrıldıktan sonra karşımıza bir başka ada çıktı. Bunun ağaçları taştandı ve öyle serttiler ki, en sağlam baltaları bile parçalıyorlardı.' "[49]

"Hımm!" dedi kral yine. Ama Şehrazat aldırmayıp Sinbat'ın ağzından anlatmaya devam etti:

" 'Bu sonuncu adadan sonra karşımıza bir başka diyar çıktı. Burada yerin içine elli altmış kilometre kadar inen bir mağara vardı. Bu mağaranın içinde Şam ve Bağdat'takilerden çok daha büyük, görkemli ve fazla sayıda saray vardı. Bu sarayların tepesinden elmasa benzeyen, ama insandan daha büyük olan sayısız mücevher sarkıyordu. Kulelerle piramitlerin ve tapınakların arasındaki sokaklarda abanoz gibi kara, dev nehirler akıyor; bunlar gözsüz balıklarla dolup taşıyordu.

"Hımm!" dedi kral.

'Denizde biraz daha ilerleyince karşımıza yüksek bir dağ çıktı. Eteklerinden sıvı metal nehirleri akıyordu. Bunların bazıları on sekiz kilometre genişliğinde ve doksan kilometre uzun-

luğundaydı.[51] Dağın zirvesindeki bir delikten ise öyle yoğun duman bulutları çıkıyordu ki, gökyüzünde güneş tamamen görünmez olmuştu ve ortalık en karanlık geceden daha karanlıktı. Bu yüzden, dağdan iki yüz yirmi beş kilometre uzaktayken bile, en beyaz nesneleri dahi, ne kadar dikkatli baksak da göremiyorduk.'"[52]

"Hımm!" dedi kral.

" 'Canavar bu sahilden ayrıldıktan sonra yoluna devam etti. Sonunda karşımıza öyle bir diyar çıktı ki, burada her şey tersine dönmüş gibiydi – çünkü büyük bir gölün dibinde, su yüzeyinin otuz metre kadar altında yaprak vermiş iri ve gür ağaçlarla dolu bir orman vardı.' "[53]

"Hoo!" dedi kral.

" 'Birkaç yüz kilometre daha ilerledikten sonra öyle bir iklime geldik ki; bizim atmosferimiz nasıl tüyleri taşıyabilirse, oradaki atmosfer de demiri ya da çeliği taşıyabilecek kadar yoğundu.' "[54]

"Yok canım," dedi kral.

" 'Yine aynı yönde ilerlemeyi sürdürünce karşımıza dünyanın en muhteşem manzarası çıktı. Burada görkemli bir nehir binlerce kilometre boyunca kıvrılarak akıyordu. Son derece derindi ve suları kehribardan bile daha saydamdı. Genişliği dört buçuk ila dokuz kilometre arasında değişiyordu. Her iki taraftaki dik kıyıları üç yüz elli metre yüksekliğindeydi. Bunlar dört mevsim çiçek açan ağaçlar ve sürekli nefis kokular yayan çiçeklerle kaplıydı. Böylece arazi muhteşem bir bahçeye benziyordu. Ama bu büyüleyici diyarın ismi Dehşet Krallığı idi ve buraya adım atan ölürdü.' "[55]

"Hıh!" dedi kral.

" 'Bu krallıktan alelacele ayrıldık. Günler sonra karşımıza bir

başka ülke çıktı. Burada başlarında tırpana benzer boynuzları olan binlerce canavar görünce şaşırdık. Bu iğrenç hayvanlar kendilerine toprakta huni şeklinde dev çukurlar kazıyordu. Bunların yanlarına öyle bir şekilde kayalar diziyorlardı ki, bu kayalara basan diğer hayvanlar çökmelerine yol açıyor ve o canavarların açtığı çukurlara düşüyorlardı. Burada hemen kanları içildikten sonra leşleri horgörüyle o ölüm çukurlarından çok uzağa götürülüp atılıyordu.' "[56]

"Pöh!" dedi kral.

" 'Yolculuğumuzu sürdürdük. Sonunda karşımıza yerde değil havada yetişen bitkiler çıktı.[57] Başka bitkiler de gördük; bunlar diğer bitkilerin içinden çıkıyordu.[58] Yine bazıları canlı hayvanların gövdelerinden besleniyordu.[59]

" 'Bazıları yanar gibi ışık saçıyordu.[60] Bazıları ise rahatça ortalıkta geziniyordu.[61] Daha da tuhafı, bazı çiçekler soluk alıp veriyor ve uzuvlarını oynatabiliyordu; üstelik tıpkı insanlar gibi diğer yaratıkları esir etmeye düşkündüler ve onları belirli görevleri yerine getirene kadar tek başlarına korkunç hücrelere hapsediyorlardı.' "[62]

"Saçma!" dedi kral.

" 'Buradan da ayrıldıktan kısa süre sonra karşımıza bir başka diyar çıktı. Buradaki arılar ve kuşlar öyle dahi ve âlim matematikçilerdi ki, imparatorluğun bilgelerine her gün geometri bilimi konusunda talimatlar veriyorlardı. Kral çok zor iki problemin çözümü için bir ödül koymuştu. Bunlar hemen çözüldü – birini arılar, diğerini kuşlar çözdü. Ama kral çözümleri gizli tuttu. Arılarla kuşların hemen bulduğu yanıtlara matematikçiler ancak yıllar sonra, büyük çabalar sarf ettikten, araştırmalar yapıp sayısız kitaplar yazdıktan sonra ulaşabildi.' "[63]

"Hadi ordan!" dedi kral.

" 'Bu imparatorluktan yeni ayrılmıştık ki, karşımıza bir yenisi çıktı. Bunun sahillerinde, tepemizde bir buçuk kilometre genişliğinde ve üç yüz almış kilometre uzunluğunda bir kuş sürüsü uçuyordu. Bu yüzden, dakikada bir buçuk kilometrelik hızla uçmalarına karşın, sürünün tamamının tepemizden geçmesi tam dört saat aldı – bu sürüde milyonlarca kuş vardı.' "[64]

"Hadi canım sen de!" dedi kral.

" 'Bizi çok rahatsız eden bu kuşlardan yeni kurtulmuştuk ki, karşımıza çıkan başka tür bir kuş bizi dehşete düşürdü. Daha önceki yolculuklarımda gördüğümden çok daha büyük bir anka kuşuydu bu. Sarayınızın en büyük kubbesinden bile büyüktü, ey en yüce Halife. Görebildiğimiz kadarıyla bu korkunç kuşun kafası yoktu. Tamamen gövdeden oluşuyordu. Bu gövde son derece şişman ve yuvarlaktı. Yumuşak görünüyordu. Gergin ve parlaktı. Rengârenk şeritlerle bezeliydi. Canavar pençelerinin arasına bir ev almış, yukarılardaki yuvasına götürüyordu. Bu evin içindeki insanları görebiliyorduk. Herhalde kendilerini bekleyen korkunç son karşısında dehşete kapılmışlardı. Kuşu korkutup evi bırakmasını sağlamak için bütün gücümüzle bağırdık. Ama sadece sanki öfkelenmiş gibi soludu ve üstümüze ağır bir torba attı. Bunun içi kum doluydu.' "

"Olmaz öyle şey!" dedi kral.

" 'Bu maceradan hemen sonra karşımıza dev bir kıta çıktı. Dört yüz boynuzlu, gök mavisi bir ineğin sırtında duruyordu.' "[65]

"*Buna* inanırım işte," dedi kral. "Bir kitapta böyle bir şey okumuştum."

" 'Bu kıtanın hemen altından (ineğin ayaklarının arasından) geçtikten sonra karşımıza muhteşem bir diyar çıktı. İnsan-hayvan burasının vatanı olduğunu ve orada kendisi gibi yaratıkların yaşadığını söyledi. Bu ona daha çok saygı duymama yol açtı.

Hatta ona öylesine horgörülü bir laubalilikle yaklaştığım için utandım. Çünkü insan-hayvanların aslında çok güçlü büyücüler olduğunu anlamıştım. Beyinlerinde kurtlar vardı.[66] Bunlar kıvranıp dururken beyinlerde müthiş hayal ve fikirlerin belirmesine yol açıyordu hiç şüphesiz.' "

"Daha neler!" dedi kral.

" 'Büyücülerin arasında çok tuhaf evcil hayvanlar vardı. Örneğin kemikleri demirden, kanı ise kaynar sudan oluşma dev bir at vardı. Saman yerine kara taşlar yiyordu. Yine de öyle güçlüydü ki, bu şehrin en büyük tapınaklarından daha ağır şeyleri, kuşların uçuşundan daha büyük bir hızla taşıyabilirdi.' "[67]

"Saçmalık!" dedi kral.

" 'Orada tüysüz bir tavuk da gördüm. Ama bir deveden daha büyüktü. Et ve kemikten değil, demir ve tuğladan yapılmıştı. Kanı tıpkı atınki gibi (aslında birbirlerine benziyorlardı) kaynar sudandı. Yine tıpkı onun gibi sadece tahta ya da kara taşlar yiyordu. Bu tavuktan her gün yüz civciv çıkıyordu. Civcivler doğduktan sonra haftalarca annelerinin karnında kalıyordu.' "[68]

"Zırva!" dedi kral.

" 'Bu ülkenin güçlü büyücülerinden biri pirinç, tahta ve deriden bir insan yaratmış ve ona öyle bir akıl vermişti ki, kimse onu satrançta yenemezdi; büyük Halife Harun El-Raşit'in dışında tabii.[69] Bu büyücülerin yaptığı bir başka şey ise (yine aynı malzemeleri kullanarak), yaratıcısından bile akıllı olan bir mahlûktu. Öyle akıllıydı ki, elli bin adamın bir yılda ancak yapabileceği hesaplamaları bir saniyede yapıveriyordu.[70] Ama daha da büyük bir büyücü ne insan, ne de hayvan olan, beyni kurşunla simsiyah bir maddenin karışımından oluşan, parmakları bir saatte Kuran'ın yirmi bin kopyasını yazabilecek kadar hızlı ve becerikli bir şey yaratmıştı. Hem de öyle titizdi ki, bütün kop-

yalar birbirinin aynı olur, aralarında tek bir fark bile bulunmazdı. Bu yaratık öyle güçlüydü ki, en büyük imparatorlukları bir anda kurabiliyor ya da yıkabiliyordu. Ama bu gücü hem iyilik, hem de kötülük için kullanılabiliyordu.' "

"Gülünç!" dedi kral.

'Bu büyücüler diyarında yaşayan bir büyücünün damarlarında semender kanı vardı, çünkü sıcak bir fırının içinde oturup yemeği fırının zemininde pişene kadar çubuk tüttürmekten hiç rahatsız olmuyordu.[71] Bir başkası ise adi metalleri altına dönüştürebiliyordu, hem de bu süreç sırasında onlara hiç bakmadan.[72] Bir başkasının elleri öyle becerikliydi ki, bir teli görünmez hale gelecek kadar inceltebiliyordu.[73] Bir başkasının ise gözleri öyle keskindi ki, saniyede dokuz yüz milyon kez ileri geri gidip gelen elastik bir cismin tüm hareketlerini sayabiliyordu.' »[74]

"Absürd!" dedi kral.

" 'Yine bir başka büyücü, kimsenin görmediği bir sıvıyı kullanarak arkadaşlarının cesetlerinin elini kolunu sallamasını, tekme atmasını, dövüşmesini, hatta ayağa kalkıp dans etmesini sağlayabiliyordu.[75] Bir başkası sesini öyle güçlendirmişti ki, kendini dünyanın öbür ucundakilere duyurabiliyordu.[76] Bir başkasının kolu öyle uzundu ki, Şam'da oturup Bağdat'ta ya da başka herhangi bir yerde bir mektup yazabilirdi.[77] Bir başkası istediği zaman şimşek çaktırabiliyor ve onunla oynayabiliyordu. Bir başkası iki yüksek sesten sessizlik çıkarabiliyordu. Bir başkası iki parlak ışıktan karanlık çıkarabiliyordu.[78] Bir başkası sıcak bir fırından buz elde ediyordu.[79] Bir başkası güneşe kendi portresini çizmesini emredince güneş itaat ediyordu.[80] Yine bir başkası güneşin, ayın ve gezegenlerin ağırlıklarını kılı kırk yararak ölçmüş, içlerini araştırmış ve katılık derecelerini hesaplamıştı. Ama

aslına bakarsanız o ülkenin halkının büyücülük yetenekleri öyle şaşırtıcıydı ki; çocukları, hatta en adi kedi köpekleri bile var olmayan ya da ülkenin kuruluşundan yirmi bin yıl önce yok olmuş şeyleri rahatça görebiliyordu.' "[81]

"Mantıksız!" dedi kral.

" 'O eşsiz, büyük ve bilge büyücülerin karıları ve kızları,' " diye devam etti Şehrazat, kocasının sık sık kabaca sözünü kesmesine aldırmadan – " 'o olağanüstü sihirbazların karıları ve kızları her açıdan mükemmel yetişmişti ve başlarına gelen büyük bir talihsizlik olmasa hem ilginç, hem de güzel olacaklardı. Onları bundan ne yazık ki kocalarının ve babalarının mucizevi güçleri bile kurtaramıyordu. Talihsizlikler türlü türlüdür – onlarınki ise bir çengelli iğne şeklindeydi.' "

"Bir ne?" dedi kral.

'Bir çengelli iğne,' dedi Şehrazat. "'Kötülük yapmak için sürekli fırsat kollayan kötü cinlerden biri, o hünerli bayanları bizim kişisel güzellik dediğimiz şeyin, belin hemen altındaki o çıkıntıyla ilişkili olduğuna inandırmıştı. – Güzelliğin bu çıkıntının boyutlarıyla ilişkili olduğuna inanıyorlar. Buna hem uzun süredir inandıkları, hem de o ülkede alt yastıklar sudan ucuz olduğu için, artık oradaki kadınları tek hörgüçlü develerden ayırmak mümkün değil–' "

"Yeter!" dedi kral. "Kes artık. Buna dayanamıyorum ve dayanmayacağım da. Yalanlarınla başımı ağrıttın. Şafak da sökmeye başlamış zaten. Ne kadardır evliyiz? Vicdanım yine içimi kemirmeye başladı. Tek hörgüçlü develer ha? Beni aptal mı sandın sen? Haydi kalk bakalım, doğru cellada."

"Isitsöornot"tan öğrendiğime göre bu sözler Şehrazat'ı hem üzmüş, hem de şaşırtmış. Ama kralın sözünden dönmeyen bir adam olduğunu bildiğinden kaderine razı olmuş. Ama boğazın-

daki kement tarafından boğulurken en azından daha anlatacak çok şeyi olduğunu ve hayvan kocasının huysuzluğu yüzünden birbirinden ilginç bir sürü macerayı dinleme fırsatını teptiğini düşünerek kendini avutmuş.

1845

Mumyayla Konuşma

Bir önceki gece katıldığım içkili toplantı sinirlerimi fena halde zorlamıştı; başım çatlayacak gibi ağrıyordu ve uykuluydum. Bu yüzden planladığım gibi akşamleyin dışarı çıkmak yerine, biraz yemek yiyip sonra da hemen yatmanın en iyisi olacağına karar verdim.

Hafif bir yemek tabii. Gal tostuna bayılırım. Tabii fazla yemek iyi olmayabilir. Ama iki dilimden bir şey çıkmaz; ve iki dilim üç dilim arasında pek fark yoktur. Ben galiba dört dilim yedim. Karım beş dilim olduğunu iddia edecektir. – Ama onun çok farklı iki meseleyi birbiriyle karıştırdığı anlaşılıyor. Soyut bir rakam olarak beşi kabul etmeye hazırım; ama bu kesinlikle, Gal tostunun onsuz bir şeye benzemeyeceği siyah bira şişelerinin sayısıdır.

Böylece hafif bir yemek yiyip takkemi taktıktan sonra, ertesi gün öğlene kadar deliksiz uyuma umuduyla başımı yastığa koydum ve vicdanım tertemiz olduğundan, hemen derin bir uykuya daldım.

Ama insanoğlunun umutları ne zaman gerçekleşmiştir ki? Sokak kapısının zili şiddetle çalındığında herhalde en fazla üçüncü horlamamdaydım. Sonra kapı tokmağı şiddetle vuruldu.

Bu beni hemen uyandırdı. Bir dakika sonra, ben hâlâ gözlerimi oğuştururken karım suratıma eski dostum Doktor Ponnonner'in bir mesajını dayadı. Mesaj şöyleydi:

Sevgili dostum, bunu alır almaz iki elin kanda bile olsa hemen gel. Gel de mutluluğumuzu paylaş. Israrlı çabalarım sayesinde en sonunda Şehir Müzesi'nin müdüründen Mumya'yı –hangisini kast ettiğimi biliyorsun– inceleme iznini koparmayı başardım. İstersem sargılarını çözüp açma iznim de var. Buna sadece birkaç dostum tanık olacak – aralarında sen de varsın tabii. Mumya şu anda evimde duruyor. Bu gece on birde sargılarını açmaya başlayacağız.

Dostun,
PONNONNER.

"Ponnonner" ismini okuduğumda artık iyice ayılmıştım. Hemen sevinçle yataktan fırladım ve önüme ne çıkarsa devirerek, inanılmaz bir hızla giyindim. Sonra hiç vakit kaybetmeden Doktor'un evine doğru yola çıktım.

Orada gerçekten hevesli bir topluluk buldum. Beni sabırsızlıkla bekliyorlardı. Mumya yemek masasının üstüne yatırılmıştı Ben içeri girer girmez onu hemen incelemeye başladılar.

Bu Mumya yıllar önce Ponnonner'in kuzeni Kaptan Arthur Sabretash tarafından Teb'in Nil boyunca epey yukarısındaki, Libya Dağlarındaki Eleithias civarındaki bir mezarda bulunarak getirilmiş iki mumyadan biriydi. Oradaki suni süslü mağaracıklar her ne kadar Teb mezarları kadar etkileyici olmasa da, daha ilginçtir; çünkü Mısırlıların gündelik yaşamlarını gösteren resimleri daha fazladır. Söylenenlere göre elimizdeki mumyanın içinden alındığı kabir böyle resimlerle doluydu. Duvarları freskle ve yarı-kabartmalarla kaplıydı. Ayrıca içeride bulunan hey-

keller, vazolar ve zengin mozaikler, ölünün sağlığında ne kadar varlıklı olduğunu gösteriyordu.

Bu hazine Müze'ye aynen Kaptan Sabretash'ın bulduğu haliyle konulmuştu; – yani tabut açılmamıştı. Orada, sekiz sene boyunca sadece dıştan incelenmişti. Bu yüzden şimdi elimizde Mumya'nın tamamı vardı. Onu istediğimiz gibi inceleyebilirdik. Tarihi eserlerin kıyılarımıza yağmalanmadan ulaşmasının ne kadar ender olduğunu bilenler, ne kadar şanslı olduğumuzu anlamıştır.

Masaya yaklaşınca üstünde iki metre boyunda büyük bir sandık ya da kutu gördüm. Genişliği yaklaşık doksan santim, yüksekliği ise yetmiş beş santimdi. Dikdörtgendi – tabut şeklinde değildi. İlk bakışta Firavun inciri (*platanus*) tahtasından yapılmış gibi görünse de, bunu kesince aslında karton, daha doğrusu papirüsten yapılmış *papier mâché* olduğunu gördük. Üstü cenaze törenlerini ve diğer kederli sahneleri gösteren resimlerle doluydu. Bunların aralarında hiyeroglifler vardı. Bu yazı ölünün ismiydi şüphesiz. Neyse ki, aramızda Bay Gliddon da vardı ve yazıyı kolayca okudu. Harfler fonetikti ve şu sözcüğü temsil ediyorlardı: *Allamistakeo.*[82]

Sandığı zarar vermeden açmayı, biraz zorlanarak da olsa sonunda başardık. Karşımıza tabut şeklinde ve diğerinden çok daha küçük ikinci bir sandık çıktı. Ama diğer her açıdan onun tıpatıp aynısıydı. Aralarındaki boşluk reçine ile doldurulmuştu. Bu yüzden içteki sandığın rengi biraz atmıştı.

Bu ikinci sandığı da (kolayca) açınca, karşımıza üçüncü bir sandık çıktı. Bu da tabut şeklindeydi ve ikincisinden tek farkı sedirden yapılmış olması ve hâlâ o tahtanın ilginç ve hoş kokusunu yaymasıydı. İkinci ile üçüncü sandıklar arasında boşluk yoktu. Üçüncüsü ikincisinin içine tam oturmuştu.

Üçüncü sandığı açınca cesedi bulup dışarı çıkardık. Her zamanki gibi keten sargılarla ya da bandajlarla sarılı olduğunu sanmıştık; ama papirüsten yapılmış ve parlak sıvayla kaplanmış bir tür kefenle sarılı olduğunu gördük. Kefenin üstünde ruhun varsayılan çeşitli görevleriyle ve farklı tanrılarla tanışmasıyla ilgili resimler vardı. Bunlarda birbirine benzeyen çok sayıda insan resmi görülüyordu; mumyalanmış kişilerin portreleri olmalıydılar. Kefenin üstüne boydan boya, diklemesine, yine fonetik hiyeroglifle yazılmış yazılar vardı. Bunlarda yine Mumya'nın ismi ve ünvanları ile akrabalarının ismi ve ünvanları yazılıydı.

Mumya'nın boynunda, kefenin üstünde silindir şeklinde rengârenk cam boncuklardan yapılma bir kolye vardı. Bu boncuklar kanatlı güneşin etrafındaki tanrıları (*scarabaeus*[83] vs.) temsil edecek şekilde tasarlanmıştı. Mumya'nın belinde de benzer bir kemer vardı.

Papirüsü açınca cesedin mükemmel bir şekilde korunmuş olduğunu gördük. Çürük kokusu almıyorduk. Rengi kırmızımsıydı. Teni sert, pürüzsüz ve parlaktı. Dişleri ve saçları iyi durumdaydı. Gözleri (göründüğü kadarıyla) çıkarılmış ve oyuklarına cam gözler yerleştirilmişti. Bunlar çok güzeldi ve şaşılacak kadar gerçek gibiydi. Gerçek olmadıkları sadece fazla sabit bakmalarından anlaşılıyordu. El ve ayak tırnakları güzelce yaldızlanmıştı.

Bay Gliddon üst derinin kırmızılığına bakarak tahnit işleminin asfaltum ile yapıldığı kanısına varmıştı. Ama ten yüzeyini çelik bir aletle kazıyıp elde ettiğimiz ince tozun birazını ateşe atınca, kâfur ve diğer hoş kokulu balsamların kokusunu hemen aldık.

Cesedin üstünde bağırsakların çıkarılması için açılmış yaralar aradık, ama böyle bir şey göremeyince şaşırdık. O sıralar hiçbirimiz yarasız mumyalara sık sık rastlandığını bilmiyorduk. Beyin

genellikle burundan; bağırsaklar ise böğürde neşterle açılan bir yarıktan çıkarılırdı. Sonra ceset traş edilir, yıkanır ve tuzlanırdı. Sonra haftalarca bekletilir, ardında da tahnit işlemine başlanırdı.

Bir yara bulamayınca Doktor Ponnonner cesedin içini açmak üzere aletlerini hazırlamaya başladı. O sırada ben saatin ikiyi geçtiğini söyledim. Bunun üzerine cesedin içini ertesi akşam açmayı kararlaştırdık. Tam dağılacaktık ki, içimizden biri Volt pili ile bir iki deney yapmamızı önerdi.

Üç dört bin yıllık bir mumyaya elektrik verme fikri pek akıllıca olmasa da, oldukça ilginçti. Hepimiz bunu kabul ettik. Onda birlik ciddiyet ve onda dokuzluk şakacılıkla Doktor'un çalışma odasında bir akümülator hazırladık. Sonra bunu Mısırlıya bağladık.

Kasları öyle sertti ki, diğerlerine göre daha yumuşak kısımlar bulmakta zorlandık. Ama bunlar teli dokundurduğumuzda tam beklediğimiz gibi elektriğe karşı hiçbir duyarlılık göstermedi. Bu tek deney bizim için yeterli olmuştu. Yaptığımız bu saçma sapan deneye epey güldükten sonra, tam birbirimize iyi geceler diliyorduk ki, birden gözlerim Mumya'nınkilere ilişince irkildim ve hemen başka tarafa baktım. O bir anlık bakışta, Mumya'nın cam sandığımız ve tuhaf bir ifade taşıyan gözlerinin çoğunun göz kapakları tarafından kaplandığını görmüştüm. Öyle ki *tunica albugineanın*[64] sadece küçük bir kısmı görülüyordu.

Bağırarak herkesin dikkatini buna çektim.

Bu olay karşısında "telaşlandığımı" söyleyemem, zira benim durumumu açıklamak için "telaşlanma" sözcüğü pek uygun değil. Ama o siyah biraları içmemiş olsam biraz huzursuzlanırdım herhalde. Diğerlerinin ise ödleri patlamıştı besbelli. Dr Ponnonner acınacak haldeydi. Bay Gliddon tuhaf bir şekilde ortadan kaybolmuştu. Bay Silk Buckingham'ın ise emekleyerek masanın

altına kaçtığını inkâr edebileceğini sanmıyorum.

Ancak şaşkınlığımız geçince Mumya'yı daha fazla incelemeye karar verdik. Bu kez çalışmalarımız sağ ayağının başparmağına yönelmişti. Dış *os sesamoideum pollicis pedis*in[85] üst yüzeyinde neşterle bir yarık açtık ve böylece *abdüktör* kasının dibine kadar indik. Akümülatörü tekrar çalıştırıp kesilmiş sinirlere bağladık. Bunun üzerine Mumya birden, canlıymış gibi sağ dizini karnına kadar çekti ve sonra bacağını müthiş bir güçle düzleştirmek suretiyle Doktor Ponnonner'e öyle bir tekme indirdi ki, zavallıyı mancınıkla fırlatılmış bir ok gibi pencereden dışarı, dosdoğru sokağa gönderdi.

Kurbanın parçalarını toplamak için hemen sokağa fırladık, ama neyse ki merdivende karşımıza çıktı. Büyük bir telaşla, derin bir felsefe aşkıyla yukarı koşuyordu. Bunun üzerine deneylerimizi sürdürmeye, iki misli şevkle karar verdik.

Onun tavsiyesine uyarak Mumya'nın burnunun ucunda derin bir yarık açtık. Doktor Mumya'yı sıkıca tutarak teli burnundaki yarığa dokundurdu.

Bunun sonucu hem düşünsel, hem de fiziksel açıdan şok ediciydi. Her şeyden önce Mumya gözlerini açtı ve dakikalarca hızla kırpıştırdı, tıpkı pandomimci Bay Barnes gibi. Sonra hapşırdı. Sonra doğrulup oturdu. Sonra yumruğunu Doktor Ponnonner'in suratının dibinde salladı. En sonunda da Mösyö Gliddon ile Mösyö Buckingham'a dönerek onlara düzgün bir Mısırcayla şöyle dedi:

"Baylar, davranışlarınızın beni hem şaşırttığını, hem de hayal kırıklığına uğrattığını söylemeliyim. Doktor Ponnonner'den başka bir şey beklemiyordum zaten. O *akli* ancak bu kadarına yeten zavallı şişko cücenin teki. Ona acıdığımdan bağışlıyorum. Ama siz Bay Gliddon – ve siz Silk – siz ki Mısır'da onca zaman

kaldınız – gören neredeyse Mısırlı sanır – siz ki aramızda öyle çok yaşadınız ki Mısırcayı ana diliniz gibi konuşup yazabiliyorsunuz – siz ki benim gözümde hep mumyaların sadık dostuydunuz – *sizden* daha kibar davranışlar beklerdim. Orada öylece durup, kesilip biçilmemi nasıl kılınızı kıpırdatmadan izleyebildiniz? Birtakım serserilerin beni bu buz gibi havada tabutumdan çıkarıp soymalarına nasıl izin verebildiniz? Sadede geleyim. Şu sefil alçağın, Doktor Ponnonner'in burnumu çekiştirmesine nasıl yardım edebildiniz?"

O koşullar altında, bu konuşmayı duyunca ya kapıya doğru kaçmamız, ya delirip kendimizi kaybetmemiz, ya da düşüp bayılmamız beklenirdi tabii. Normal tepkiler bunlar olurdu. Aslında hepsi de mantıklıydı. Ve inanın bana, niye bunların hiçbirini yapmadığımızı gerçekten bilmiyorum. Ama belki de yanıtı çağın ruhunda aramak gerek. Karşıtlıklar kanununa inanıyor, onu, paradoksal ve olanaksız olan her şeyin çözümü olarak kabul ediyorduk. Ama belki de Mumya'nın son derece doğal ve rahat bir havayla konuşması korkmamızı engellemişti. Her ne sebeple olursa olsun, durum ortadaydı. Hiçbirimiz fazla bir korku ya da bir şeyler ters gitmiş gibi bir tavır sergilemedik.

Ben şahsen her şeyin yolunda olduğunu düşünüyordum ve sadece yana, Mısırlının yumruğundan uzağa çekildim, o kadar. Doktor Ponnonner ellerini pantolonunun ceplerine soktu, Mumya'ya dik dik baktı ve kıpkırmızı kesildi. Bay Gliddon favorilerini sıvazladı ve gömleğinin yakasını yukarı çevirdi. Bay Buckingham başını eğdi ve sağ başparmağını ağzının sol kenarına soktu.

Mısırlı ona dakikalarca dik dik baktıktan sonra horgörülü bir kahkaha atarak konuşmaya devam etti:

"Niye konuşmuyorsunuz, Bay Buckingham? Sorumu duyma-

dınız mı yoksa? *Çekin* şu başparmağınızı ağzınızdan!"

Bunu duyan Bay Buckingham irkildi ve sağ başparmağını sol ağız kenarından çıkardı. Ama buna karşılık sol başparmağını sağ ağız kenarına soktu.

Mumya Bay B.'den yanıt alamayınca öfkeyle Bay Gliddon'a döndü ve ona sert bir sesle ne yapmaya çalıştığımızı sordu.

Bay Gliddon Mısırca uzun bir açıklamaya girişti. Öyle mükemmel bir konuşma yaptı ki, Amerikan matbaaları Mısır hiyerogliflerini basabilse, konuşmasının tamamını burada orijinal haliyle vermekten zevk duyardım.

Bu arada şunu da belirteyim ki, Mumya ile yaptığımız bundan sonraki konuşmaların hepsi eski Mısır dilinde yapıldı. Mösyö Gliddon ile Mösyö Buckingham tercümanlık yaptılar. Bu baylar Mumya'nın dilini eşsiz bir akıcılık ve zarafetle konuşmalarına karşın, iki gezginin bazen birtakım şeyleri şekillerle açıklamak zorunda kaldıklarını (kuşkusuz bunlar tamamen modern olan ve bu yüzden o yabancının hiç bilmediği kavramlardı) fark ettim. Örneğin Bay Gliddon "siyaset" terimini anlatmakta zorlandı ve en sonunda duvara tebeşirle bir resim çizmek zorunda kaldı. Burnu çıbanlı, ufak tefek bir adam resmi çizdi. Koltuklarını kabartmış, bir kütüğün üstünde duruyordu. Sol ayağını geriye atmış, sağ kolunu öne uzatmış, yumruğunu sıkmış, gözlerini gökyüzüne çevirmiş, ağzını doksan derece açmıştı. Bay Buckingham yine son derece modern bir terim olan "peruğu" da anlatmakta zorlandı. Sonunda (Doktor Ponnonner'in tavsiyesi üzerine) sapsarı kesildikten sonra kendininkini çıkarmaya razı oldu.

Bay Gliddon konuşmasının çoğunda bilimsel yöntemler sayesinde mumyaların sargılarının ne kadar kolay açılabildiğinden ve içlerinin yarılıp incelenebildiğinden bahsetti. Bunlar *onu*, ya-

ni Allamistakeo adlı mumyayı rahatsız edebilir diye özür dilemeyi de ihmal etmedi. En sonunda da, bu ufak tefek meseleler açıklığa kavuştuğuna göre, artık en iyisinin deneylere devam etmek olacağı yolunda küçücük bir imada (kesinlikle daha fazlası değildi) bulundu. Bunun üzerine Doktor Ponnonner aletlerini hazırladı.

Allamistakeo konuşmacının yaptığı bu son imayı sıcak karşılamamıştı. Bunun sebebini anlayamadım, ama dilenen özürleri kabul ettiğini söyledi ve masadan kalkarak hepimizin elini teker teker sıktı.

Bundan sonra hemen Mumya'nın aldığı neşter yaralarını tedaviye giriştik. Alnındaki yarayı diktik, ayağını bandajladık ve burnunun üstüne küçük bir parça siyah bant yapıştırdık.

Kont (Allamistakeo'nun ünvanı buydu) biraz titremeye başlamıştı – soğuktandı şüphesiz. Doktor hemen gidip gardrobundan siyah bir ceket (Jennings markaydı ve en iyi kaliteydi), gök mavisi bir askılı kumaş pantolon, pembe bir pamuklu atlet, işlemeli kumaşlı bir yelek, beyaz bir palto, kancalı bir baston, kenarsız bir şapka, deri çizmeler, saman rengi küçük eldivenler, bir gözlük, bir favorili takma sakal ve mavi bir kravat getirdi. Kont ile Doktor'un vücut ölçüleri farklı olduğundan (Kont Doktor'un iki misliydi), Mısırlının bu giysileri giymesi kolay olmadı. Ama sonunda başardı. Bay Gliddon koluna girdi ve onu şöminenin yanındaki rahat bir koltuğa götürdü. Doktor ise hemen çanı çalıp puro ve şarap getirilmesini emretti.

Sohbet kısa sürede koyulaştı. Allamistakeo'nun nasıl hâlâ sağ olabildiğini epey merak ediyorduk tabii.

"Çoktan ölmeniz gerekmez miydi?" dedi Bay Buckingham.

"Niye ki?" dedi çok şaşıran Kont. "Daha yedi yüz yaşındayım! Babam bin yıl yaşadı. Öldüğünde de bunamış filan değildi.

Sonra arka arkaya sorular sormaya ve tahminlerde bulunmaya başladık. Böylece Mumya'nın yaşı konusunda epey yanılmış olduğumuzu anladık. Eleithias'taki yeraltı mezarına gömüleli beş bin elli yıl ve birkaç ay oluyordu.

"Ama," diye devam etti Bay Buckingham, "söylediğim şeyin ne zaman gömüldüğünüzle ilgisi yok (aslında hâlâ genç olduğunuzu kabul ediyorum). Ne kadar uzun süredir asfaltumla kaplı halde olduğunuzdan bahsediyorum."

"Neyle?" dedi Kont.

"Asfaltumla," diye diretti Bay B.

"Ah, evet. Ne demek istediğinizi anlıyorum galiba. Evet, o da işe yarar herhalde – ama benim zamanımda Civa Diklorür'den başka bir şey kullanmazdık."

"Ama kafamızı karıştıran bir şey var," dedi Doktor Ponnonner. "Nasıl oluyor da beş bin sene önce Mısır'da ölüp gömüldüğünüz halde, bugün capcanlı karşımızda duruyorsunuz?"

"Söylediğiniz gibi gerçekten *ölmüş* olsaydım," diye karşılık verdi Kont, "herhalde hâlâ ölü olurdum, zira gördüğüm kadarıyla hâlâ galvanizmanın[86] emekleme aşamasındasınız ve eskiden bizim için çocuk oyuncağı olan şeyleri henüz yapamıyorsunuz. Işin doğrusu şu ki, ben katalepsi geçirmiştim. En yakın dostlarım öldüğüme (belki de ölmemin daha iyi olacağına) karar verdiler. Bu yüzden beni hemen tahnit ettiler. Tahnitin temel ilkesinin ne olduğunu bilirsiniz herhalde?"

"Pek biliyor sayılmayız."

"Ah, anlıyorum; – acınacak kadar cahilsiniz! Şimdi ayrıntılara girememem, ama Mısır'da tahnit etmenin ne anlama geldiğini açıklayayım. *Tüm* hayvansal fonksiyonların sekteye uğratılması anlamına gelirdi. 'Hayvansal' sözcüğünü en geniş anlamıyla, fiziksel olduğu kadar zihinsel ve *yaşamsal* fonskiyonları da kapsa-

yacak şekilde kullanıyorum. Tekrarlıyorum; bizim için tahnitin temel ilkesi, *tüm* hayvansal fonksiyonların daimi bir sekteye uğratılmasıydı. Kısacası tahnit edilen kişi o sırada hangi haldeyse o halde kalmayı sürdürürdü. Scarabaeus kanını taşıma şansına sahip olduğum için de *diri diri*, karşınızda gördüğünüz halimle tahnit edildim."

"Scarabaeus kanı mı!" diye haykırdı Doktor Ponnonner.

"Evet. Scarabaeus son derece saygın ve köklü bir aristokrat ailenin *insigniumu*, yani 'armasıdır' 'Scarabaeus kanını taşıyorum' derken, arması Scarabaeus olan ailenin kanını taşıyorum demek istiyorum."

"Ama bütün bunların hâlâ sağ olmanızla ne ilgisi var?"

"Mısır'da cesetleri tahnit etmeden önce bağırsaklarını ve beynini çıkarmak âdettendir. Bu geleneğe sadece Scarabaeus ailesi uymazdı, bu nedenle bir Scarabaeus olmasam bağırsaksız ve beyinsiz olacaktım. Öyle yaşamak da pek hoş olmasa gerek."

"Anlıyorum," dedi Bay Buckingham. "O halde beyinleri ve bağırsakları çıkarılmamış *bütün* mumyalar Scarabaeus soyundan oluyor."

"Şüphesiz."

"Ama," dedi Bay Gliddon usulca, "Scarabaeus'un bir Mısır tanrısı olduğunu sanıyordum."

Mumya, "Bir Mısır *nesi*?" diye bağırarak ayağa fırladı.

"Tanrısı!" diye yineledi gezgin.

"Bay Gliddon. Bunu söylemenize gerçekten çok şaşırdım," dedi Kont, tekrar koltuğuna oturarak. "Yeryüzündeki hiçbir millet *birden fazla tanrının* varlığını kabul etmemiştir. Scarabaeus, Ibis vs. (tıpkı başkaları için diğer yaratıkların olduğu gibi) bizim için sadece semboller, *aracılardı*; doğrudan yaklaşılmayacak kadar yüce olan Yaratıcı'ya onların aracılığıyla tapıyorduk."

Bir sessizlik oldu. Sonunda Doktor Ponnonner konuştu.

"O halde anlattıklarınızdan yola çıkarak," dedi, "Nil Nehri civarındaki yeraltı mezarlarında hâlâ canlı olan, Scarabaeus soyundan mumyaların bulunduğunu varsayabiliriz."

"Kesinlikle evet," diye karşılık verdi Kont. "Yanlışlıkla diri diri tahnit edilmiş bütün Scarabaeuslar hâlâ yaşıyor. Hatta bazıları *kasten* o şekilde mumyalanmış bile olabilir."

" 'Kasten o şekilde mumyalanmakla' neyi kast ettiğinizi açıklar mısınız lütfen?" dedim.

"Seve seve," diye karşılık verdi Mumya, göz camının arkasından beni uzun uzadıya inceledikten sonra – çünkü ona ilk kez soru soruyordum.

"Seve seve," dedi. "Benim zamanımda normal insan yaşam süresi sekiz yüz yıl civarındaydı. Altı yüz yaşından önce ölen olmazdı pek; çok tuhaf kazalar geçirenler dışında. Bin yıldan fazla yaşayanlar da vardı, ama ortalama yaşam süresi sekiz yüz yıldı. Tahnit ilkesi keşfedildikten sonra, felsefecilerimiz bu doğal yaşam süresini aralıklarla yaşayarak gelecekte bilimin ne kadar ilerleyeceğini görmenin mümkün olduğunu anladı. Özellikle tarih konusunda bunun vazgeçilmez olduğu tecrübeyle sabitti. Mesela beş yüz yaşına gelmiş bir tarihçi, büyük çabalarla bir kitap yazdıktan sonra kendini özenle tahnit ettirir; belirli bir süre (örneğin beş altı yüzyıl) sonra canlandırılması için de talimat verirdi. Bu sürenin sonunda tekrar canlanınca büyük eserinin bir tür yap-boz tahtasına – yani öfkeden gözü dönmüş yorumcuların, üstünde karşıt tahminler yaptıkları, sorular sordukları ve birbirleriyle didiştikleri bir tür edebi arenaya dönüşmüş olduğunu görürdü. Yorum ya da düzeltme diye yutturulan bu tahminler vs. metnin kendisini öyle değiştirir ve çarpıtırdı ki, yazar kendi kitabını mumla aramak zorunda kalırdı. Kitabını buldu-

ğunda ise, boşuna zahmet etmiş olduğunu anlardı. Tarihçinin görevi, tekrar yazılan kitabına bakarak içindeki ilk yaşadığı çağın geleneklerine ilişkin hataları kendi kişisel bilgi ve deneyimlerine dayanarak düzeltmekti. Zaman zaman çeşitli bilginler tarafından yapılmış olan bu düzeltme ve doğrulama işlemi sayesinde tarihimiz yozlaşıp bir masala dönüşmekten kurtulurdu."

"Affedersiniz," dedi Doktor Ponnonner, elini usulca Mısırlının koluna koyarak – "affedersiniz, ama lafınızı balla kesebilir miyim?"

"*Lütfen*, buyurun," dedi Kont sırtını doğrultarak.

"Size bir soru sormak istiyorum," dedi Doktor. "Tarihçinin görevinin, kendi dönemine ilişkin *rivayetler* konusunda düşülen hataları düzeltmek olduğunu söylediniz. Peki ama, bu Kabala'nın[87] kaçta kaçının doğru olduğu anlaşılıyordu?"

"Kabala, demekle çok haklısınız. Bu hatalar genellikle düzeltilmemiş tarihçelerle doğru orantılıydı. Hem kabalalar, hem de düzeltilmemiş tarihçeler mutlaka, ama mutlaka tamamen yanlış oluyordu."

"Ama gömülmenizden sonra en az beş bin yıl geçmiş olduğuna göre," diye devam etti Doktor, "herhalde o çağdaki geleneklerinizde olmasa bile, tarihçelerinizde Yaratılış meselesi tamamen açıklığa kavuşturulmuştu. Yaratılış'ın sadece on bin yıl önce gerçekleştiğini biliyorsunuzdur herhalde."

"Ne dediniz!" dedi Kont Allamistakeo.

Doktor söylediklerini tekrarladı, ama yabancı bunları ancak epey açıklamadan sonra anlayabildi. Sonunda tereddütle konuştu:

"Öne sürdüğünüz fikirleri ilk kez duyduğumu itiraf etmeliyim. Benim zamanımda kimse evrenin (veya isterseniz bu dünyanın, diyelim) bir başlangıcı olduğu gibi tuhaf bir sanıya kapılmaz-

dı. Benzer bir şeyin sadece bir kez ima edildiğini hatırlıyorum. *İnsanoğlunun* kökeni konusunda tuhaf fikirler öne süren bir adam vardı. Sizin gibi o da *Adem* (veya Kızıl Toprak) sözcüğünü kullanırdı, ama daha genel bir anlamda. İnsanın nemli toprakta filizlendiğini söylerdi (tıpkı daha alt sınıflardan binlerce tür yaratık gibi) – ona göre beş farklı insan topluluğu, dünyanın beş belirgin ve birbirine neredeyse eşit uzaklıktaki yerinde aynı anda filizlenmişti."

Bunu duyunca hepimiz omuz silktik; aramızdan biri iki kişi de oldukça belirgin bir şekilde alınlarına dokundu. Bay Silk Buckingham, Allamistakeo'nun kafasının önce arkasına, sonra önüne bakarak konuştu:

"Sizin zamanınızda insan ömrünün çok daha uzun olması ve açıkladığınız gibi taksit taksit yaşanması, bilgi birikimine ve gelişimine büyük katkıda bulunmuş olsa gerek. Bu yüzden eski Mısırlıların tüm bilim dallarında biz çağdaşlardan, özellikle de Amerikalılardan çok daha geride olmasını herhalde ancak Mısırlıların kafataslarının çok daha kalın olmasına bağlayabiliriz."

"Ne dediğinizi anlayamadığımı," dedi Kont aşırı bir nezaketle, "bir kez daha itiraf ediyorum. Lütfen söyler misiniz, hangi bilim dallarından bahsediyorsunuz?"

Bunun üzerine hep bir ağızdan ona frenolojinin savlarını ve bedensel manyetizmanın mucizelerini uzun uzadıya anlattık.

Kont bizi sonuna kadar dinledikten sonra birkaç anekdot aktardı. Anlaşılan Gall ile Spurzheim'ın prototipleri Mısır'da öyle uzun zaman önce parlayıp sönmüştü ki, artık neredeyse tamamen unutulmuştu. Ayrıca Mesmer'in gösterileri de eski Teb'li bilginlerin yapmayı başardığı mucizelere kıyasla basit numaralardan başka bir şey değildi; onlar bit ve pek çok benzeri yaratığı yaratmayı başarmışlardı.

Bu noktada Kont'a halkının gök tutulmalarını hesaplayıp hesaplayamadığını sordum. Horgörüyle gülümseyerek hesaplayabildiklerini söyledi.

Bu hevesimi biraz kırmıştı, ama yine de astronomi üstüne sorular sormayı sürdürdüm. O sırada, gruptaki henüz hiç ağzını açmamış olan biri kulağıma eğilip fısıldayarak bu konuda Ptolemy'yi (Ptolemy her kimse) ve Plutarch denen birinin *de facie lunae*sini okumamın daha iyi olacağını söyledi.

Sonra Mumya'ya büyüteçler, mercekler ve genelde cam yapımı hakkında sorular sordum. Ama o suskun adam yine usulca dirseğime dokundu ve Tanrı aşkına Diodorus Siculus'u okumamı istedi. Kont ise yanıt olarak bana biz çağdaşların elinde eski Mısırlılar gibi işlemeler yapabilecek kadar küçük mikroskoplar olup olmadığını sordu. Buna ne yanıt vereceğimi düşünürken bodur Doktor Ponnonner oldukça sıradışı bir şekilde söze karıştı.

"Mimarimize bir baksanıza!" diye haykırdı. Bu iki gezgini de çok sinirlendirdi. Onu çimdikleye çimdikleye mosmor ettiler, ama boşunaydı.

"Bakın!" diye haykırdı heyecanla, "New York'taki Bowling-Green Fıskiyesi'ne bakın! Ama eğer o fazla akıl almaz geliyorsa, bir an için Washington D.C.'deki Hükümet Binası'nı düşünün!" – Ve o bodur doktor bahsettiği binayı en küçük ayrıntısına kadar tasvir etmeye girişti. Sadece girişinin bile yirmi dört sütunla bezendiğini, bunların her birinin bir buçuk metre çapında olduğunu ve aralarında üçer metre mesafe bulunduğunu açıkladı.

Kont ise Aznac şehrindeki en büyük binalardan herhangi birinin boyutlarını tam olarak hatırlayamadığı için esef duyduğunu söyledi. O binaların temeli çok eski çağlarda atılmıştı, ama kendisinin gömüldüğü tarihte kalıntıları Teb'in batısındaki en-

gin bir çölde hâlâ ayakta duruyordu. Ancak (söz bina girişlerinden açılmışken) Carnac adlı bir banliyöde bulunan küçük bir sarayın girişinde yüz kırk dört sütun bulunduğunu hatırlıyordu. Bunların her biri on bir buçuk metre çapındaydı ve aralarında yedi buçukar metre mesafe vardı. Bu girişin önünde Nil'e kadar uzanan üç buçuk kilometrelik bir yol vardı. Bu yolun kenarları altı, on sekiz, otuz metre yüksekliğinde sfenksler, heykeller ve dikilitaşlarla bezeliydi. Sarayın uzunluğu (anımsayabildiği kadarıyla) üç buçuk kilometre idi. Çevresi ise on buçuk kilometre civarındaydı. Duvarlarının içi ve dışı hiyerogliflerle kaplıydı. Bu duvarların arasına Doktor'un Hükümet Binaları'ndan elli ya da altmış değil, iki üç yüz tanesi kolayca sığabilirdi. Ama sonuçta Carnac'taki saray küçük bir binaydı. Öte yandan Doktor'un anlattığı Bowling-Green'deki Fıskiye'deki yaratıcılık, ihtişam ve üstünlüğü kabul etmemek elinde değildi. Ne Mısır'da, ne de başka bir yerde öyle bir şey görmediğini itiraf etmek zorundaydı.

Bunun üzerine Kont'a demiryollarımız hakkında ne düşündüğünü sordum.

"Doğrusu," dedi, "pek bir şey düşünmüyorum." Oldukça kötü bir planlamayla, beceriksizce yapılmışlardı ve dayanıksızdılar. Mısırlıların ıslak araziler üstünde yaptıkları geniş, düz ve sağlam demir oluklu yollarla kıyaslanamazlardı tabii. Mısırlılar, yerden elli metre yükseklikte, bunların üstüne tapınaklar ve dikili taşlar inşa etmişlerdi.

Güçlü makinelerimizden bahsettim.

Bu konuda bir şeyler bildiğimizi kabul ediyordu, ama Carnac'taki o küçük sarayın lentolarına, kemer yataklı sütun başlıklarını nasıl çıkarabileceğimizi merak ediyordu.

Bu soruyu duymazlıktan gelmeye karar verdim ve artezyen

kuyusu hakkında bilgisi olup olmadığını sordum, ama o sadece kaşlarını kaldırmakla yetindi. Bay Gliddon ise bana dik dik, gözlerini kırpıştırarak baktı ve mühendislerin geçenlerde Büyük Vaha'dan su çıkarmak için kazılmış böyle bir kuyu bulduklarını fısıldadı.

Bunun üzerine çeliğimizden bahsettim, ama yabancı burnunu havaya kaldırdı ve bana dikilitaşların üstündeki yazıların çeliğimizle yazılıp yazılamayacağını sordu. O yazılar tamamen bakır aletlerle kazınmıştı.

Bu karşılık öyle canımızı sıktı ki, saldırı yönünü Metafiziğe çevirmeye karar verdik. "Kadran"[88] adlı dergiyi getirtip ona bir iki bölüm okuduk. Yazılanları pek anlamamıştık, ama Bostonluların Büyük Hareket ya da İlerleme dedikleri bir şeyle ilgiliydi.

Kont ise onun zamanında Büyük Hareketlerin oldukça yaygın olduğunu söylemekle yetindi. İlerleme'ye gelince, eskiden epey belaya yol açmıştı, ama asla ilerlememişti.

Sonra Demokrasi'nin güzelliklerinden ve öneminden bahsettik. Kont'a halkın seçme hakkına sahip olduğu ve kral diye bir şeyin olmadığı bir yerde yaşamanın avantajlarını uzun uzadıya anlattık.

Bizi bariz bir ilgiyle izledi. Doğrusu epey eğlenmiş bir hali vardı. Biz susunca uzun süre önce benzer bir durumun yaşandığını söyledi. On üç Mısır eyaleti aynı anda bağımsızlıklarını ilan etmeye ve bu sayede tüm insanlığa muhteşem bir örnek teşkil etmeye karar vermişti. Bilgelerini toplayıp olabilecek en dahice anayasayı yazmışlardı. İşler bir süre iyi gitmişti. Yalnız sürekli böbürlenip durmaktan kendilerini alamıyorlardı. Ancak sonunda o on üç eyalet birbirleriyle ve on beş yirmi eyaletle daha birleşmiş ve ortaya eşi benzeri görülmemiş, iğrenç bir despotluk rejimi çıkmıştı.

Başlarındaki despotun kim olduğunu sordum.

Kont'un anımsayabildiği kadarıyla, despotun adı *Güruh*'tu.

Buna diyecek söz bulamayınca, sesimi yükseltip Mısırlılara buharlı makinenin ne olduğunu bilmedikleri için acıdığımı söyledim.

Kont bana hayretle baktı, ama bir şey söylemedi. Ama o suskun adam dirseğini sertçe kaburgalarıma indirdi ve – cehaletimi yeterince sergilediğimi, modern buharlı makinenin Hero tarafından, Solomon de Caus sayesinde keşfedildiğini bilmiyorsam hakikaten salağın teki olduğumu söyledi.

Artık gerçekten de canımız epey sıkılmak üzereydi; ama neyse ki kendini toplamış olan Doktor Ponnonner yardımımıza koştu ve Mısırlıların çok önemli bir mesele olan giyim kuşam konusunda çağdaşlarla boy ölçüşemeyeceğini söyledi.

Kont bunun üzerine pantolonunun askılarına baktı. Sonra ceket kuyruklarından birini alıp uzun uzadıya inceledi. Sonunda bunu elinden bıraktı. Yüzüne geniş bir sırıtma yayıldı, ama anımsadığım kadarıyla bir karşılık vermedi.

Keyfimiz yerine gelmişti. Doktor büyük bir vakarla Mumya'nın yanına gitti ve ondan şunu dürüstçe, açıkça söylemesini istedi: Mısırlılar *herhangi* bir dönemde Ponnonner'in pastillerinin ya da Brandreth'in haplarının nasıl yapıldığını anlayabilmişler miydi?

Mumya'nın vereceği yanıtı büyük bir heyecanla bekledik – ama boşunaydı. Mısırlı konuşmuyordu. Kızarmış, başını eğmişti. Böylesine büyük bir zafer; böylesine yıkıcı bir hezimet asla görülmemişti. Aslına bakarsanız, o zavallı Mumya'nın yerin dibine geçmiş halini görmeyi içim kaldırmıyordu. Şapkamı aldım, Mumya'ya çabucak bir veda ettim ve çıkıp gittim.

Eve döndüğümde saat dördü geçiyordu. Hemen yatıp

uyudum. Şimdi saat sabahın onu. Yediden beri ayaktayım ve bu yazıyı aileme ve tüm insanlığa yazıyorum. Ailemi bir daha asla görmeyeceğim. Karımın şirretin teki. Aslına bakarsanız, bu hayattan ve on dokuzuncu yüzyıldan da bıktım. Her şeyin ters gittiğine inanıyorum. Hem 2045'te kimin Başkan olacağını da merak ediyorum. Bu yüzden traş olup bir fincan kahve içer içmez Ponnonner'in evine gidecek ve kendimi birkaç yüzyıllığına tahnit ettireceğim.

1845

Sözcüklerin Gücü

Oinos – Ölümsüzlüğe yeni kavuşmuş ruhumun zayıflığını bağışla, Agathos!

Agathos – Özür dilenecek bir şey yapmadın ki, Oinos'um. Burada bile bilgi insana kendiliğinden gelmez. Meleklere sor ki, öğretsinler!

Oinos – Oysa ben bu boyutta her şeyi bir anda bileceğimi ve böylece mutlu olacağımı sanmıştım.

Agathos – Ah, mutluluk bilmekte değil, öğrenmektedir! Sürekli öğrenmek ne güzeldir, ama her şeyi bilmek cehennem azabıdır.

Oinos – Ama En Yüce her şeyi bilmez mi?

Agathos – *Bu* ONUN bile hâlâ bilmediği (aynı zamanda da En Mutlu olduğuna göre) *tek* şey olsa gerek.

Oinos – Ama bilgimiz sürekli arttığına göre, *eninde sonunda* her şeyi öğrenmeyecek miyiz?

Agathos – Bak, aşağıya, şu engin boşluğa bak! Bak, şu sayısız yıldızların üstünden nasıl da yavaşça süzülüyoruz! Ruhumuzun ufkunda bile evrenin altın surları gözalabildiğine uzanmıyor mu? O surlar ki, on binlerce parlak nesneden oluşur, ama sayıları çok fazla olduğundan tek bir cisim gibi görünürler.

Oinos – Maddenin sonsuzluğu gerçekten de bir hayal değilmiş.

Agathos – Aidenn'de[89] hayal yoktur – ama burada, bu madde sonsuzluğunun *tek* sebebinin sonsuz canlılar oluşturmak olduğu söylenir. Böylece ruh, içindeki dinmek bilmez *öğrenme* arzusunu tatmin edebilir; zira bu arzuyu dindirmek, ruhun benliğini söndürmek anlamına gelir. O halde bana istediğin her şeyi çekinmeden sor, Oinos'um. Haydi! Pleiades'in bu çiğ âhenginden uzaklaşalım. Bu tahttan ayrılıp Orion'un ardındaki yıldızlı çayırlara gidelim. Orada hercai ve türlü türlü renkli menekşeler, üçlü ve üç renkli yıldızların yatağıdır.

Oinos – Pekiyi öyleyse, Agathos, yolumuzda giderken öğret bana! Dünyanın bildik diliyle konuş benimle! Demin ima ettiğin şeyi anlamadım. Ölümlüyken Yaratılış olarak adlandırdığımız şeyin koşullarından ya da ilkelerinden bahsediyordun. Yaratıcı'nın Tanrı olmadığını mı söylemek istiyorsun?

Agathos – Tanrı'nın yaratmadığını söylemek istiyorum.

Oinos – Açıkla!

Agathos – O *sadece* başlangıçta yarattı. Şimdi evrende durmadan doğar gibi görünen yaratıklar, Tanrı'nın yaratma gücünün doğrudan ya da ani değil, dolaylı sonucudur ancak.

Oinos – Agathos'um, insanlar bu fikri kâfirce bulurdu.

Agathos – Melekler ise, Oinos'um, bunun gerçeğin ta kendisi olduğunu bilir.

Oinos – Buraya kadarını anladım – doğa ya da doğa kanunları olarak adlandırdığımız şey, belirli koşullar altında yaratılışa *benzeyen* bir şeye yol açar. Dünyanın sonunun gelmesine az kala, birtakım son derece başarılı deneyler yapılmıştı. Bunlar ne yazık ki bazı filozofların "mikroskobik canlıların yaratılması" olarak tanımlama hatasına düştüğü deneylerdi.

Agathos – Bu bahsettiklerin aslında ikincil yaratılış örnekleriydi – ilk sözün ilk kanunu var edişinden beri süregelen *tek* yaratılış biçimi de budur.

Oinos – Sürekli yoktan var olan bu gezegenler, yıldızlar – bunlar Hükümdar'ın şimdiki eserleri değil mi?

Agathos – Ne demek istediğimi sana adım adım açıklamaya çalışayım, Oinos'um. Bildiğin gibi, nasıl düşünce yok olamazsa, bütün eylemlerin de sonuçları sonsuzdur. Mesela dünyada yaşarken, ellerimizi kımıldattığımızda etrafımızdaki havaya titreşimler yayardık. Bir elin hareketinden kaynaklanan bu titreşimle dünyanın atmosferindeki her zerreciğe kadar yayılır ve onları *sonsuza kadar* hareket ettirirdi. Gezegenimizin matematikçileri bu gerçeği iyi bilirdi. Mesela sıvılar üstünde deneyler yaparak birtakım özel hareket ettirici güçleri tamamen hesaplayabilecek duruma gelmişlerdi – böylece belirli şiddetteki bir hareket ettirici gücün dünya atmosferinin tamamını ne kadar zamanda etkileyeceğini ve oradaki her atomu ne kadar zamanda (sonsuza dek) harekete geçirebileceğini kolayca hesaplayabiliyorlardı. Yine tersten giderek, belirli koşullar altında belirli bir etkiye yol açan ilk hareket ettirici gücün şiddetini bulabiliyorlardı. Herhangi bir hareket ettirici gücün sonuçlarının kesinlikle sonsuz olduğunu – ve bu sonuçların bir kısmının cebirsel analizler sayesinde şaşmaz bir şekilde tespit edilebileceğini – ve aynı şeyin bu süreçlerin tersi için de geçerli olduğunu anlayan matematikçiler, aynı zamanda şunu da anladılar: Bu analiz türünün kendisi de sonsuzca geliştirilmeye açıktı – onun geliştirilmesi ve uygulanırlığının sınırı, ancak onu geliştiren ya da uygulayan kişinin zihninin içinde var olabilirdi. Ama matematikçilerimiz bu noktada durdu.

Oinos – Ama neden devam etmediler, Agathos?

Agathos – Çünkü bunun ötesinde son derece ilginç konular vardı. Bildiklerinden yola çıkarak – mutlak kavrayışa sahip bir varlığın – cebirsel analizi *kusursuzca* yapabilen bir varlığın havadaki her harekete geçirici gücü – sonsuz zaman içinde bile en uzak sonuçlarına dek kolayca hesaplayabileceğini anlayabiliyorlardı. Aslında *havaya* bu şekilde uygulanan her itkinin *evrende var olan* her bireysel varlığı *eninde sonunda* etkileyeceği açıktır. Sonsuz akla sahip o farazi varlık o hareket ettirici gücün oluşturabileceği en küçük dalgalanmaları bile hesaplayabilirdi – onların tüm maddelerin tüm zerreciklerini nasıl etkileyeceklerini – eski biçimleri sonsuzca nasıl değiştireceklerini – yani bir başka deyişle *yeniyi yaratacaklarını* hesaplayabilirdi – ta ki en sonunda tanrısala ulaşana dek. Ve böyle bir varlık sadece bunları yapabilmekle kalmaz, ona herhangi bir zamanda herhangi bir sonuç verilse – mesela şu sayısız kuyruklu yıldızdan birini incelese – tersine analiz yoluyla bunları hangi hareket ettirici güçlerin etkilemiş olduğunu kolayca bulabilirdi. Bu tersine analiz yönteminin mutlak ve kusursuz şekli – bu *tüm* zamanları, *tüm* sebeplerin *tüm* etkilerini kusursuzca belirleyebilme yetisi sadece Tanrı'ya özgüdür elbette – ama Meleksi Varlıkların tümü de bu yetiye, kusursuzca olmasa da çeşitli derecelerde sahiptir.

Oinos – Iyi ama sadece havadaki hareket ettirici güçlerden bahsediyorsun.

Agathos – Havadan bahsederken, sadece dünyanın havasını kast etmiştim. ama genel ilke esirdeki hareket ettirici güçler için de geçerlidir. Esir tüm uzayı kapladığı için de, *yaratılışın engin ortamıdır.*

Oinos – Öyleyse her hareket, hangi şekilde olursa olsun mutlaka yaratır.

Agathos – Öyle olmalı: Ama gerçek felsefenin bize çok es-

kiden öğrettiği gibi, tüm hareketlerin kaynağı düşüncedir – ve tüm düşüncelerin kaynağı da –

Oinos – Tanrı'dır.

Agathos – Dünya'nın atmosferindeki hareket ettirici güçlerden bahsederken – seni yakın zamanda yok olmuş güzelim Dünya'nın bir çocuğu olarak kabul ederek konuştum, Oinos.

Oinos – Evet.

Agathos – Pekiyi ben böyle konuşurken, aklından hiç *sözcüklerin fiziksel gücüne* ilişkin düşünceler geçmedi mi? Her sözcük havadaki hareket ettirici bir güç değil midir?

Oinos – Ama Agathos, niye ağlıyorsun? – Ve niye – ah niye bu muhteşem dünyanın tepesinde dururken kanatların sarkmaya başladı? Uçumuz sırasında ilk kez bu kadar yeşil, ama aynı zamanda da korkunç bir dünya görüyoruz. Parlak çiçekleri bir peri masalından çıkıp gelmiş gibi – ama azgın volkanları ateşli bir kalbin tutkularını andırıyor.

Agathos – *Öyleler*! *Öyleler*! Sevgilimin önünde diz çöküp ellerimi kavuşturarak ve gözyaşları dökerek bu gezegeni – bu vahşi gezegeni – birkaç tutkulu sözcükle yaratalı üç yüz yıl oluyor. Parlak çiçekleri gerçekleşmemiş düşlerin *en* güzelleridir; patlayan volkanları ise *en* ateşli ve günahkâr kalbin tutkularıdır.

1845

Zıtlık Şeytanı

Frenolojistler insan ruhunun yetilerini ve itkilerini – *prima mobilia*sını[90] araştırırken bir eğilimi göz ardı etmişlerdir. Bu eğilim son derece güçlü, ilkel ve temel bir şekilde, açıkça var olsa da, etikçiler tarafından da aynı şekilde görmezden gelinmiştir. Mantığın verdiği kendini beğenmişlik yüzünden, bunu hepimiz gözden kaçırdık. Bunun tek sebebi ise inançsızlığımızdı – vahiylere ya da Kabala'ya olan inançsızlığımız. Onu görmezden geliyor, çünkü gereksiz buluyorduk. O itkiye – o eğilime *gerek görmüyorduk.* Niye gerekli olduğunu kavrayamıyorduk. Bu *primum mobile*nin[91] niye kendisini açığa vurduğunu anlamıyor, daha doğrusu anlayamıyorduk. İnsanoğlunun geçici ya da ebedi hedeflerine ulaşmasına nasıl yardımcı olabileceğini göremiyorduk. Frenolojinin ve büyük ölçüde tüm metafiziğin *à priori* yargılar üstüne kurulu olduğu inkâr edilemez. Kavrayışlı ya da gözlemci insandan çok kültürlü, mantıklı insanlar hayal kurar – Tanrı'ya emeller atfeder. Böylece Yehova'nın niyetlerini kendince belirleyip tatmin olduktan sonra, bu niyetlerden yola çıkarak sayısız düşünce sistemleri oluştururlar Örneğin frenolojide, ilk önce Tanrı'nın insanın beslenmesini istediğine karar verdik. Bu çok doğaldı. Sonra insanda bir sindirim organı bulduk. Tanrı bu

organı insanı yemek yemeye zorlamakta kullanıyordu. İkinci olarak, Tanrı'nın insanın türünü devam ettirmesini istediğine karar verdik ve hemen bir üreme organı bulduk. Yine aynı şekilde Tanrı'nın insanın savaşçı, idealist, mantıklı, yapıcı olmasını istediğine karar verdik – kısacası her eğilimi, her duyguyu ve her zihinsel yetiyi temsil eden birer organ bulduk. Ve Spurzheimitesçiler insan eylemlerinin *principias*ını[92] bu şekilde tanımlarken, ister haklı ister haksız olsunlar, kendilerinden öncekilerin ayak izlerini takip etmiştir. Her şeyi insanın önceden belirlenmiş yazgısından ve Yaratıcı'sının niyetlerinden yola çıkarak belirlemişlerdir.

Oysa bu sınıflandırmaları (sınıflandırma yapmak zorundaysak tabii) Tanrı'nın bize ilişkin niyetleri konusundaki fikirlerimizden değil; insanların sık sık yaptığı ve yapmakta olduğu şeylerden yola çıkarak yapmak daha mantıklı olurdu. Tanrı'yı görebildiğimiz eserlerine bakarak bile anlayamıyorsak, o eserleri yaratan kavranılmaz düşüncelerinden yola çıkarak nasıl anlayabiliriz! Onu yarattığı yaratıklara bakarak anlayamıyorsak, yaratma evrelerine bakarak nasıl anlayabiliriz?

Tümevarım, yani *à posteriori*, frenolojinin insan eylemlerinin en içsel ve doğal ilkelerinden birinin varlığını kabul etmesini sağlayabilirdi. Bunu, daha iyi bir isim bulamadığımızdan *zıtlık* olarak adlandırabiliriz. Bu, burada kullandığım anlamıyla güdüsüz bir *eylem*, *sebepsiz* bir güdüdür. Onun itkileriyle, anlaşılmaz eylemlerde bulunuruz; veya eğer bu bir çelişki gibi görünüyorsa, şöyle de diyebiliriz: Onun itkileriyle, *yapmamamız gereken* şeyleri yaparız. Teorik olarak bundan daha mantıksız bir şey olamaz; ama pratikte, bundan daha doğru bir şey yoktur. Bazı insanlar, belirli koşullar altında buna kesinlikle karşı koyamaz. Soluk alıp verdiğimden nasıl eminsem, şundan da öyle eminim:

Herhangi bir eylemin yanlış ya da hatalı olduğundan eminsek, bunu bilmek çoğunlukla bizi o eylemi yapmaya *zorlar* Bu karşı konulmaz eğilim, sadece hatalı davranmak uğruna hatalı davranmak eğilimi, analiz edilemez ya da gizli öğelere bölünemez. Uç noktada, ilkel, temel bir güdüdür. Biliyorum, *yapmamamız* gerektiğini düşündüğümüz şeyleri ısrarla yapmamızın sebebinin, frenolojideki *kavgacılığın* bir başka türü olduğu söylenecek. Ama bu fikrin yanlış olduğunu bir bakışta anlayabiliriz. Frenolojik kavgacılığın temelinde kendini koruma gerekliliği yatar. O, bizi yaralanmaktan korur. İlkeleri varlığımızı korumaya yöneliktir. Böylece onun gelişimine iyi olma arzusu eşlik eder. Yani iyi olma arzusu kavgacılığın herhangi bir türüne eşlik etmek zorundadır, oysa *zıtlık* dediğim şeyde iyi olma arzusu uyanınamakla kalmaz, tersine son derece güçlü bir düşmanlık duygusu vardır.

Sonuçta yukarıdaki safsataya verilebilecek en iyi yanıt, insanın kendi yüreğine bakmasıdır. Kendi ruhunu açıkça ve tamamen inceleyebilen hiç kimse, bu eğilimin ne kadar güçlü olduğunu inkâr edemez. Bu açıkça oradadır. Örneğin, hayatında hiç karşısındaki bir dinleyiciye lafı döndürüp dolaştırarak işkence etmemiş bir insan yoktur. Konuşmacı karşısındakinin canını sıktığının farkındadır. Oysa onu memnun etmek istemektedir. Normalde kısa, özlü ve açık konuşan biridir. Yine kısa ve net konuşmak arzusundadır. Buna engel olmakta zorlanmaktadır. Konuştuğu kişinin sinirlenmesinden korkar ve bunu önlemek ister, ama yine de lafı uzatırsa onun sinirleneceğini düşünür. Bu tek düşünce yeterli olur. Ani itki artarak isteğe, istek ise dayanılmaz bir arzuya dönüşür (konuşmacı büyük bir pişmanlık ve küçük düşme hissi duysa da, her şeyi göze alır). Böylece o arzuya boyun eğer.

Hemen yapmamız gereken bir iş vardır. Gecikirsek mahvolacağımızı biliriz. Hayatımızın en büyük kriziyle karşı karşıyayızdır ve hemen harekete geçmemiz gerekmektedir. Enerjiyle dolup taşarız. Hemen işe başlamak isteriz. Alacağımız muhteşem sonuçları düşünmek ruhumuzu alevlendirir. O işi bugün yapmamız gerekmektedir, ama yarına erteleriz. Niye? Bunun, *zıtlık* yapmak istememizden başka bir sebebi yoktur. Ertesi gün olur. Görevimizi yapma arzumuz daha da güçlenmiştir. Ama aynı zamanda içimizde isimsiz, korkunç, çünkü anlaşılmaz bir geciktirme arzusu da belirmiştir. Bu arzu her an güçlenir. Sonunda artık sadece bir saatimiz kalmıştır. İçimizdeki mücadelenin şiddetiyle titreriz – belirlilik belirsizlikle – madde gölgeyle boğuşmaktadır. Ama işler bu noktaya geldikten sonra kazanan gölge olur – çabalarımız boşunadır. Saat bir matem çanı gibi çalar. Bu sesle birlikte, uzun süredir elimizi kolumuzu bağlamış olan hayalet çekip gider. Kaçar – kaybolur. Serbest kalırız. Eski enerjimiz geri döner. *Şimdi* çalışmaya başlayabiliriz. Heyhat, artık *çok geçtir*!

Bir uçurumun kenarında dururuz. Uçuruma bakarız – midemiz bulanır, başımız döner. İlk itkimiz geri çekilip tehlikeden uzaklaşmaktır. Ama anlaşılmaz bir şekilde olduğumuz yerde kalırız. Mide bulantımız, baş dönmemiz ve korkumuz yavaşça kaynaşarak isimsiz bir his bulutuna dönüşür. Bu bulut daha da yavaş hareketlerle bir şekle bürünür, tıpkı 1001 Gece Masalları'ndaki şişeden çıkan cin gibi. Ama uçurumun kenarındaki bulutumuzun içinde öyle bir şekil biçimlenir ki, masallardaki cinlerden ya da iblislerden çok daha korkunçtur. Oysa sadece bir fikirdir; o yükseklikten düşerken ne hissedeceğimizi merak ederiz. Ve bu düşüş –ölümün hızla yaklaşması– hayal gücümüzdeki ölüm ve acı imgelerinin en korkuncu ve iğrenci olduğundan – sadece bu yüzden onu şiddetle arzulamaya başlarız. Ve mantı-

ğımız uçurum kenarından uzaklaşmamızı şiddetle istediğinden, *bu yüzden* oraya daha da hevesle yaklaşırız. Bir uçurumun kenarında titreyerek durup atlamak üstüne düşünen insanın içindeki his, hislerin en şeytanice sabırsız olanıdır. Bir an için bile durup *düşünmeye* çalışmak mahvolmamıza yol açar; çünkü mantığımız geri çekilmemizde ısrar eder ve *bu yüzden* bunu *yapamayız*. Yanımızda bizi kolumuzdan tutup geri çekecek biri yoksa ya da ani bir silkinişle geri çekilemezsek, uçuruma atlar ve ölürüz.

Bu gibi eylemleri incelediğimizde, sebeplerinin sadece ve sadece *zıtlık* ruhundan kaynaklandığını görürüz. Bunları yapmamızın tek sebebi *yapmamamız* gerektiğini hissetmemizdir. Bunun ötesinde ya da ardında başka bir anlaşılabilir ilke yoktur: Bu zıtlık hissinin bazen iyi sonuçlar da verdiğini bilmesek, Şeytan'ın tahriki olduğunu düşünebilirdik pekâlâ.

Bütün bunları söylememin sebebi, sorunuzu biraz olsun yanıtlamak istemem: Niye burada olduğumu anlatabilmek – niye bu hücrede, zincire vurulmuş halde idamı beklediğimi biraz olsun açıklayabilmek istedim. Bu uzun açıklamayı yapmasam, beni ya tamamen yanlış anlar, ya da deli olduğumu sanırdınız; tıpkı diğerleri gibi. Ama aslında sadece Zıtlık Şeytanı'nın sayısız kurbanlarından biri olduğumu anlayacaksınız.

Hiç kimse benden daha kararlı davranamazdı. Haftalarca, aylarca o cinayeti nasıl işleyeceğimi düşündüm. Binlerce planı, yakalanma *ihtimali* olduğu için reddettim. Sonunda, bir Fransızın günlüğünde, Madam Pilau'nun yanlışlıkla zehir sürülmüş bir mum yüzünden ölümden döndüğünü okudum. Bu fikir hemen hoşuma gitti. Kurbanımın yatakta kitap okuma alışkanlığı olduğunu biliyordum. Evinin küçük ve havasız olduğunu da biliyordum. Ama böyle gereksiz ayrıntılarla canınızı sıkmayacağım. Ya-

tak odasındaki şamdana kendi yaptığım bir mumu koydum. Kurbanım ertesi sabah yatağında ölü olarak bulundu ve ölüm nedeninin "Tanrı'nın arzusu" olduğu sonucuna varıldı.

Kurbanın malı mülkü miras olarak bana kaldığından yıllarca rahat yaşadım. Yakalanacağımı bir an olsun düşünmedim. O öldürücü fitilin artıklarını özenle ortadan kaldırmıştım. Beni suçlu, hatta şüpheli durumuna düşürecek bütün kanıtları yok etmiştim. Ne kadar güvende olduğumu düşününce içimi tarifsiz bir tatmin hissi kaplıyordu. Epey uzun bir süre boyunca bu hissin tadını çıkardım. Bu bana günahımın getirdiği maddi karşılıktan çok daha fazla haz veriyordu. Ama sonunda bu haz giderek azaldı ve aklımdan çıkmayan, bana eziyet eden bir düşünceye dönüştü. Eziyet ediyor, çünkü aklımdan çıkmıyordu. Ondan bir an olsun kurtulamıyordum. Kulaklarımızda, daha doğrusu hafızalarımızda sıradan bir şarkının ya da berbat bir opera ezgisinin çınlayıp durması sıradan bir durumdur. Şarkı ya da ezgi güzel olsa bile, bize verdiği rahatsızlık azalmaz. Sonunda aynı şekilde, güvenliğim üstüne düşünüp durmaya ve içimden, "Güvendeyim," diye tekrarlamaya başlamıştım.

Bir gün, sokakta gezinirken, bu sözcüğü fısıldamaya başladığımı fark ettim. Kendi kendime hırçınca şöyle diyordum: "Güvendeyim – güvendeyim – evet – aptallık yapıp itiraf etmezsem güvendeyim!"

Bunları duyar duymaz kalbime buz gibi bir soğukluk yayıldı. Bu zıtlık nöbetlerini daha önce de yaşamıştım (onları açıklayamıyordum) ve hiçbirinde onlara doğru dürüst karşı koyamadığımı çok iyi hatırlıyordum. Şimdi ise işlediğim cinayeti itiraf edecek kadar budala olabileceğimi söylemem, sanki öldürdüğüm adamın hayaleti gibi karşıma çıkan ve bana meydan okuyan –beni ölüme davet eden– bir fikirdi.

İlk başta bu kâbusu ruhumdan silkip atmaya çalıştım. Daha hızlı – daha hızlı yürümeye – en sonunda da koşmaya başladım. Çığlık atmak için çıldırtıcı bir arzu duyuyordum. Peş peşe gelen her düşünce dalgası içimi yeni bir dehşetle dolduruyordu, çünkü içinde bulunduğum durumda *düşünmenin* ne yazık ki felaketim olacağını çok iyi biliyordum. Daha da hızlandım. Kalabalık caddelerden deli gibi koşarak, sıçrayarak geçiyordum. Sonunda insanlar şüphelenip peşime düştü. İşte o zaman mahvolduğumu *hissettim*. Dilimi koparıp atabilsem yapardım – ama kulaklarımda sert bir ses çınladı – daha da sert bir el omzumu kavradı. Döndüm – soluk almaya çabaladım. Bir an boğulacak gibi oldum. Kör ve sağır olmuştum, başım dönüyordu. Sonra birden sanki görünmez bir iblis dev avcuyla sırtıma vurdu. İçimde uzun süredir hapsedilmiş olan sır ruhumdan dışarı fırladı.

Son derece açık seçik, ama heyecanla ve tutkulu bir telaşla konuşmuşum. Sanki beni cellada ve cehenneme yollayacak olan o lafları söylerken sözümün kesilmesinden korkar gibiymişim.

Mahkûm edilmeme yetecek kadarını söyledikten sonra düşüp bayılmışım.

Ama gerisini anlatmama gerek var mı? Bugün bu zincirlerin tutsağıyım ve *buradayım!* Yarın ise zincirsiz olacağım! – Ama *nerede*?

1845

Bay Valdemar Vakasındaki Gerçekler

Bay Valdemar vakasının büyük tartışmalara yol açmasında şaşılacak bir şey olduğunu söyleyecek değilim elbette. Aslında yol açmaması mucize olurdu – özellikle de o koşullar altında. Olaya karışan bizler, olanları halka açıklamamaya karar verdik – en azından şimdilik ya da daha fazla araştırma yapma imkânımız olana dek. Bu yüzden de ortalığa olanların çarpıtılmış ve abartılı bir versiyonu yayıldı; bu da birtakım son derece nahoş, yanlış yorumlara ve doğal olarak da çoğu kişinin olanlara inanmamasına yol açtı.

Şimdi artık *gerçekleri* açıklamamın zamanı geldi – onları anlayabildiğim kadarıyla tabii. Olanları şöyle özetleyebilirim:

Son üç senedir hipnotizma ile ilgilenmekteyim. Dokuz ay kadar önce birden aklıma bir fikir geldi. O zamana kadar yapılan tüm deneylerde oldukça tuhaf ve anlaşılmaz bir ihmalde bulunulmuştu: Şimdiye kadar hiç kimse *articulo mortis*[91] hipnotize edilmemişti. Oysa böyle bir deney sayesinde; birincisi o durumdaki hastanın hipnotik etkiye açık olup olmayacağı; ikincisi o durumun bu etkiyi artırmak ya da azaltmak suretiyle etkileyip etkilemeyeceği; üçüncüsü de bu işlem sayesinde ölümün ne kadar geciktirilebileceği anlaşılacaktı. Açıklığa kavuşacak başka

noktalar da vardı, ama en çok ilgimi çeken bunlardı – özellikle de üçüncüsü, zira doğuracağı sonuçlar son derece önemliydi.

Bu deneyi yapmakta kullanacak birini ararken, aklıma Bay Ernest Valdemar geldi. Kendisi "Bibliotheca Forensica"nın tanınmış derlemecisi ve "Wallenstein" ile "Gargantua"nın Lehçe versiyonlarının yazarıdır (Issachar Marx *nom de plume*u ile). 1839'dan beri Harlaem, N.Y.ta oturan Bay Valdemar, son derece sıska biriydi – ayakları John Randolph'unkilere benzerdi ve favorilerinin beyazlığı saçının siyahlığıyla tam bir tezat yaratırdı – bu yüzden saçı genellikle peruk sanılırdı. Heyecanlı bir yapıya sahipti, bu yüzden hipnotize edilmek için biçilmiş kaftandı. Onu iki üç kez kolayca uyutmuştum, ama diğer denemelerimde hayal kırıklığına uğramıştım. Zihnini asla tamamen kontrolüm altına alamıyordum. *Gaipten haber verme* yeteneğine ilişkin bir kanıt da elde edemiyordum. Böyle zamanlarda başarısızlığımı hep onun sağlığının bozuk olmasına yoruyordum. Çünkü onunla tanışmamdan birkaç ay önce doktorları şiddetli bir vereme yakalandığını söylemişlerdi. Yaklaşan ölümünden soğukkanlılıkla bahseder – o konuda ne korkuya, ne de üzüntüye kapılırdı.

Bahsetmiş olduğum fikirleri ilk düşünmeye başladığımda, aklıma hemen Bay Valdemar'ın gelmesi çok doğaldı elbette. Hayat görüşünü çok iyi bildiğimden pürüz çıkarmayacağına emindim. Ayrıca Amerika'da zorluk çıkaracak akrabaları da yoktu. Ona bu konuyu açtığımda beni şaşırtacak kadar heyecanlandı. Şaşırmıştım, çünkü deneylerime kendisini kolayca teslim etmesine karşın, yaptıklarımla ilgilendiğini ilk kez belli ediyordu. Hastalığının doğasından ötürü, ne zaman öleceği hesaplanabilir olduğundan onunla doktorlarının açıklayacağı ölüm tarihinden yirmi dört saat önce görüşmeye karar verdik.

Bay Valdemar'dan aşağıdaki notu alalı yedi aydan fazla oluyor

SEVGİLİ P——,

Şimdi gelsen iyi olur. D—— ile F—— yarın gece yarısından fazla yaşamayacağımda hemfikirler ve sanırım zaman konusunda iyi bir tahmin yaptılar.

VALDEMAR.

Bu not elime yazıldıktan yarım saat sonra geçmişti. On beş dakika sonra ölüm döşeğindeki adamın odasındaydım. Onu on gündür görmüyordum ve o kısa sürede görünüşünün ne kadar değiştiğini görünce afalladım. Yüzü kurşun rengiydi; gözleri tamamen donuktu; öyle zayıflamıştı ki, elmacık kemikleri yanak derisini yarmıştı. Sık sık öksürüyordu. Nabzı neredeyse fark edilmeyecek kadar hafifti. Ama yine de şaşırtıcı bir şekilde aklı tamamen yerindeydi ve fiziksel gücünü de bir ölçüde korumuştu. Açık seçik konuşuyordu. Yardım almadan birtakım ağrı kesicileri yuttu. Odaya girdiğimde bir not defterine bir şeyler yazmaktaydı. Yatakta doğrulmuş, sırtındaki yastıklara yaslanmış halde oturuyordu. Başucunda iki doktor, D—— ile F—— duruyordu.

Valdemar'ın elini sıktıktan sonra bu beyleri bir kenara çekip hastanın durumunu ayrıntılarıyla öğrendim. Sol akciğeri son on sekiz aydır yarı-kemiksi, yani kıkırdaksı bir haldeydi. Bu yüzden de artık işe yaramaz olmuştu. Sağ ciğerinin üst kısmı da kısmen kemikleşmişti. Alt kısmı ise iç içe geçmiş bir irinli verem şişleri yığınından ibaretti. Dış doku yer yer delinmişti. Bir kısmında da kaburgalara kalıcı yapışma olmuştu. Sağ akciğerin bu durumu daha yakın bir zamanda gerçekleşmişti. Kemikleşme sıradışı bir hızla yayılmıştı. Bir ay önce ondan eser yoktu. Yapışma ise son üç gün içinde gerçekleşmişti. Veremin dışında, hastanın şah da-

marının genişlediğinden şüpheleniliyordu – ama kemikleşme belirtileri yüzünden o aşamada kesin bir teşhis koymak mümkün değildi. Her iki doktor da Bay Valdemar'ın ertesi gün (Pazar) gece yarısı civarında öleceğini düşünüyordu. O sırada Cumartesi gecesi, saat yediydi.

D—— ile F—— benimle konuşmak üzere hastanın başucundan ayrılırken ona son kez veda etmişlerdi. Geri dönme niyetinde değildiler, ama ricam üzerine hastaya bakmak için ertesi gece on civarında gelmeyi kabul ettiler.

Doktorlar gidince Bay Valdemar ile yaklaşan ölümü üstüne, daha çok da teklif ettiğim deney üstüne konuşmaya başladım. Deneyin yapılmasını hâlâ istediğini, hatta buna sabırsızlandığını söyledi ve hemen başlamam için ısrar etti. Yanımızda bir erkek ve bir bayan hemşire vardı. Ama bir kaza olabilir diye, yanımda tanık olarak sadece bu insanların bulunmasını yeterli görmüyordum. Bu yüzden deneyi ertesi gece saat sekize kadar erteledim. O akşam bir tıp öğrencisi arkadaşım (Bay Theodore L——l) gelip beni o sıkıntı verici durumdan kurtardı. İlk başta niyetim doktorları beklemekti, ama Bay Valdemar hemen başlamamda ısrar ediyordu. Ben de kaybedecek vakit olmadığına emindim, çünkü hastanın durumu hızla kötüleşiyordu.

Bay L——l öyle yardımsever davrandı ki, olup bütün her şeyi not etti. Şimdi anlatacaklarımın çoğu da onun notlarından *verbatim* alınmıştır.

Sekize beş kala hastanın elini tuttum ve elinden geldiğince yüksek sesle ve açık seçik olarak, Bay L——l'e kendisinin (yani Bay Valdemar'ın) o anki sağlık durumu içindeyken kendisini hipnotize etmeme izin verdiğini söylemesini rica ettim.

Zayıf, ama oldukça anlaşılır bir sesle, "Evet, hipnotize edilmek istiyorum, dedi. Hemen ardından da ekledi: "Ama korka-

rım çok geç kaldınız."

Bunu duyunca, onu uyutmakta kullandığım en etkili yöntemleri uygulamaya giriştim. Elimi alnının üstünden ilk enlemesine geçirişimde bundan etkilendiği belliydi, ama bundan sonra ne kadar uğraşsam da, saat onu birkaç dakika geçene dek başka bir gelişme kaydedemedim. Bu saatte doktorlar, D—— ile F—— söz verdikleri şekilde geldiler. Onlara amacımı birkaç cümlede özetledim. İtiraz etmediler ve hastanın zaten can çekiştiğini, büyük acılar çektiğini söylediler. Bunu duyunca hiç duraksamadan hemen yaptığım işe geri döndüm. Ancak bu kez elimi alnından enlemesine değil, boylamasına geçiriyor ve sadece hastanın sağ gözüne bakıyordum.

Artık nabzı fark edilmeyecek kadar hafiflemişti; nefesi de hırıltılıydı. Yarım dakikada bir soluk alıyordu.

Bu durum on beş dakika kadar devam etti. Ancak bu sürenin sonunda, can çekişmekte olan adamın göğsünden doğal, ama son derece derin bir inilti geldi ve nefesindeki hırıltı durdu. Ama yarım dakikada bir solumayı sürdürüyordu.

On bire beş kala hastanın hipnotize olduğunun net belirtilerini görmeye başladım. Gözündeki donukluğun yerini tuhaf bir *içe bakış* almıştı. Bu bakış sadece uyurgezerlerde görülür ve tanınması çok kolaydır. Elimi alnından birkaç kez hızla enlemesine geçirince gözkapakları yeni uykuya dalmışçasına titreşti ve birkaç kez daha geçirince tamamen kapandı. Ama bununla yetinecek değildim. Onu hipnotize etme çabalarımı bütün irademle sürdürdüm, ta ki uyuyan adamın uzuvları, onu rahatça yatırdıktan sonra, tamamen kasılana dek. Bacaklarını tamamen uzatmıştı. Kollarını da neredeyse düz uzatmıştı. Elleri yatağın üstünde, bel altının yakınında duruyordu. Başı bir yastığın üstündeydi.

Bunu başardığımda vakit neredeyse gece yarısı olmuştu. Ora-

daki baylardan Bay Valdemar'ı muayene etmelerini istedim. Bunu yaptıktan sonra onun alışılmadık kadar derin bir hipnotik transta olduğunu kabul ettiler. Her ikisi de epey heyecanlanmıştı. Dr D—— hastanın yanında sabaha kadar kalmaya karar verdi. Dr F—— ise çıkarken şafakta geri döneceğini söyledi. Bay L——l ile hemşireler de odada kaldı.

Bay Valdemar'ı sabahın üçüne kadar orada öylece bıraktık. Bu saatte yanına gittiğimde Dr F—— çıkarkenki halinin hiç değişmemiş olduğunu gördüm. Yani aynı pozisyonda yatıyordu; nabzı fark edilmiyordu; solukları hafifti (sadece dudaklarına ayna tutulunca fark ediliyordu); gözleri kapalıydı ve uzuvları mermer gibi katı ve soğuktu. Yine de genel görünümü kesinlikle ölü bir insanınkini andırmıyordu.

Sağ elimi yavaşça üstünde gezdirip onun da sağ kolunu hareket ettirmesini sağlamaya çalıştım. Bu hastayla yaptığım bu gibi deneylerde daha önce asla tamamen başarılı olmamıştım, bu yüzden bu kez de başarılı olmayı beklemiyordum. Ama kolunun hemen kalkıp benimkinin hareketlerini dermansızca da olsa yinelediğini görünce hayretler içinde kaldım. Birkaç kelime etmeye karar verdim.

"Bay Valdemar," dedim, "uyuyor musunuz?" Yanıt vermedi, ama dudaklarının titrediğini görünce aynı soruyu yinelemeye başladım. Üçüncü yineleyişimde bütün gövdesine bir ürperti yayıldı. Gözleri biraz açıldı. Dudaklarını yavaşça kıpırdattı ve neredeyse duyulamayacak kadar hafif bir sesle konuşmaya başladı:

"Evet; – şimdi uyuyorum. Uyandırmayın beni! – Böyle öleyim!"

Uzuvlarına dokunduğumda hâlâ kaskatı olduklarını gördüm. Sağ kolu da hâlâ benimkinin hareketlerini yineliyordu.

"Göğsünüzde ağrı var mı, Bay Valdemar?" diye sordum.

Bu kez hemen, ama öncekinden de alçak sesle yanıt verdi:

"Ağrı yok – ölüyorum."

Bunu duyunca onu şimdilik daha fazla rahatsız etmemeye karar verdim. Dr F——'nin gelmesini bekledim. Şafakta geldi ve hastanın hâlâ sağ olduğunu görünce hayretler içinde kaldı. Nabzına bakıp dudaklarına ayna tuttuktan sonra, benden hastayla tekrar konuşmamı istedi. Bunu yaptım:

"Bay Valdemar, hâlâ uyuyor musunuz?"

Yine önceki gibi, ancak birkaç dakika sonra yanıt verdi. Bu süre boyunca konuşmak için gücünü toplar gibiydi. Soruyu dördüncü soruşumda neredeyse duyulmayacak kadar hafif bir sesle, "Evet; hâlâ uyuyorum – ölüyorum," dedi.

Artık doktorlar hastanın ölene kadar bu dinginlik hali içinde kalması gerektiğini düşünüyor, daha doğrusu bunu istiyordu. Hepimiz onun birkaç dakika içinde öleceğinde hemfikirdik. Bu yüzden onunla son bir kez konuşmaya karar verdim ve son sorumu yineledim.

Ben konuşurken, hastanın yüzünde belirgin bir değişiklik oldu. Gözleri yavaşça açıldı, gözbebekleri yukarı dönüp gözden kayboldu; teni bir cesedinkinin rengine döndü, yani kâğıt gibi bembeyaz kesildi; her iki yanağındaki al benekler de bir anda *söndü*. Söndü, diyorum, çünkü öyle ani kayboldular ki, sanki biri üfleyince sönen mum alevleri gibiydiler. Aynı anda üst dudağı yukarı çekildi ve altındaki dişler meydana çıktı. Alt dudağı ise yüksek bir çıtırtıyla aşağı düştü. Böylece ağzı iyice açılmış oldu. Dili şişmiş ve kararmıştı. Herhalde orada bulunan herkes ölü görmeye alışıktı, ama Bay Valdemar o anda öyle korkunç görünüyordu ki, hepimiz aynı anda geri çekildik.

Bundan sonra anlatacaklarıma kimsenin inanacağını sanmıyorum. Ama anlatmak görevim.

Artık Bay Valdemar'da hiçbir yaşam belirtisi yoktu. Öldüğünü sandığımızdan, tam onu hemşirelere teslim edecektik ki, birden dili şiddetle titredi. Bu bir dakika kadar sürdü. Sonra açık ve hareketsiz ağzından bir ses çıktı – bu sesi anlatamam. Aslında onu kısmen tanımlayabilecek bazı sıfatlar var. Örneğin o sesin sert, kesik kesik ve boğuk olduğunu söyleyebilirim; ama ne kadar korkunç olduğunu anlatamam. Korkunç olmasının sebebi insanoğlunun daha önce böyle bir ses duymamış olması. Yine de iki belirgin özelliği vardı – bunlar ne kadar tuhaf olduğu hakkında bir fikir verebilir. Birincisi o ses sanki çok uzaktan, yeraltının derinliklerindeki bir mağaradan gelir gibiydi –en azından bana öyle geldi–. İkincisi (korkarım ne demek istediğim pek anlaşılmayacak) bende jelatinli ve yapışkan maddelerin tende uyandırdığı hissi uyandırmıştı.

Hem "ses"ten, hem de "insan sesi"nden bahsediyorum. Demem o ki, o ses mucizevi, şaşırtıcı bir şekilde cümleler kuruyordu. Bay Valdemar ***konuşuyordu*** – kendisine birkaç dakika önce sormuş olduğum soruyu yanıtlıyordu besbelli. Hatırlarsanız ona hâlâ uyuyup uyumadığını sormuştum. Şimdi şunları söylüyordu:

"Evet; – hayır; – ***uyuyordum*** – ama şimdi – şimdi – ***ölüyüm***."

Orada bulunan hiç kimse bu sözlerin uyandırdığı dehşeti gizlemeye ya da bastırmaya çalışmadı. Bay L——l (öğrenci) bayıldı. Hemşireler hemen odadan kaçtı ve geri dönmeye yanaşmadı. Kendi hislerimi ise anlatamam. Neredeyse bir saat boyunca sessizce –tek kelime etmeden– Bay L——l'i kendine getirmeye çalıştık. Nihayet kendine gelince, durumunu incelemek üzere tekrar Bay Valdemar'a döndük.

Durumu her açıdan en son tarif ettiğim gibiydi. Tek bir istisna dışında: Ağzına tuttuğumuz ayna artık buğulanmıyordu. Ko-

lundan kan almaya çalıştık, ama başaramadık. Bu kolun artık iradem altında olmadığını da ekleyeyim. Ona elimin hareketlerini yineletmeye çalıştım, ama başarılı olamadım. Aslında hipnoz altında olduğunun tek belirtisi ona her soru soruşumda dilini titretmesiydi. Benden başka kimsenin sorduklarına yanıt vermiyordu – odada bulunan herkesle hipnotik bir bağ *kurmasını* sağlamaya çalışmama karşın. Sanırım Bay Valdemar'ın o sırada ne durumda olduğunu yeterince anlattım. Odaya başka hemşireler getirttik. Saat onda iki doktor ve Bay L——l ile birlikte evden çıktım.

Öğleden sonra hepimiz hastayı görmek için geri döndük. Durumu tamamen aynıydı. Onu uyandırmanın iyi olup olmayacağını tartıştık, ama hepimiz bunun hiçbir işe yaramayacağı konusunda hemfikir olduk. Ölümün (veya genelde ölüm denen şeyin) hipnotik durum tarafından ertelendiği açıktı. Bay Valdemar'ı uyandırırsak hemen ya da en azından kısa sürede öleceğinden emindik.

O günden geçen haftanın son gününe dek *–neredeyse yedi ay boyunca–* Bay Valdemar'ın evine her gün gidip gelmeyi sürdürdük. Bazen yanımızda doktor ve diğer mesleklerden arkadaşlarımızı da getiriyorduk. Bu süre boyunca Bay Valdemar'ın durumunda *hiçbir* değişiklik olmadı. Hemşirelerin daimi nezaretindeydi.

Sonunda geçen Cuma bir deney yapmaya karar verdik. Onu uyandıracak, ya da en azından uyandırmaya çalışacaktık. İşte halk arasında tartışmalara yol açan da (belki de) bu deneyin talihsiz sonucuydu – bu sonucun çarpıtılmış olduğunu düşünüyorum.

Bay Valdemar'ı hipnotik transtan çıkarmak için her zamanki yöntemleri uyguladım. Bunlar bir süre işe yaramadı. Hastanın

uyanmakta olduğunu önce gözbebeklerinin kısmen aşağı inmesinden anladım. Gözlerini aşağı çevirirken gözkapaklarının altından sarımsı ve son derece pis kokulu bir irin sızıyordu.

Bana hastanın kolunu önceki gibi iradem altına almaya çalışmam önerildi. Bunu denedim, ama başarılı olamadım. O zaman Dr F—— benden bir soru sormamı istedi. Bunu yaptım:

"Bay Valdemar, şu anda ne hissettiğinizi ya da istediğinizi söyleyebilir misiniz?"

Birden yanaklarında tekrar o al benekler belirdi. Dili titreşti, daha doğrusu ağzının içinde hızla dönüp durmaya başladı (oysa çenesi ile dudakları hâlâ kaskatıydı). Sonunda, tarif ettiğim o korkunç sesi tekrar duyduk:

"Tanrı aşkına! – Çabuk! – Çabuk! – Beni hemen uyutun – veya hemen uyandırın! – Çabuk! – *Size ölüyüm diyorum*!"

Iyice sinirlerim bozulmuştu. Bir an ne yapacağımı bilemedim. Önce hastayı tekrar hipnotize etmeyi denedim, ama irademe boyun eğmiyordu. Bunun üzerine onu uyandırmaya çalıştım. Kısa süre sonra bunda başarılı olacağıma inandım – veya en azından öyle sandım – odadaki herkesin de hastanın uyanmasını beklediğinden eminim.

Ama gerçekte olanları kimse tahmin edemezdi.

Hastayı uyandırmak için gerekenleri yaparken, o "Ölüyüm! Ölüyüm!" diye haykırıp duruyordu. Bu sesler dudaklarından değil, dilinden çıkıyordu. Sonra birden –bir dakika ya da daha az bir süre içinde– tüm gövdesi ellerimin altında büzüldü – dağıldı – *çürüdü*. Artık yatağın üstünde, hepimizin karşısında lapa gibi, iğrenç bir çürük et yığını duruyordu.

Dr. Katran ile Prof. Telek'in Sistemi

18— güzünde, Fransa'nın en güney illerini gezerken, yolum bir *Maison de Santé*, yani özel bir akıl hastanesinin birkaç kilometre yakınına düştü. Paris'teki doktor arkadaşlarım bana buradan epey bahsetmişti. Daha önce böyle bir yeri hiç ziyaret etmediğimden, bunun kaçırılmayacak bir fırsat olduğuna karar verdim. Bu yüzden yol arkadaşıma (kendisiyle birkaç gün önce tanışmıştım) geri dönüp o akıl hastanesini bir saat kadar gezmemizi önerdim. Bunu reddetti – birincisi çok acelesi vardı; ikincisi de delilerden korkardı. Ama onun yüzünden bu fırsatı kaçırmamı istemediğini de ekledi. Yavaş gideceğini, böylece ona o gün ya da en kötü ihtimalle ertesi gün yetişebileceğimi söyledi. Tam ayrılırken, akıl hastanesine girmemin zor olabileceğini, beni içeri almayacaklarından korktuğumu söyledim. Bana gerçekten de, hastanenin başhekimi Mösyö Maillard'ı tanımıyorsam ya da elimde bir tavsiye mektubu yoksa böyle bir güçlükle karşılaşabileceğimi söyledi, zira bu özel akıl hastanelerinde uygulanan kurallar devlet hastanelerinde uygulananlardan daha katıydı. Ama kendisi Maillard'ı yıllardır tanıyordu. Beni hastanenin kapısına kadar götürüp onunla tanıştıracaktı, her ne kadar delilere karşı olan hisleri yüzünden içeri giremeyecek olsa da.

Ona teşekkür ettim ve anayoldan geri dönüp otlarla kaplı bir patikaya saptık. Yarım saat sonra kendimizi bir dağın eteğindeki sık bir ormanda bulduk. Az kalsın yolumuzu kaybediyorduk. Bu soğuk, rutubetli ve loş ormanda at üstünde üç buçuk kilometre gittikten sonra karşımıza o *Maison de Santé* çıktı. Görkemli bir şato idi, ama epey virandı. Öyle eski ve bakımsızdı ki, neredeyse yaşanmaz haldeydi. Görünüşü beni öyle korkutmuştu ki, az kalsın atımı durdurup geri dönecektim. Ama kendi zayıflığımdan utanarak yola devam ettim.

Ana kapıya yaklaşırken, aralandığını ve içeriden bir adamın başını uzatıp baktığını gördüm. Sonra hemen yanımıza geldi ve yol arkadaşıma adıyla hitap ettikten sonra elini dostça sıktı ve atından inmesini rica etti. Bu adam Mösyö Maillard'ın ta kendisiydi. Şişman, yakışıklı, görgülü, ağırbaşlı, vakur, otoriter, son derece etkileyici bir eski zaman beyefendisiydi.

Arkadaşım beni tanıştırdıktan sonra akıl hastanesini gezmek istediğimi söyledi. Mösyö Mallard bana elinden geldiğince yardım edeceğini söyleyince de bize veda ederek dönüp gitti. Onu bir daha görmedim.

O gidince başhekim beni küçük ve son derece derli toplu bir konuk odasına aldı. Burası oldukça zevkli döşenmişti. İçeride çok sayıda kitap, tablo, çiçekli vazo ve müzik aleti vardı. Ocakta gür bir ateş yanıyordu. Bir piyanonun başında oturan genç ve çok güzel bir kadın Bellini'nin bir aryasını söylüyordu. Ben içeri girince şarkısını yarıda kesip beni büyük bir zarafetle selamladı. Alçak sesle ve donuk bir edayla konuşuyordu. Benim için hoşa gitmeyen derecede değilse de, fazlasıyla solgun olan çehresinde üzüntünün izlerini fark ettim. Matem kıyafeti giymişti. İçimde derin bir saygı, ilgi ve hayranlık uyandırdı.

Paris'te, Mösyö Maillard'ın hastanesinde kabaca "rahatlatma

sistemi" denilen tedavi yönteminin uygulandığını işitmiştim – yani hastalara hiçbir ceza verilmiyordu – hatta pek hapsedilmiyorlardı bile – genellikle serbest bırakılıyor, binada ve bahçede gündelik kıyafetlerle, gözetim altında gezebiliyorlardı.

Bunları bildiğimden, o genç bayanın hastalardan biri olup olmadığından şüphelendim. Aslında gözlerindeki tuhaf parıltılar şüphemi arttırmıştı. Bu yüzden sohbet ederken sadece havadan sudan bahsetmeye, bir deliyi bile sinirlendirmeyecek ya da heyecanlandırmayacak konulara değinmeye özen gösterdim. Söylediğim her şeye son derece mantıklı karşılıklar verdi. Hatta oldukça sağduyulu fikirler öne sürdü. Ama deliliğin metafiziğiyle uzun süredir uğraştığımdan, bunları akıl sağlığının kanıtı olarak görmemeyi öğrenmiştim. Bu yüzden konuşma boyunca ihtiyatı elden bırakmadım.

Az sonra uşak elbisesi giymiş şık bir adam elinde meyve, şarap ve çeşitli meşrubatlarla dolu bir tepsiyle çıkageldi. Bayan odadan çıkar çıkmaz yiyip içmeye başladım. Bu arada başhekime soran bakışlarla baktım.

"Hayır," dedi başhekim, "yo hayır – ailemdendir – yeğenim. On parmağında on marifet vardır."

"Şüphelendiğim için çok özür dilerim," dedim. "Ama beni bağışlayacağınızı biliyorum. Buradaki kusursuz idareniz Paris'te herkesin dilinde. Bu yüzden, hani belki de diye düşündüm–"

"Evet evet – anladım. Aslında ihtiyatlılığınız için teşekkür etmesi gereken benim. Şimdiki gençlerde pek rastlanmayan bir özellik bu. Bazı ziyaretçilerimizin düşüncesizliği yüzünden talihsiz *contre-temp*ler[94] yaşadık. Eski sistemimi kullanırken hastaların ortalıkta gezinmesine izin verirdim, ama hastaneye gelen birtakım düşüncesiz ziyaretçiler onları kızdırıp tehlikeli olmalarına yol açıyordu. Bu yüzden katı bir eleme yöntemi uygulamak

zorunda kaldım. İhtiyatlı olmayan insanların hastaneye girmesine izin vermiyorum."

"*Eski* sisteminizi kullanırken mi dediniz!" diye haykırdım. "Yani o meşhur 'rahatlatma sistemi'ni artık kullanmıyor musunuz?"

"Onu kullanmaktan sonsuza dek vazgeçeli haftalar oldu," diye karşılık verdi.

"Sahi mi! Çok şaşırdım!"

"Bayım," dedi iç geçirerek, "eski yöntemlere geri dönmemiz şarttı. Rahatlatma sistemi çok *tehlikeliydi*. Ayrıca sanıldığı kadar da faydalı değildi. O sistemi burada yeterince denedik. Mantıklı olabilecek her şeyi yaptık. Keşke daha önce gelseydiniz de kendi gözlerinizle görseydiniz. Ama anladığım kadarıyla rahatlatma sistemini zaten çok iyi – ayrıntılarıyla biliyorsunuz."

"Pek sayılmaz. Üçüncü ya da dördüncü ağızdan bir şeyler dinledim, o kadar."

"Öyleyse sistemi kısaca anlatayım. Hastalara *menagés* yapılır, yani huylarına sularına gidilirdi. Delilerin kafalarında kurdukları *hiçbir* sanrıya karşı çıkmaz, tam tersine, onları teşvik ederdik. Kalıcı tedavilerin çoğunu bu sayede gerçekleştirdik. Delilerin sağlıksız mantığını en çok etkileyen şey *argumentum ad absurdum*dur.[95] Örneğin bazıları kendini tavuk sanıyordu. Tedavi yöntemi bu sahiden de gerçekmiş gibi davranmaktı – hastayı bunu yeterince gerçek olarak algılamadığı için aptallıkla suçluyorduk – ona bir hafta boyunca sadece tavuk gıdası veriyorduk. Böylece biraz mısır ve çakıllı kum harikalar yaratıyordu."

"Ama hepsi bu kadar mıydı?"

"Elbette hayır. Müzik, dans, jimnastik egzersizleri, kâğıt oyunları, bazı türden kitaplar vs. gibi basit eğlenceler çok işe yarıyordu. Her hastaya sanki fiziksel bir hastalığı tedavi eder gibi

davranıyorduk. 'Deli' kelimesini asla ağzımıza almıyorduk. Her deli diğerlerinin davranışlarını denetlemekle yükümlüydü. Bir delinin aklına güvenmek, ona bedenini ve ruhunu geri vermektir. Böylece hastabakıcı giderlerinden de tasarruf ediyorduk."

"Hiç ceza vermiyor muydunuz peki?"

"Hayır."

"Hastalarınızı hiç hapsetmiyor muydunuz?"

"Çok nadiren. Hastalardan biri kriz ya da öfke nöbeti geçirirse, rahatsızlığı diğerlerine bulaşmasın diye onu gizli bir hücreye kapıyor ve tekrar arkadaşlarının yanına dönebilecek hale gelene dek orada tutuyorduk – çünkü ağzından köpükler saçan manyaklara karşı elimizden bir şey gelmez. Böylelerini genellikle kamu hastanelerine gönderiyorduk."

"Bütün bunlardan niye vazgeçtiniz? Şimdiki sisteminiz daha mı iyi?"

"Kesinlikle evet. Önceki sistemin dezavantajları, hatta tehlikeli yönleri vardı. Neyse ki, artık Fransa'daki hiçbir *Maison de Santé*'de uygulanmıyor."

"Anlattıklarınıza çok şaşırdım," dedim. "Çünkü ülkede şu anda başka bir delilik tedavisi yöntemi olmadığını sanıyordum."

"Daha çok gençsiniz, dostum," diye karşılık verdi başhekim. "Ama dünyada olup bitenler konusunda kendi hükümlerinizi vermeyi, dedikodulara güvenmemeyi zamanla öğreneceksiniz. Duyduğunuz hiçbir şeye inanmayın, gördüklerinizin ise sadece yarısına inanın. Şimdi, *Maison de Santé*'miz konusunda cahilin tekine kandığınız anlaşılıyor. Ancak akşam yemeğinden sonra, yol yorgunluğunuzu yeterince atıp kendinize geldiğinizde size hastaneyi gezdirmekten mutluluk duyarım. Böylece bence şimdiye kadar bulunmuş en etkili tedavi sistemini de görmüş olursunuz. Şimdiye kadar sistemi gören herkes de benimle hemfikir

oldu."

"Sizin icadınız mı?" diye sordum. "Siz mi buldunuz?"

"Evet – en azından kısmen. Bunu gururla söylüyorum."

Mösyö Maillard ile bir iki saat daha sohbet ettik. Bana hastanenin bahçesini ve seralarını gezdirdi.

"Henüz hastaları görmenize izin veremem," dedi. "Bu hassas insanlar için her zaman az çok şok edici bir deneyimdir. Birazdan akşam yemeği yiyeceğiz; iştahınızın kaçmasını istemem. Yemekte dana etli *à la Menehoult* ve *velouté* soslu karnabahar var – sonra da bir bardak *Clos de Vougeot* içersiniz. Böylece iyice kendinize gelirsiniz."

Akşam yemeği altıda yenecekti. Başhekim beni geniş bir *sàlle a manger*'e[90] götürdü. Burada yirmi beş otuz kişi toplanmıştı. Hepsinin de yüksek tabakadan –en azından kibar– insanlar olduğu belliydi. Ama giysileri biraz fazla debdebeli gibi geldi bana; gösterişli ve zarif olmak uğruna biraz aşırıya kaçılmıştı sanki. Bu arada konukların en az üçte ikisinin bayan olduğunu fark etmiştim. Bunların bazıları Paris modasına göre oldukça zevksiz bir şekilde giyinmişti. Örneğin en az yetmişinde olan kadınların çoğu çok fazla mücevher takmıştı – yüzükler, bilezikler, küpeler. Ayrıca göğüsleri ve kolları utanç verici bir şekilde açıktı. Giysilerin çok azının iyi kesimli olduğu da dikkatimi çekti – en azından çok azı giyenlerin üstüne oturuyordu. Etrafa bakınırken Mösyö Mallard'ın beni küçük konuk odasında tanıştırdığı o ilginç kızı gördüm. Ama kıyafetini görünce hayretler içinde kaldım. Kasnaklı bir etek ve iç etek, yüksek topuklu ayakkabılar ile Brüksel ipeğinden yapılma kirli bir başlık giymişti. Bu başlık öyle büyüktü ki, yüzünü gülünç denecek kadar ufak gösteriyordu. Oysa onunla tanıştığımda üstündeki matem kıyafeti kendisine çok yakışmıştı. Kısacası odadaki herkesin giysileri bir tuhaftı.

Bunu görünce ilk başta aklıma "rahatlatma sistemi" geldi. Mösyö Maillard'ın akşam yemeğinde sürpriz yapmak için beni kandırdığını düşündüm. Belki de delilerle yemek yeme düşüncesinden rahatsız olurum diye gerçeği bir süreliğine gizlemişti. Ama sonra Paris'te güneyli taşralılar hakkında anlatılanları anımsadım. Bunların oldukça tuhaf âdetleri olan garip insanlar oldukları söylenirdi. Ayrıca salondakilerden birkaçıyla konuşunca tüm kuşkularım ortadan kalktı.

Yemek salonu oldukça geniş ve konforluydu, ama pek zarifçe döşenmiş sayılmazdı. Örneğin yerde halı yoktu. Gerçi Fransa'da pek halı kullanılmaz. Pencereler de perdesizdi, kepenkleri kapatılmış ve bizim dükkânlarımız gibi demir sürgülerle çaprazlamasına sürgülenmişti. Bu salonun şatonun bir kanadını teşkil ettiğini fark ettim. Böylece o paralelogramın üç tarafında pencereler, dördüncüsünde de kapı bulunuyordu. En az on tane pencere vardı.

Masa muhteşem döşenmişti. Tabaklarla kaplıydı ve bunlar nefis yemeklerle dolup taşıyordu. Bu kesinlikle barbarca bir bolluktu. Orada bütün Anakim'e[97] ziyafet çektirecek kadar et vardı. Böylesi bir ziyankârlığı hayatımda ilk kez görüyordum. Ancak sofranın zevkli döşenmiş olduğu söylenemezdi. Hafif ışıklara alışkın gözlerim ne yazık ki bir sürü mumun parıltısı yüzünden kamaşıyordu. Bunlar gümüş şamdanlar içinde masadaki ve odadaki boş bulunan her yere konmuştu. Ortalıkta hizmet eden pek çok uşak vardı. Salonun diğer ucundaki büyük bir masada yedi sekiz kişi oturuyordu. Bunların kemanları, flütleri, trombonları ve bir davulu vardı. Yemek sırasında ara ara müzik niyetine türlü türlü sesler çıkartıyorlardı. Bu sesler beni müthiş rahatsız etse de, diğer herkesin hoşuna gider gibiydi.

Sonuçta gördüğüm her şeyde bir *tuhaflık* olduğunu düşün-

meden edemiyordum. Ama dünyada türlü türlü insanlar, düşünce biçimleri ve âdetler vardır. Çok gezip dolaşmış biri olduğumdan *nil admirari*de[98] epey ustaydım, bu yüzden başhekimin sağındaki sandalyeye büyük bir soğukkanlılıkla oturdum ve iştahla yiyip içerek, o neşeli ortama uyum sağladım.

Bu arada sohbetler hararetli ve havadan sudandı. Hanımlar her zamanki gibi çok konuşuyordu. Çok geçmeden masadaki hemen herkesin kültürlü olduğunu anlamıştım. Başhekimin anlattığı kendisiyle ilgili komik olayların ise sonu gelmiyordu. Bir *Maison de Santé*'nin idarecisi olarak konumundan bahsetmekte sakınca görmediği belliydi. Aslında oradaki herkes delilik üstüne konuşmaya can atar gibiydi. Buna çok şaşırdım. Hastaların *saplantılarına* ilişkin pek çok öykü anlatıldı.

"Eskiden burada bir adam vardı," dedi sağımda oturan ufak tefek, şişman bir adam. "Kendini çaydanlık sanıyordu. Bu arada bunun delilerde çok yaygın bir sanrı olması ne tuhaf, değil mi? Fransa'da içinde bir insan-çaydanlık bulunmayan tek bir akıl hastanesi bulamazsınız. *Bizimkisi* İngiliz malı bir çaydanlıktı. Her sabah kendisini güderi ve beyazlatıcıyla güzelce ovup pırıl pırıl yapardı."

"Bir de," dedi hemen karşısındaki uzun boylu adam, "geçenlerde eşek olduğuna inanan bir adam vardı. Alegorik açıdan haklıydı da. Zor bir hastaydı ve onu zaptedene kadar canımız çıkardı. Uzun süre devedikeninden başka bir şey yemedi, ama ona başka hiçbir yiyecek vermeyince sonunda bundan vazgeçti. Bir de sürekli çifte atmak gibi bir huyu vardı – işte böyle – böyle –"

"Bay De Kock! Rica ederim kendinize gelin!" dedi yanında oturan yaşlı bir bayan. "Ayaklarınıza hakim olun lütfen! Elbisemi mahvettiniz! Bunu göstermek zorunda mısınız Tanrı aşkına? Eminim konuğumuz ne demek istediğinizi çok iyi anlamıştır.

Siz de o zavallı deliden farksızsınız hani; eşşeğin tekisiniz. Öyle doğal çifte atıyorsunuz ki."

"*Mille pardons! Mam'selle!*" diye karşılık verdi Mösyö De Kock. "Binlerce kez özür dilerim! Sizi rahatsız etmek istememiştim. Matmazel Laplace – Mösyö De Kock'un sizinle şarap içmesine izin verin."

Mösyö De Kock eğilip kendi elini kibarca öptükten sonra Matmazel Laplace ile şarap içmeye başladı.

"*Mon ami*," dedi Mösyö Maillard bana, "şu dana etli *à la Menehoult*'un tadına bir bakın hele – bayılacaksınız."

Tam o sırada üç iri yarı uşak masaya dev bir tabağı ya da daha doğrusu ekmek tahtasını kazasız belasız koymayı başarmıştı. İçindeki "*monstrum, horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum*"a[99] benziyordu. Ama yakından bakınca bütün kızartılmış küçük bir dana olduğunu gördüm. Ön dizlerinin üstünde duruyordu ve ağzında bir elma vardı – İngilizler tavşanları böyle süsler.

"Teşekkürler, ama almayayım!" dedim. "Dana etli *à la* – neydi? – her neyse işte, bu yemeği pek sevmem de. Mideme dokunuyor. Ama tabağımı değiştirip şu tavşandan biraz alırım."

Masada içinde adi Fransız tavşanı gibi görünen bir şeyle yapılmış mezeler bulunan pek çok tabak vardı. Fransız tavşanının eti lezizdir – tavsiye ederim.

"Pierre," diye seslendi başhekim. "Beyefendinin tabağını hemen değiştir ve ona şu tavşan *au-chat*[100] budundan biraz ver."

"Ne dediniz?" dedim.

"Tavşan *au-chat*."

"Vallahi teşekkürler – ama fikrimi değiştirdim. Biraz jambon alsam yeter."

Bu taşralıların ne yediği belli olmaz, diyordum içimden. Tav-

şan *au-chat*larından almayayım, kalsın – *cat-au-rabbit*lerini de istemem.

"Bir de," dedi masanın ucuna yakın oturan bir deri bir kemik bir adam, sohbete kaldığı yerden devam ederek – "bir de eskiden çok tuhaf bir hastamız vardı ki, kendini Kordova peyniri sanırdı. Elinde bıçakla ortalıkta gezinir, arkadaşlarına baldırından küçük bir dilim kesip tadına bakmaları için ısrar ederdi."

"O salağın tekiydi şüphesiz," diye araya girdi biri, "ama ondan da salağı vardı. Kimden bahsettiğimi şu tuhaf beyefendi dışında hepiniz biliyorsunuz. Kendisini bir şişe şampanya sanan adamdan bahsediyorum. Durmadan patlayıp fışırdardı, işte şöyle."

Sağ elinin başparmağını son derece kabaca bulduğum bir şekilde ağzına sokup sol yanağına dayadı ve birden çekip dışarı çıkardı. Şampanya patlamasına benzer bir ses çıkmıştı. Sonra dilini dişlerinin üstünde hızla oynatarak tiz tıslamalar ve hışırtılar çıkarmaya başladı. Bu dakikalarca sürdü. Mösyö Maillard'ın adamın yaptıklarından pek hoşlanmadığı belliydi, ama bir şey demedi. Sonra sözü koca bir peruk takmış olan son derece zayıf, ufak tefek bir adam aldı.

"Bir de kendini kurbağa sanan bir avanak vardı," dedi, "sahiden de kurbağaya benzerdi. Keşke onu görebilseydiniz, bayım" –benimle konuşmaya başlamıştı– "taklitleri öyle sahici gibiydi ki, gülmekten katılırdınız. *Kurbağa* olarak doğmamış olması gerçekten büyük bir talihsizlikti. V-ı-r-a-a-a-a-k – v-ı-r-a-a-a-a-k diye öyle bir bağırırdı ki, dünyanın en güzel sesiydi bu. Si bemol notasından vıraklardı. Hele dirseklerini şöyle masaya dayayınca – bir iki kadeh şarap içince – ağzını da şöyle büzüp gözlerini şöyle faltaşı gibi açınca – ve şöyle hızlı hızlı kırpıştırınca – inanın bana, görseniz adamın dehası karşısında apışıp kalırdınız."

"Buna eminim," dedim.

"Bir de," dedi bir başkası, "Petit Gaillard vardı. Kendisini bir tutam enfiye sanırdı. En büyük derdi kendi kendisini parmaklarının arasına alıp tutamamaktı."

"Bir de Jules Desoulières vardı ki, gerçek bir dahiydi. Kendini helvacı kabağı sanıyordu. Ahçıya kendisini tatlı yapmakta kullanması için ısrar edip dururdu – ama ahçı bunu ısrarla reddediyordu. Ben şahsen bir *à la Desoulières* helvacı kabağı tatlısının leziz olacağına eminim!"

"Neler diyorsunuz!" dedim ve dönüp Mösyö Maillard'a soran bakışlarla baktım.

"Ha! Ha! Ha!" dedi Mösyö Maillard. "He! He! He! – Hi! Hi! Hi! – Ho! Ho! Ho! – Hu! Hu! Hu! – Çok güzel, çok! *Mon ami*, şaşırmayın lütfen. Arkadaşımız çok şakacıdır – gerçek bir *drôle*dur.[101] Şaka yapıyor."

"Bir de," dedi masadakilerden bir başkası, "Bouffon Le Grand vardı. O da çok ilginç bir adamdı. Sevda yüzünden aklını kaçırmıştı ve iki kafalı olduğunu sanıyordu. Bunların birinin Cicero'nun kafası; diğerinin ise bileşke bir kafa olduğuna inanıyordu: Alnının tepesinden ağzına dek Demosthenes'inki, ağzından çenesine dek de Lord Brougham'ınki olduğunu düşünüyordu. Belki haksızdı, ama sizi haklı olduğuna ikna edebilirdi, çünkü ağzı çok iyi laf yapardı. Konuşmaya bayılır, nutuk çekmeden duramazdı. Mesela yemek masasının üstüne aynen şöyle sıçrar–"

Tam o sırada yanında oturan biri elini omzuna koyup kulağına bir şeyler fısıldayınca, birden konuşmayı kesti ve tekrar yerine oturdu.

"Bir de," dedi fısıldamış olan adam, "topaç Boullard vardı. Ona topaç diyorum, çünkü bir topaca dönüştüğünü sanıyordu. Bunda çok da haksız sayılmazdı hani. Fırıl fırıl dönüşünü görse-

niz gülmekten yerlere yatardınız. Topuğunun üstünde, saat yönünde dönerdi – işte şöyle–"

Tam o anda, az önce kulağına bir şeyler fısıldamış olduğu arkadaşı kendisine aynı şeyi yaptı.

"Ama," diye haykırdı yaşlı bir bayan avazı çıktığı kadar, "Mösyö Boullard deliydi; hem de budala bir deli. Tanrı aşkına söyleyin, insandan topaç olur muymuş hiç? Saçma. Oysa Madam Joyeuse, bildiğiniz gibi daha aklı başında bir insandı. Son derece mantıklı ve herkesin sevdiği biriydi. Uzun uzun düşündükten sonra, bir horoza dönüştüğüne karar vermişti. Ama son derece görgülü bir horozdu. Kanatlarını müthiş bir şekilde çırpardı – işte böyle – böyle – böyle – ötüşü de mükemmeldi! Ü-ürü-üüüüü! – Ü-ürü-üüüüü! – Ü-ürü-üüüüüüüüüüüüüüüü!"

"Madam Joyeuse, rica ederim kendinize gelin!" diye araya girdi başhekim. Çok sinirlenmişti. "Ya bir hanımefendi gibi davranırsınız, ya da masayı terk edersiniz – seçim sizin.

Kadın (kendisine Madam Joyeuse diye hitap edilmesine çok şaşırmıştım; Madam Joyeuse hakkında bütün anlattıklarından sonra) kaşlarına dek kıpkırmızı kesildi. Çok utanmış gibiydi. Tek kelime etmeden başını öne eğdi, ama sonra sözü daha genç bir başka bayan aldı. Küçük konuk odasında tanıştığım o güzel kızdı bu!

"Ah, Madame Joyouse *sersemin* tekiydi!" diye haykırdı. "Ama Eugenie Salsafette son derece aklı başında bir insandı. Çok güzel ve alçakgönüllü bir kızdı. Sıradan giyinme tarzının ahlaksızca olduğunu düşünürdü. Ona göre en güzeli giysilerin içine girmek değil, dışına çıkmaktı. Hem bu o kadar kolay ki. Tek yapmanız gereken işte şu – sonra da şu – ve sonra da şu – şu – şu – ve sonra da–"

"Aman Tanrım! Matmazel Salsafette!" diye haykırdı bir düzi-

ne kişi aynı anda. "*Ne* yapıyorsunuz? – Durun! – Yeter! – Nasıl yapıldığını anladık! – Durun! Durun!" Pek çok kişi çoktan ayağa fırlamış, Matmazel Salsafette'nin Mediceali Venüs gibi çırılçıplak kalmasını engellemeye çalışıyordu. O sırada şatonun ana binasında bir yerlerden çığlıklar ya da haykırışlar geldi.

Bu haykırışlar epey sinirimi bozmuştu, ama masadaki diğer insanların haline gerçekten acımıştım. Hayatımda böylesine korkmuş insanlar görmemiştim. Hepsi ceset gibi bembeyaz kesildi. Sandalyelerinde büzülüp korkudan titremeye ve hızlı hızlı, anlaşılmaz şeyler söylemeye başladılar. Bir yandan da o sesi tekrar duymak için kulak kabartıyorlardı. Gerçekten de geldi – bu kez daha yüksek ve daha yakından. Üçüncü kez geldiğinde *çok* yüksekti. Ama dördüncüsünde hafiflemişti. Bunun üzerine masadakilerin neşesi yerine geldi ve sohbete devam ettiler. Ben ise o seslerin kaynağını sordum.

"*Bagatelle,*[102]" dedi Mösyö Maillard. "Böyle şeylere alışığız; pek aldırmayız. Deliler bazen hep birden yaygara koparır. Geceleri uluyan köpekler gibi, biri susarken diğeri başlar. Ama bazen hep birden bağırırken kaçmaya çalıştıkları da olur. O zaman işler biraz tehlikeli bir hal alır tabii."

"Hastanede kaç deli var?"

"Şu anda on tane var."

"Çoğu bayan herhalde?"

"Yo, hayır – hepsi de erkek. Hem de iri yarı adamlar."

"Sahi mi! Oysa ben delilerin çoğunlukla kadın olduğunu sanırdım."

"Genellikle evet, ama her zaman değil. Kısa süre önce burada yirmi yedi hasta vardı. Bunların on sekizi kadındı. Ama son günlerde durum epey değişti, gördüğünüz gibi."

"Evet – epey değişti, gördüğünüz gibi," diye söze karıştı, az

önce Matmazel Laplace'ın bacağını tekmelemiş olan adam.

"Evet – epey değişti, gördüğünüz gibi!" dedi masadakiler hep bir ağızdan.

"Susun! Hepiniz dilinizi tutun!" dedi başhekim öfkeyle. Bunun üzerine herkes sus pus oldu ve bir dakika boyunca kimse konuşmadı. Bayanlardan biri ise Mösyö Maillard'ın emrini harfiyen yerine getirdi; dilini çıkardıktan sonra (epey uzundu) iki eliyle, yemeğin geri kalanı boyunca sıkıca tuttu.

"Peki şu az önce konuşan bayan," diye Mösyö Maillard'ın kulağına fısıldadım, "horoz gibi öten bayan – o, şey, herhalde zararsızdır – zararsızdır, değil mi?"

"Zararsız mı!" diye haykırdı başhekim büyük bir şaşkınlıkla. "Nasıl yani – *ne* demek istiyorsunuz?"

"Sadece birkaç tahtası eksik, değil mi?" dedim kafama dokunarak. "Sanırım – tehlikeli değildir, değil mi?"

"*Mon Dieu! Neler* söylüyorsunuz! O bahsettiğiniz bayan, Madam Joyeuse çok yakın dostumdur. Ama sonuçta bütün yaşlı kadınlar – bütün *çok* yaşlı kadınlar az çok tuhaftır!"

"Kesinlikle," dedim – "kesinlikle – ve buradaki diğer bayanlar ve beyefendiler de–"

"Hepsi de dostlarım ve hastabakıcılardır," diye sözümü kesti Mösyö Maillard, *hauteur*[10] ile dikilerek. "Çok yakın dostlarım ve yardımcılarımdır."

"Ne! Hepsi mi?" diye sordum. "Kadınlar da mı?"

"Kesinlikle evet," dedi – "kadınlar olmadan yapamazdık. Dünyanın en iyi deli hemşireleri kadınlardır. Kendilerine özgü bir tarzları vardır. Parlak gözlerinin etkisi müthiştir – tıpkı yılanların büyüleyen gözleri gibi."

"Kesinlikle," dedim – "kesinlikle. Ama sanki biraz tuhaf davranıyorlar, değil mi? – Biraz *garipler*, değil mi? – Bana katılmıyor

musunuz?"

"Tuhaf mı! – Garip mi! – *Gerçekten* böyle mi düşünüyorsunuz? Biz Güneyliler resmiyeti sevmeyiz. İçimizden geldiği gibi davranırız. Hayatın tadını çıkarırız, bilirsiniz–"

"Kesinlikle," dedim – "kesinlikle."

"Ama bu *Clos de Vougeot* biraz sert tabii – biraz *fazla* sert – anlıyorsunuz, değil mi?"

"Kesinlikle," dedim – "kesinlikle. Bu arada mösyö; yanlış anlamadıysam o meşhur rahatlatma sisteminin yerine benimsediğiniz sistemin son derece katı olduğunu söylemiştiniz?"

"Kesinlikle hayır. Hastaları hapsetmek zorunda kalıyoruz tabii. Ama tedavi –yani ilaç tedavisi– hastaların hoşuna gidiyor."

"Bu sistem de sizin icadınız mı peki?"

"Tam olarak değil. Bazı kısımlarını Profesör Katran'dan aldım. İsmini mutlaka duymuşsunuzdur. Yine bazı kısımlarını meşhur Telek'e borçluyum. Sanırım onunla yakın arkadaşsınız."

"Utanarak itiraf ediyorum ki," dedim, "maalesef ikisinin de adını ilk kez duyuyorum."

"Ulu Tanrım!" diye haykırdı başhekim, birden sandalyesini geriye çekip kollarını havaya kaldırarak. "Yanlış duydum herhalde! Âlim Doktor Katran'ın ya da meşhur Profesör Telek'in ismini *duymamış* olamazsınız!"

"Ne yazık ki, cehaletimi açığa vurmak zorundayım," diye karşılık verdim, "ama gerçek her şeyden önemlidir. Yine de bu hiç şüphesiz değerli insanların eserlerini okumamış olmaktan utanç duyuyorum. Yazdıklarını ilk fırsatta bulup dikkatle okuyacağım. Mösyö Maillard beni – itiraf etmeliyim ki – beni *gerçekten* kendimden utandırdınız!"

Gerçeği söylüyordum.

"Daha fazla konuşmayın, dostum, dedi, şefkatle elimi sıka-

rak. "Haydi birer bardak Sauterne içelim."

İçtik. Masadakiler de bizim gibi yaptı. Konuşuyor – şakalaşıyor – gülüyor – binlerce tuhaflıklar yapıyorlardı – kemanlar çalıyor – davul gümbürdüyor – trombonlar Phalaris'in tunç boğaları gibi böğürüyordu – insanlar şarap içtikçe iyice çığrından çıkıyordu. Sonunda ortalık *in petto*[104] bir cehenneme döndü. Bu arada Mösyö Maillard ile ben, Sauterne ve Vougeot içerek ve bağırarak konuşmayı sürdürüyorduk. Niagara Şelalesi'nin dibindeki bir balık nasıl sesini duyuramazsa, o salonda da bağırmayan birinin sesini duyurma şansı yoktu.

"İyi ama," diye bağırdım kulağının dibinde, "yemekten önce eski rahatlatma sisteminin tehlikelerinden bahsetmiştiniz. Ne gibi tehlikeler mesela?"

"Evet," diye karşılık verdi, "bazen büyük tehlikelerle karşı karşıya kalıyorduk. Delilerin sağı solu belli olmaz. Bence (ki Doktor Katran ile Profesör Telek de aynı kanıdalar) delileri *asla* serbest bırakmamak gerekir. Bir deli bir süreliğine 'rahatlatılabilir', ama eninde sonunda tekrar azar. Üstelik cin gibidir. Bir planı varsa, gizlemeyi çok iyi becerir. Hem öyle güzel akıllı taklidi yapar ki bu, zihin üstünde çalışan metafizikçilerin çözmeye çalıştığı en büyük problemlerden biridir. Aslında bir deli *büsbütün* akıllı gibi görünüyorsa, ona deli ceketi giydirmenin vakti gelmiş, demektir."

"Ama bahsettiğiniz o *tehlike* – bu hastaneyi yönetirken – delileri başıboş bırakmanın tehlikeli olduğunu kanıtlayan bir olay yaşadınız mı?"

"Burada mı? – Ben mi? – Evet, kesinlikle evet. Mesela: – *Kısa* süre önce bu hastanede çok tuhaf bir olay oldu. Bildiğiniz gibi o sırada 'rahatlatma sistemi'ni uyguluyorduk. Bu yüzden hastalar ortalıkta geziniyordu. Öyle aklı başında davranıyorlardı ki

– şeytani bir plan kurdukları belliydi. Gerçekten de bir sabah hastabakıcıların ellerini kollarını bağlayıp onları hücrelere tıktılar. Sonra da sanki *kendileri* hastabakıcıymış, hastabakıcılar da deliymiş gibi davranmaya başladılar."

"Demeyin! Hayatımda böyle tuhaf şey duymadım!"

"Aslında bütün bunlar salağın tekinin başının altından çıktı. O da deliydi. Deliliğin tedavisinde gelmiş geçmiş en iyi sistemi icat ettiğine inanıyordu. İcadını denemek istiyordu herhalde – bu yüzden hastaların geri kalanını isyana teşvik etti."

"Başarılı oldu mu peki?"

"Hem de nasıl. Hastabakıcılarla deliler göz açıp kapayıncaya kadar yer değiştirdi. Bu kadarla da kalmadı – çünkü eskiden deliler serbestti, ama bu kez hastabakıcılar hücrelere kapatılmıştı. Üstelik ne yazık ki, onlara oldukça laubali davranılıyordu."

"Ama herhalde kısa süre sonra karşı bir devrim yapılmıştır. İşler o şekilde fazla yürüyemezdi. Civarda oturanlar – hastaneyi ziyarete gelenler – durumu anlayıp polise haber vermiştir mutlaka."

"Yanılıyorsunuz. Asilerin başı tilki gibi kurnazdı. Hastaneye ziyaretçi kabul etmiyordu – tek bir istisna dışında. Bir gün hastaneye çok aptal bir delikanlı geldi. Ondan korkması için sebep yoktu. İçeri girmesine izin verdi – sırf değişiklik olsun – biraz eğlence çıksın diye. Onunla yeterince eğlendikten sonra yoluna gönderdi."

"İyi ama, bu delilerin hakimiyeti *ne kadar* sürdü?"

"Vallahi epey sürdü – en az bir ay – tam olarak bilemiyorum. Bu arada deliler vur patlasın çal oynasın yaşadı. Üstlerindeki pejmürde giysileri çıkarıp personelin giysilerini giyerek takılarını taktılar. Şatonun mahzenleri şarap doluydu. Deliler şaraba düşkündü. Hayatın tadını çıkarmayı kesinlikle biliyorlardı."

"Peki ya tedavi – asilerin liderinin kullandığı tedavi yöntemi neydi?"

"Deliler her zaman aptal değildir. Bence onun sistemi öncekinden çok daha iyiydi. Gerçekten mükemmel bir sistemdi – basit ve etkiliydi – sorunsuzdu – aslında harikaydı – ve–"

Tam o sırada hastabakıcının sözü başka haykırışlarla kesildi. Bunlar az önce duyduklarımız gibiydi. Ama sanki bu kez daha yakından geliyorlardı.

"Aman Tanrım!" diye haykırdım. "Deliler kaçmış olmalı!"

"Korkarım haklısınız," diye karşılık verdi Mösyö Maillard. Beti benzi atmıştı. Daha sözünü yeni bitirmişti ki, pencerelerin altından bağrışmalar ve küfürler geldi. Hemen ardından da dışarıdaki birileri salona girmeye çalıştı. Kapıya balyozla vuruluyor, kepenkler müthiş bir şiddetle sarsılıp yerinden çıkarılıyordu.

Müthiş bir kargaşa koptu. Mösyö Maillard'ın büfenin altına girdiğini görünce afalladım. Daha cesur davranacağını sanmıştım. Orkestradaki çalgıcılar (son on beş dakikadır hiçbir şey çalamayacak kadar sarhoş olmuşlardı) birden aletlerini kapıp ayağa fırladılar ve "Yankee Doodle"ı çalmaya başladılar. Bu şarkıyı bütün o hengame boyunca belki akortsuz da olsa, insanüstü bir enerjiyle çaldılar.

Bu arada, şişe ve bardaklarla dolu yemek masasının üstüne biri fırlamıştı. Az önce aynı şeyi yapması güçlükle de olsa engellenen adamdı bu. Oraya çıkar çıkmaz nutuk çekmeye başladı. Sözleri bilgeceydi şüphesiz. Aynı anda, topaçlığa meyilli adam da kollarını gövdesine doksan derecelik açıyla açıp salonda müthiş bir enerjiyle fır fır dönmeye başladı. Gerçekten de bir topaca benziyordu. Önüne çıkanı deviriyordu. Bu arada patlama ve fışırtı sesleri duyunca, bu seslerin yemek sırasında şampanya şişesi rolü yapmış olan adamdan geldiğini anladım. Kurbağa-

adam da, sanki ruhunun kurtuluşu buna bağlıymışçasına vıraklıyordu. Bir eşek anırtısı ise tüm diğer sesleri bastırıyordu. Eski dostum Madam Joyeuse'un hali ise içler acısıydı. Afallamış gibiydi. Bir köşeye çekilmiş, avazı çıktığı kadar "Ü-ürü-üüüüüü!" diye bağırıyordu.

Ve sonunda – o dramın en korkunç anı geldi. İçeridekiler dışarıdakilere direnmek için bağırıp çağırmaktan ve horoz gibi ötmekten başka bir şey yapmayınca, on pencere birden neredeyse aynı anda kırıldı. İçeri Ümit Burnu'nda yaşayan türden şempanzelerden, orangutanlardan ve iri kara şebeklerden oluşma bir ordunun daldığını görünce hayatım boyunca unutamayacağım bir hayret ve korku anı yaşadım. Aramıza *pêle-mêle,*[105] dövüşerek, tepinerek, tırmalayarak ve uluyarak daldılar.

Korkunç bir dayak yedim – sonra bir kanapenin altına yuvarlanıp orada hareketsiz kalakaldım. Ama orada on beş dakika kadar yatıp olup bitenleri dinledikten sonra, işin aslını sonunda öğrendim. Meğer Mösyö Maillard arkadaşlarını isyana teşvik eden delinin yaptıklarını anlatırken aslında kendisinden bahsediyormuş. Kendisi iki üç sene önce gerçekten de hastanenin başhekimiymiş, ama zamanla delirince hastaların arasına katılmış. Anlaşılan beni onunla tanıştıran yol arkadaşım bundan habersizmiş. On kişi kadar olan hastabakıcılar gafil avlanmış. Onları önce katrana bulamış, sonra da üstlerine telekler yapıştırmışlar. Ardından da yer altındaki hücrelere atmışlar. Orada bir aydan fazla süre hapis kalmışlar. Bu arada yüce gönüllü Mösyö Maillard sadece onları sürekli katrana bulayıp üstlerine telek yapıştırmakla kalmamış ('sistemi' buymuş meğer), ekmek ve bol bol su da vermiş. Aslında her gün üstlerine su sıkılıyormuş. Sonunda hastabakıcılardan biri bir lağım borusundan kaçıp diğerlerini kurtarmış.

Şimdi şatoda tekrar "rahatlatma sistemi", birtakım önemli değişikliklerle uygulanıyor. Ama Mösyö Maillard'a katılmadan edemiyorum: Onun "tedavisi" gerçekten de mükemmeldi. Tıpkı kendisinin de haklı olarak söylediği gibi "basit ve etkiliydi – sorunsuzdu – kesinlikle sorunsuz."

Ekleyeceğim son bir şey var. Avrupa'daki bütün büyük kütüphanelere bakınama karşın, Dr. *Katran* ile Prof. *Telek'in* kitaplarını henüz bulabilmiş değilim.

1845

Sfenks

Kolera salgını New York'u kasıp kavururken bir akrabamın davetini kabul edip, kendisiyle birlikte Hudson kıyısındaki *cottage ornés*inde[106] iki hafta kalmayı kabul etmiştim. Burada basit yaz eğlencelerinin hepsiyle meşgul olma olanağımız vardı. Kalabalık şehirden her sabah gelen korkunç haberler olmasa, ormanda yürüyüşe çıkarak, resim yaparak, kayıkla gezerek, balık avlayarak, yüzerek, müzik dinleyerek ve kitap okuyarak hoşça vakit geçirebilirdik. Gün geçmiyordu ki bir tanıdığımızın ölüm haberini almalıyım. Ölü sayısı arttıkça, her gün bir arkadaşımızın kayıp haberini beklemeyi öğrendik. Bir süre sonra yaklaşan bir haberci karşısında titrer olduk Güney'den esen rüzgâr bile bir ölüm havasına bürünmüş gibiydi. Ruhum kararmıştı. Başka bir şey konuşamıyor, düşünemiyor, hayal edemiyordum. Akrabam ise benim kadar hassas yapılı değildi. Onun da canı epey sıkkındı, ama yine de beni neşelendirmeye çalışıyordu. Son derece kültürlü bir filozoftu ve hayallere kapılmazdı. Somut dehşetlere karşı yeterince duyarlıydı, ama gölgelerden korkmazdı.

Ama her ne kadar beni düştüğüm bu anormal kasvet havasından kurtarmaya çalışsa da, kütüphanesinde bulduğum bazı kitaplar başarılı olmasını engelliyordu. Bunlar içimde yatan ba-

tıl inanç tohumlarını filizlenmeye teşvik eder nitelikteydi. Bu kitapları ondan habersiz okuyordum. Bu yüzden içinde bulunduğum depresyonun devam etmesine anlam veremiyordu.

En ilgimi çeken konulardan biri gelecek alâmetleriydi. Hayatımın bir döneminde bunların varlığını ciddi ciddi savunmuştum. Bu konuda uzun uzun, hararetle tartışıyorduk. O böyle şeylere inanmanın saçma olduğunu söylüyor, ben ise ani –yani beklenmedik– alâmetlerin kesinlikle doğru bilgiler taşıdığını ve bunlara saygı gösterilmesi gerektiğini savunuyordum.

Aslında onun küçük kır evine gittikten kısa süre sonra başıma öyle tuhaf ve açıklamasız bir olay gelmişti ki, bunu bir gelecek alâmeti olarak görmekte kesinlikle haklıydım. Beni tamamen afallatmıştı; öyle ki, arkadaşıma olanları ancak günler sonra anlatabildim.

Son derece sıcak bir günün ikindisinde elimde bir kitapla açık bir pencerenin yanında oturuyordum. Pencereden dışarı bakınca engin bir manzara görüyordum: Nehir kıyıları ve uzaktaki tepe. Tepenin bana en yakın olan yamacı bir heyelan sonucunda ağaçsız kalmıştı. Düşüncelerim uzun zaman önce okuduğum kitaptan komşu şehri kasıp kavuran korkunç salgına dönmüştü. Gözlerimi kitaptan kaldırınca, tepenin çıplak yamacındaki bir şey dikkatimi çekti – korkunç bir canavar zirveden hızla aşağı iniyordu. Kısa sürede tepenin dibine varıp sık ormanda gözden kayboldu. Bu yaratığı ilk gördüğümde kendi akıl sağlığımdan – en azından gözlerimden şüphe ettim. Kendimi deli olmadığıma ya da hayal görmediğime ikna etmem dakikalar aldı. Ama korkarım canavarı tarif ettiğimde (onu açık seçik görmüş ve aşağı inene kadar iyice incelemiştim) okuyucularımı ikna etmem kendimi ikna etmemden bile güç olacak.

Yaratığın boyutlarını yanından geçtiği ağaçlarınkiyle kıyasla-

yarak tahmin edebilmiştim –birkaç dev ağaç o heyelandan kurtulabilmişti–. Böylece en büyük savaş gemilerimizden bile daha büyük olduğu sonucuna vardım. Savaş gemisi diyorum, çünkü canavar gemiye benziyordu – özellikle de bizim yetmiş dörtlüklerden birine. Hayvanın ağzı on beş yirmi metrelik bir hortumun ucundaydı. Bu hortum bir fil gövdesi kadar kalındı. Hortumun dibinin yakınında sık siyah kıllar başlıyordu – bunlar bir düzine bufalonun postunu kaplayacak kadar boldu. Bu kılların arasından fırlayan, yaban domuzlarınınkine benzer, ama onlardan çok daha büyük iki parlak diş aşağı doğru eğik olarak uzanıyordu. Hortumun iki yanında da, ona paralel olarak, yaklaşık birer metrelik iki çubuk uzanmaktaydı. Prizma şeklindeki bu çubuklar saf kristalden yapılmış gibiydi –batan güneşin ışıklarını muhteşem bir şekilde yansıtıyorlardı. Gövdesi ters duran bir takoz şeklindeydi. Bu gövdeden iki çift kanat çıkıyordu, –kanatların her biri yaklaşık yüz metre uzunluğundaydı– çiftler üst üste duruyordu ve metal pullarla kaplıydılar. Her pulun çapı üç dört metre kadardı. Üst ve alt kanatların birbirlerine sağlam birer zincirle bağlı olduğunu gördüm. Ama o korkunç yaratığın en tuhaf yanı göğsünün neredeyse tamamını kaplayan parlak beyaz bir *kurukafa* resmiydi. Sanki o kara gövdenin üstüne bir ressam tarafından çizilmişçesine kusursuzdu. O korkunç hayvana, özellikle de göğsündeki resme dehşetle ve hayretle – mantığımla bastırmayı başaramadığım bir kaygıyla bakarken, hortumunun ucundaki ağzın birden açıldığını gördüm. Ağzından öyle yüksek ve kederli bir ses çıktı ki, sanki bir matem çanı çalıyordu. Yaratık tepenin dibinde gözden kaybolurken bayılıp yere yığıldım.

Kendime gelince önce arkadaşıma görüp duyduklarımı anlatmak istedim tabii. Ama içimde öyle bir tiksinti vardı ki –bunu açıklamam çok zor– bunu yapamadım.

O olaydan üç dört gün sonra bir akşam, arkadaşımla o canavarı görmüş olduğum odada oturuyorduk. Ben yine aynı pencerenin yanındaki aynı koltukta, o ise yakındaki bir kanepede oturuyordu. Yine aynı yerde, aynı vakitte bulunmanın etkisiyle ona gördüklerimi anlattım. Beni sonuna kadar dinledi. Önce kahkahayı bastı. Ama sonra giderek ciddileşti. Sanki artık delirdiğimden şüphesi kalmamış gibiydi. O anda canavarı tekrar gördüm. Korkuyla çığlık atarak arkadaşıma gösterdim. Merakla baktı –ama hiçbir şey görmediğini söyledi. Oysa ben yaratığın tepenin çıplak yamacından indiğini açık seçik görüyordum.

Bunun üzerine paniğe kapıldım. Artık hayal gördüğümden ve bunun ya öleceğimin işareti ya da delilik alâmeti olduğundan emindim. Koltuğa çökerek ellerimle yüzümü örttüm ve dakikalarca hüngür hüngür ağladım. Gözlerimi tekrar açtığımda yaratık ortadan kaybolmuştu.

Ama arkadaşım sükûnetini az çok korumuştu. Bana gördüğüm yaratığı ayrıntılarıyla tarif etmemi söyledi. Sözümü bitirince dayanılmaz bir yükten kurtulmuşçasına derin derin iç geçirdi. Sonra zalimce bulduğum bir soğukkanlılıkla konuşmaya başladı. Onunla sık sık üstünde tartıştığımız kuramsal felsefenin çeşitli yönlerinden bahsetti. Özellikle bir nokta üstünde ısrarla durduğunu hatırlıyorum: İnsanların yaptıkları incelemelerde yanılmalarının en büyük sebebinin bir nesnenin değerini, yakınlığını yanlış hesaplamaktan dolayı azımsamaları ya da abartmaları olduğunu söyledi. "Mesela," dedi, "demokrasinin tüm dünyaya yayıldığında nasıl bir etki göstereceğini doğru dürüst tahmin etmek istiyorsak, bu yayılmanın ne zaman gerçekleşebileceğini mutlaka dikkate almalıyız. Oysa bana bu noktayı irdelemeye değer bulmuş tek bir yazar söyleyebilir misin?"

Bir an susup bir kitap dolabına gitti ve eline Doğal Tarih'in

basit özetlerinden birini aldı. Sonra kendisiyle yer değiştirmemi istedi – kitabın küçük yazılarını rahat okuyabilmek için. Böylece pencerenin yanındaki koltuğa oturup kitabı açtıktan sonra konuşmasına kaldığı yerden devam etti.

"Canavarı o kadar ayrıntılı anlatmasan, ne olduğunu asla anlayamazdım. Sana bir öğrenci çocuğun *Insecta* (yani böcek) sınıfından, *Lepidoptera* takımından, *Crepuscularia* familyasından *Sphinx* (yani Sfenks) cinsini nasıl tarif ettiğini okuyayım. İşte, aynen şöyle yazıyor:

'Dört zarlı kanadı küçük, rengârenk metalik pullarla kaplıdır. Ağzı hortum şeklindedir, çünkü çenesi uzundur. Ağzının iki yanında dokunmaya ve tat almaya yarayan kısa kıvrık çıkıntılar bulunur. Alt kanatlarla üst kanatlar birer sert kılla birbirine bağlıdır. Antenleri prizma şeklindedir ve uzun birer çubuğa benzer. Karnı sivridir. Batıl inançlı halk Kurukafa Sfenksi'nden, zaman zaman attığı kederli çığlıklar ve göğsündeki kurukafa resmi yüzünden çok korkar.' "

Kitabı kapadı ve koltukta öne eğildi. Şimdi tam o "canavarı" gördüğüm sırada benim durduğum pozisyondaydı.

"Ah, işte gördüm!" diye haykırdı. "Tepenin yamacına yeniden tırmanıyor. Gerçekten çok ilginç bir yaratık, ama sandığın kadar iri ya da uzakta değil. Aslında uzunluğu bir milim ve gözümden bir buçuk milim uzakta duruyor. Pencere kanadından sarkan bir örümcek ağı ipliğine tutunmuş, titreye titreye yukarı çıkıyor."

Amontillado Fıçısı

Fortunato'nun şimdiye kadar bana çektirdiklerine elimden geldiğince katlanmıştım, ama işi hakarete vardırınca intikam almaya yemin ettim. Ama tabiatımı bilen siz, tehditler savurmadığımı tahmin edersiniz. *Eninde sonunda* intikamımı alacaktım; orası kesindi – ama bu işi kendimi tehlikeye atmadan yapmalıydım. Ona cezasını vermem yetmezdi, yaptığım yanıma kâr kalmalıydı. İntikam alan kişi bunun cezasını çekecekse, intikam almış sayılmaz. Ayrıca hasmına intikamını aldığını açıkça belli etmelidir.

Gerek sözlerimle, gerek tavırlarımla olsun, Fortunato'ya niyetimi hiç belli etmedim. Her zamanki gibi yüzüne gülmeyi sürdürdüm, ama ***bu kez*** onun öleceğini düşünerek sırıttığımdan habersizdi.

Fortunate her açıdan saygıyı, hatta korkulmayı hak eden bir insan olsa da, bir zaafı vardı. Şaraptan anlamakla övünürdü. Aslında herhangi bir konuda usta olan İtalyanların sayısı çok azdır. Çoğu işine gelince İngiliz ve Avusturyalı milyonerlere atıp tutmayı sever, o kadar. Fortunato iş resme ve mücevherlere gelince tıpkı diğer İtalyanlar gibi sahtekârdı, ama eski şaraplardan gerçekten anlıyordu. Bu onunla paylaştığım bir özellikti: – Ben

de İtalyan şaraplarından anlar ve bunlardan olabildiğince çok satın alırdım.

Karnaval sezonunun ortasında, çılgınca eğlencelerin doruğa ulaştığı bir gün, akşamüstü hava kararırken yolda arkadaşıma rastladım. Beni çok candan karşıladı, çünkü epey içmişti. Üstünde alacalı bulacalı dar giysiler, başında da çıngıraklı bir külâh vardı. Onu gördüğüme öyle sevindim ki, elini sıkarken neredeyse hiç bırakmayacaktım.

"Fortunato, dostum," dedim, "bu ne güzel tesadüf. Bugün harika görünüyorsun! Baksana, geçenlerde elime koca bir fıçı şarap geçti. Amontillado olduğunu iddia ediyorlar, ama emin olamıyorum."

"Ne?" dedi. "Amotillado mu? Bir fıçı mı? İmkânsız! Hem de karnaval vakti!"

"Bilemiyorum," dedim. "Ama bir budalalık yapıp sana danışmadan parasını ödedim. Seni bulamayınca malı elimden kaçırmaktan korktum."

"Amontillado!"

"Bilemiyorum."

"Amontillado!"

"Emin olmalıyım."

"Amontillado!"

"Madem işin var, Luchresi'ye gideyim bari. Şaraptan en iyi o anlar. O–"

"Luchresi Amontillado ile Şeri'yi bile birbirinden ayıramaz."

"Ama bazı salaklar onun şaraptan senden daha iyi anladığını söylüyor."

"Haydi gidelim."

"Nereye?"

"Mahzenine."

"Dünyada olmaz, dostum. İyi niyetinden istifade edemem. Anladığım kadarıyla bir randevun var. Luchresi–"

"Randevum filan yok. Haydi gidelim."

"Olmaz dostum. Randevun yoksa bile, grip olmuşsun. Mahzenim çok rutubetlidir. Duvarları güherçile kaplı."

"Olsun. Gribin ne önemi var. Amontillado! Herhalde kandırmışlardır seni. Luchresi'ye gelince, Amontillado ile Şeri'yi ayırt edemez."

Fortunato bunları söyleyerek koluma girdi. Ben de yüzüme kara bir ipek maske geçirip bir *roquelairee*[107] sarındıktan sonra, beni telaşla evime götürmesine izin verdim.

Hizmetçiler evde yoktu; sıvışıp karnavalda eğlenmeye gitmişlerdi. Çıkarken onlara sabaha kadar dönmeyeceğimi söylemiş ve evden kesinlikle ayrılmamalarını tembih etmiştim. Verdiğim bu emirlerin, arkamı döner dönmez ortadan kaybolmaları için yeterli olacağını biliyordum.

Duvar şamdanlarından iki yanan meşale aldım ve birini Fortunato'ya verdim. Sonra onu pek çok odadan geçirdim. Sonunda mahzene inen kemerli geçide ulaştık. Uzun ve sarmal merdivenden inerken onu dikkatli olması için uyardım. Nihayet merdivenin dibine inip Montresorların yeraltı mezarlığının nemli toprağına ayak bastık.

Arkadaşım düzgün yürüyemiyordu. Yürürken külâhındaki çıngıraklar çalıyordu.

"Fıçı?" dedi.

"Daha var," dedim. "Bu arada, şu duvarlarda parlayan beyaz ağlara baksana."

Dönüp nemli, sarhoş gözlerle bana baktı.

"Güherçile mi?" dedi sonunda.

"Güherçile," dedim. "Ne zamandır öksürüyorsun?"

"Öhö! Öhö! Öhö! – Öhö! Öhö! Öhö! – Öhö! Öhö! Öhö! – Öhö! Öhö! Öhö! – Öhö! Öhö! Öhö!"

Zavallı arkadaşım dakikalarca yanıt veremedi.

"Bir şeyim yok, iyiyim," dedi sonunda.

"Haydi gel," dedim kararlı bir sesle. "Geri dönüyoruz. Sağlığın değerli. Zengin, saygın, herkesin sevip saydığı bir adamsın sen. Mutlusun, tıpkı bir zamanlar benim olduğum gibi. Eksikliği hissedilecek birisin. Ben değilim. Geri dönelim, yoksa hasta olacaksın ve bunun sorumlusu olmak istemem. Hem Luchresi–"

"Yeter," dedi. "İyiyim, dedim ya. Öksürükten bir şey olmaz. Öksürük adamı öldürmez."

"Haklısın – haklısın," dedim. "Seni boşu boşuna kaygılandırmak gibi bir niyetim yok – ama ihtiyatlı olmalısın. Şu Medoc'tan birer fırt çekelim, bizi rutubetten korur."

Duvarda sıra sıra duran şişelerden birini aldım ve boğazını kırarak açtım.

"İç," dedim, şarabı ona uzatarak.

Yan yan bakarak şişeyi dudaklarına götürdü. Bir an durup başını onaylayan bir edayla salladı. Külâhındaki çanlar çaldı.

"Etrafımızdaki dinlenen ölülere içiyorum," dedi.

"Ben de senin sağlığına."

Sonra tekrar koluma girdi ve yolumuza devam ettik.

"Bu mahzen," dedi, "amma büyükmüş."

"Montresorlar," diye karşılık verdim, "büyük ve kalabalık bir aileydi."

"Armanız neydi? Unuttum."

"Mavi bir tarladaki dev bir *d'or*[108] insan ayağı. Ayak, dişlerini topuğuna geçirmiş bir yılanın kafasını eziyor."

"Peki ya düsturunuz?"

"*Nemo me impune lacessit.*"[109]

"Güzelmiş!" dedi.

Gözleri parlıyor, çanları çalıyordu. Medoc içimi ısıtmıştı. İçinde sıra sıra iskeletler dizili uzun duvarların yanından geçtik. Aralarında yer yer irili ufaklı fıçılar vardı. Epey yürüdükten sonra, tekrar durdum ve bu kez Fortunato'nun kolunu, dirseğinin üstünden tuttum.

"Güherçileye bak!" dedim. "Giderek artıyor. Duvarlarda yosun gibi duruyor. Nehir yatağının altındayız. Kemiklerin arasından sular damlıyor. Haydi gel, çok geç olmadan geri dönelim. Öksürüğün–"

"Ben iyiyim," dedi. "Devam edelim. Ama önce, şu Medoc'tan bir fırt daha versene."

Büyük bir De Grâve şişesinin boğazını kırıp ona uzattım. Şişeyi bir dikişte bitirdi. Gözlerinden vahşi parıltılar saçıldı. Güldü ve şişeyi fırlatıp atarken anlam veremediğim bir hareket yaptı.

Ona şaşkın şaşkın baktığımı görünce aynı şeyi tekrarladı – tuhaf bir hareketti.

"Anlamadın mı?" dedi.

"Hayır," dedim.

"Cemiyetten değilsin öyleyse."

"Nasıl yani?"

"Mason değilsin."

"Masonum," dedim. "Evet, masonum.[110]"

"Bir işaret," dedi, "bir işaret."

"Tabii," dedim ve *roquelaire*min içinden bir mala çıkardım.

"Çok şakacısın," dedi, irkilip birkaç adım geri çekilerek. "Ama haydi yolumuza devam edelim. Amontillado'ya gidelim."

"Nasıl istersen," dedim, malayı tekrar pelerinin içine sokup Fortunato'ya kolumu uzatarak. Koluma iyice yaslandı. Amontil-

lado'yu aramak üzere yolumuza devam ettik. Bir dizi alçak kemerin altından geçtik, bir merdivenden indik, biraz yürüdükten sonra bir merdivenden daha indik ve en sonunda yerin çok altındaki bir mezar odasına ulaştık. Burası öyle nemliydi ki, fenerlerimizin alevleri donuklaşmıştı.

Bu odanın en ucunda daha küçük bir başka oda vardı. Duvarları tavana kadar iskeletlerle doluydu. Tıpkı Paris'teki büyük yeraltı mezarlarındaki gibi istiflenmişlerdi. Bu iç mezar odasının üç duvarı bu şekilde iskeletlerle doluydu. Dördüncüsündeki kemikler dışarı çıkarılıp yere saçılmıştı. Bunlar bir yerde küme halinde duruyordu. Duvarın bu boş kalan yerinde bir başka iç mezar odası vardı. Yaklaşık bir buçuk metre boyunda, bir metre eninde ve iki metre yüksekliğindeydi. Herhangi bir amaç için inşa edilmemiş gibiydi. İki büyük payanda arasındaki boşluktu, o kadar. Arkasında sert granit duvarlardan biri vardı.

Fortunato donuk alevli meşalesini kaldırıp içeriyi görmeye çabaladı, ama başaramadı. Zayıf ışık odanın öbür ucunu aydınlatmıyordu.

"Devam et," dedim. "Amontillado içeride. Luchresi'ye gelince–"

"Salağın tekidir," diye sözümü kesti dostum. Sarsak adımlarla içeri girdi. Ben de peşinden gittim. Bir an sonra odanın öbür ucuna varmıştı. Karşısında kaya duvarı bulunca afallamıştı. Onu göz açıp kapayıncaya kadar duvara zincirleyiverdim. Duvarda iki demir halka vardı. Aynı yükseklikteydiler ve aralarında altmış santim vardı. Bunların birinden kısa bir zincir, diğerinden ise bir asma kilit sarkıyordu. Zinciri beline dolayıp kilide takmam sadece birkaç saniye sürdü. Direnemeyecek kadar şaşırmıştı. Anahtarı kilitten çekip alınca geriledim.

"Duvara dokunsana," dedim. "Güherçileyi hissedeceksin. Bu-

rası *gerçekten* de çok rutubetli. Sana son kez *rica ediyorum*, geri dön. Hayır mı diyorsun? Madem öyle, seni burada bırakmak zorundayım. Ama önce seni elimden geldiğince rahat ettirmeliyim."

"Amontillado!" diye haykırdı arkadaşım. Hâlâ kendine gelememişti.

"Evet," diye karşılık verdim. "Amontillado."

Bunu söylerken bir yandan da yerdeki kemik yığınını karıştırmaya başlamıştım. Bunları yana atınca altından duvar taşları ve harç çıktı. Bunlar ve malam sayesinde, o küçük odanın girişini örmeye başladım.

İlk taş sırasını yeni bitirmiştim ki, Fortunato'nun artık epey ayılmış olduğunu fark ettim. Bunu odanın içinden gelen hafif bir inilti duyunca anladım. Sarhoş birinin sesi *değildi* bu. Sonra uzun bir sessizlik oldu. İkinci, üçüncü, dördüncü sırayı da ördüm. Sonra zincirin şiddetle çekiştirildiğini işittim. Dakikalarca süren bu sesi daha iyi duyabilmek için işime ara verip kemiklerin üstüne oturdum. Sonunda o şıngırtılar dinince, tekrar malayı elime alıp işime devam ettim. Beşinci, altıncı, yedinci sırayı da bitirdim. Duvar artık neredeyse göğsüme geliyordu. Yine durdum ve feneri duvarın üstünden uzatıp içeri baktım.

O zincirli adam birden tiz çığlıklar atmaya başlayınca geriye sıçradım. Bir an duraksadım; tir tir titriyordum. İnce uzun kılıcımı kınından çıkardım ve odanın içinde savurmaya başladım. Ama sonra sakinleştim. Elimi yeraltı mezarının duvarına koyunca yatıştım. Ördüğüm duvara tekrar yaklaştım. İçerideki adamın haykırışlarına karşılık verdim. Ben de haykırdım, hem de ondan daha yüksek sesle. Bunun üzerine sustu.

Artık gece yarısı olmuştu. İşimi bitirmek üzereydim. Sekizinci, dokuzuncu, onuncu sıraları da örmüştüm. Onbirinci ve son

sıranın çoğunu da bitirmiştim. Geriye yerleştirip sıvalanacak tek bir taş kalmıştı. Ağırdı. Kaldırırken zorlandım. Tam bir ucunu yerine yerleştirmiştim ki, içeriden hafif bir kahkahanın geldiğini duyunca tüylerim diken diken oldu. Sonra kederli bir ses duydum. Bunun soylu Fortunato'nun sesi olduğuna inanamadım:

"Ha! Ha! Ha! – He! He! He! – Gerçekten çok güzel bir şakaymış – mükemmelmiş. Evimde buna çok güleceğiz. – He! He! He! – Şarabımızı içerken. – He! He! He!"

"Amotillado!" dedim.

"He! He! He! – He! He! He! – Evet, Amontillado. Ama vakit geç olmadı mı? Leydi Fortunato ile diğerleri bizi merak etmeye başlamıştır bile, değil mi? Haydi gidelim artık."

"Evet," dedim. "Haydi gidelim artık."

"*Tanrı aşkına, Montresor!*"

"Evet," dedim. "Tanrı aşkına!"

Buna da bir karşılık bekledim, ama boşunaydı. Sabırsızlanıp seslendim–

"Fortunato!"

Yanıt gelmedi. Tekrar seslendim–

Yine yanıt gelmedi. Meşalemi duvarda kalan boşluktan içeri uzattım. Karşılık olarak sadece çıngırak sesleri geldi. Birden içim karardı. Bunun sebebi yeraltının rutubetiydi. İşimi bir an önce bitirmek istedim. Son kalan taşı da güçlükle yerine oturttum. Sonra da sıvadım. Bu yeni duvarın önünü de eski kemiklerle örttüm. Bunlara yarım yüzyıldır hiçbir ölümlünün eli değmedi. *In pace requiescat!*[11]

1846

Arnheim Arazisi

Bahçe güzel bir kadın gibiydi
Göğe karşı gözlerini kapamış
Sere serpe uyuyan.
Sanki bulutsuz gökyüzü aşağı inmiş
Işık çiçekleriyle kaplı yuvarlak bir tarlaydı.
İri çiçeklerin dingin yapraklarından damlayan
Parlak çiğ damlaları
Mavi akşam göğünde titreşen yıldızlar gibiydi.

GILES FLETCHER.

Dostum, genç Ellison kadar olağanüstü bir adam yaşamamıştır. O, talihin ona bahşettiği armağanların bolluğu ve sürekliliği bakımından olağanüstü biriydi. Hayatı boyunca refah içinde yaşadı. Refah sözcüğünü sadece maddi rahatlık anlamında da kullanmıyorum. Mutlulukla eşanlamlı kullanıyorum. Bahsettiğim kişi sanki Turgot'nun, Price'ın, Priestley'nin ve Condorcet'nin savlarını çürütmek – mükemmeliyetçilerin hayallerini gerçekleştirmek için doğmuş gibiydi. Ellison'ın kısa yaşamıyla, varlığıyla çürüttüğü bir dogma vardı bence: İnsanın doğasında gizli bir ilkenin, mutluluğunun karşıtının yattığı dogması. Onun kariyerini dikkatle inceleyince şunu anladım ki, insanoğlunun mutsuz-

luğu genellikle birkaç basit insanlık kanununun çiğnenmesinden kaynaklanmaktadır – biz bir tür olarak henüz keşfetmediğimiz mutluluk öğelerine sahibiz – ve şimdi bile, sosyal koşulların tüm karanlığına ve çılgınlığına karşın, insanın, bireyin birtakım sıradışı ve son derece talihli koşullar altında mutlu olması olanakdışı değildir.

Genç dostum da bu konuda benimle aynı fikirdeydi. Mutluluğunun kesintisiz devam etmesinin başlıca sebebi de bunu planlamasıydı. Aslında Bay Ellison bazen deneyimlerde çok işe yarayan içgüdüsel fikirlere başvurmasa, başarının zirvesinden zenginleri bekleyen mutsuzluk uçurumuna düşüverirdi. Ama amacım mutluluk üzerine bir deneme yazmak değil. Arkadaşımın fikirlerini birkaç cümleyle özetleyebilirim. Dört temel mutluluk ilkesi, daha doğrusu koşulu olduğuna inanıyordu. Ona göre bunların başlıcası (ne tuhaftır ki!) açık havada yapılan vücut egzersizleriydi. "Başka şekillerde korunan sağlıktan bahsetmeye bile değmez," derdi. Tilki avcılarının ne büyük hazlar yaşadığından bahseder, çiftçilerin diğer tüm sınıflardan daha mutlu olduğunu söylerdi. İkinci koşulu kadın sevgisiydi. Üçüncüsü ve yerine getirilmesi en zor olanı, hırstan sakınmaktı. Dördüncüsü bir hedefi hiç durmadan takip etmekti; diğer koşullar gerçekleştiğinde, mutluluğun boyutlarını bu hedefin ruhaniliğinin belirlediğine inanırdı.

Daha önce de söylediğim gibi, Ellison, talihin ona bahsettiği armağanların bolluğu ve sürekliliği bakımından olağanüstü biriydi. Zarafet ve dış görünüşte eşsizdi. Öyle zekiydi ki, öğrenmek onun için bir çabadan çok bir içgüdü ve gereklilikti. Ailesi imparatorluğun en tanınmış sülalelerinden biriydi. Eşi dünyanın en güzel ve sadık kadınıydı. Ellison hep çok zengin olmuştu, ama reşit olunca başına öyle bir talih kuşu kondu ki; hem top-

lumu hayrete düşüren, hem de genellikle talihlilerin karakterlerini derinden etkileyen türdendi.

Bay Ellison'ın reşit oluşundan yüz yıl kadar önce, uzak bir eyalette Bay Seabright Ellison adlı biri ölmüştü. Bu adamın muazzam bir serveti vardı ve, yakın akrabaları olmadığından, vasiyetinde servetinin ölümünden sonra yüz yıl boyunca sürekli arttırılmasını talep etmişti. Çeşitli yatırım yolları konusunda ayrıntılı talimatlar verdikten sonra, yüz yıl sonra biriken miktarın Ellison soyadını taşıyan en yakın akrabasına verilmesini vasiyet etmişti. Bu vasiyetin iptali için pek çok girişimde bulunulmuştu; ama Bay Ellison her türlü tedbiri önceden aldığından, hiçbiri başarılı olamamıştı. Ancak kıskanç bir hükümet sonunda duruma el koydu ve bu tür vasiyetleri yasaklayan bir kanun çıkardı. Yine de bu kanun genç Ellison'ın yirmi birinci doğumgününde, Seabright'ın vârisi olarak *dört yüz elli milyon dolarlık* bir servete konmasını engellemedi.[112]

Bu büyük mirasın haberi yayılınca, onun nasıl kullanılabileceği konusunda epey fikir ortaya atıldı tabii. Meblağın büyüklüğü ve nakit oluşu, bunu düşünen herkesin başını döndürüyordu. Böylesine *büyük* bir meblağın sahibinin yapabileceği o kadar çok şey vardı ki. Ülkenin en zengin adamı olarak kendini çağının modası olan aşırılıklara kaptırabilirdi pekâlâ – veya politik entrikalarla uğraşabilirdi – veya bakan olmaya çalışabilirdi – veya asalet ünvanları satın alabilirdi – veya sanat eseri koleksiyonları yapabilirdi – veya edebiyatçıların, sanatçıların, bilim adamlarının hamiliğine soyunabilirdi – veya fakir fukaraya yardım edebilirdi. O inanılmaz servetle bunların ve benzerlerinin her biri pekâlâ yapılabilirdi. Rakamlara başvurulunca bunların da kafa karıştırdığı görüldü. Miras yüzde üçlük faizle bile yılda on üç buçuk milyon; ayda bir milyon yüz yirmi beş bin; günde otuz al-

tı bin dokuz yüz seksen altı; saatte bin beş yüz kırk bir; dakikada yirmi altı dolar faiz getirirdi. Bu, insanların hayal gücünü aşıyordu. Kimse ne hayal edeceğini bilemiyordu. Hatta Bay Ellison'ın bu mirası aşırı bulup yarısını dağıtacağını – akrabalarını paraya boğacağını söyleyenler bile oldu. Aslında gerçekten de en yakın akrabalarına bu mirasa konmadan önceki muazzam servetini dağıttı.

Ama arkadaşları arasında epey tartışmaya yol açan bir konuda kararını çok önceden vermiş olması beni şaşırtmamıştı. Verdiği karar da pek şaşırtmamıştı. Fakir fukaraya yardım konusunda vicdanını çok önceden rahatlatmıştı. İnsanlığın genel durumunun iyileştirilmesi konusunda ise (ne yazık ki) yapılabilecek pek bir şey olduğuna inanmıyordu. Sonuçta ister istemez kendisine yönelmek zorunda kalmıştı.

En geniş ve en soylu anlamda bir şairdi. Üstelik şair ruhunun gerçek niteliğini, muazzam emellerini, yüce görkemini ve haysiyetini kavramış bir insandı. Bu ruhu tatmin etmenin 'tek olmasa da başlıca' yolunun yeni güzellik formları yaratmak olduğuna inanıyordu. Ya ilk öğrenim yıllarındaki ya da bilincinin niteliklerindeki birtakım tuhaflıklar yüzünden, tüm etik fikirlerinde maddeciydi. Belki de bu önyargı yüzündendir ki; şairin yapabileceği tek olmasa da en doğru şeyin, tamamen *fiziksel* güzelliğe dayalı yeni ruh halleri uyandırmak olduğuna inanırdı. Bu yüzden ne müzisyen, ne de şair oldu – eğer şairliği alışıldık anlamıyla kullanırsak. Belki de bunlarla uğraşmamasının sebebi hırstan sakınmanın yeryüzündeki mutluluğun temel ilkelerinden biri olduğunu düşünmesiydi. Evet, büyük dahiler hırslı olmak zorundadır, ama en büyük dahiler hırsın da ötesinde olamaz mı? Belki de bu yüzden Milton'dan çok daha büyük dahiler "sessiz ve payesiz" kalmıştır. Bence dünya insanoğlunun yaratmayı ba-

şarabileceği en yüce sanat eserlerini henüz görmemiştir – ve birtakım tesadüfler en yüce zihinleri bu sevimsiz çabaya girmeye zorlamazsa, belki de asla göremeyecektir.

Ellison ne müzisyen, ne de şair oldu; oysa müziği ya da şiiri ondan çok seven yoktu. Farklı koşullar altında yaşasa belki ressam olurdu. Heykeltraşlık, son derece şiirsel bir sanat dalı olsa da, erimi ve sonuçları açısından oldukça sınırlıydı; bu yüzden koşullar ne olursa olsun, pek ilgisini çekmezdi. Genel anlamıyla şair ruhunun hangi sanat dallarıyla uğraşabileceğinden bahsettim. Ama Ellison en geniş kapsamlı olmasa da en zengin, en gerçek ve en doğal sanat dalının anlaşılmaz bir biçimde şimdiye kadar göz ardı edildiğine inanıyordu. Kimse peyzaj mimarlarını şair olarak görmez; oysa arkadaşım açıkhava mimarisinin yaratıcı insanlara muazzam olanaklar sağlayabileceğine inanıyordu. Gerçekten de yeni güzellikleri sonsuz biçimlerde yaratmak için en iyi sahaydı bu. Kombinasyona giren öğeler, yeryüzünün sunabildiği en güzelleriydi. Dostum ağaçların biçim ve renklerinin çeşitliğinde, doğanın fiziksel güzelliklerinin en doğal ve enerjik örneklerini buluyordu. Ve bu güzelliği yönlendirmenin ya da odaklamanın –daha doğrusu bakanların algılayabileceği hale getirmenin– hem bir şair olarak yazgısı, hem de Tanrı'nın her insana verdiği şair ruhuna sahip biri olarak görevi olduğuna inanıyor – bunu en iyi olanakları kullanarak, en verimli şekilde çalışarak yerine getirmesi gerektiğini düşünüyordu.

"Bakanların algılayabileceği hale getirmek." Bay Ellison bana bu cümlenin ne anlama geldiğini açıklarken, benim için hep bir sır olarak kalmış bir meseleye de açıklık getirmişti: – Doğada taklit edilebilecek böyle eserlerin olmayışından bahsediyorum (buna ancak körcahiller karşı çıkabilir). Örneğin Claude'un tuvalinde ışıldayan cennetlerin benzeri yeryüzünde yoktur. En büyüleyici

doğa manzaralarında bile mutlaka bir kusur ya da fazlalık – pek çok fazlalık ve kusur vardır. Bu manzaraların parçaları ayrı ayrı ele alındığında en yetenekli ressamın dehasını bile aşacak kadar kusursuz olsa da, bir araya getirildiklerinde mutlaka kusurlu olur. Kısacası ressam gözüyle baktığımızda, yeryüzündeki *doğal* manzaraların hiçbirinin "kompozisyonunu" mükemmel bulamayız. Oysa bu o kadar anlaşılmaz bir şeydir ki! Doğayı diğer her konuda mükemmel bulmaya alışmışızdır. Eserlerindeki ayrıntı bolluğundan ürker, onunla boy ölçüşmekten kaçınırız. Kim bir lâlenin renklerini aynen taklit edebileceğini ya da vadi zambaklarını daha güzel hale getirebileceğini iddia edebilir ki? Heykel ya da portre sanatında, doğanın taklit edilmekten çok güzelleştirilmesi ya da idealize edilmesi gerektiğini savunanlar yanılır. Hiçbir tablo ya da heykel; kanlı canlı, soluk alıp veren bir insanın, günlük yolumuzu aydınlatan güzelliğini tam anlamıyla yansıtamaz. Pek çok kez hata yapan Byron, şunları söylerken yanılmamıştır; *Onca güzellik gördüm, olgun ve canlıydı da – Onların taş ideallerinin tüm saçmalığından fazla.* Bu sav sadece açıkhava mimarisi için doğrudur. Zaten bu sahada doğru olduğu hissedilince, her zamanki gibi körlemesine bir genelleme yapılmış, sanatın tüm sahalarında geçerli olduğu farz edilmişti. *Hissedilince* diyorum; çünkü hisler ne yapmacıklı, ne de abartılıdır. Sanatçının sanatından aldığı his, matematiksel denklemlerinden daha gerçektir. O, gerçek güzelliğin ancak ve ancak maddenin birtakım keyfi şekillerde düzenlenmesiyle elde edilebileceğine sadece inanmakla kalmaz, aynı zamanda bunu şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde bilir. Ancak mantığı henüz bunu ifade edebilecek kadar olgunlaşmamıştır. Bunları tamamen incelemek ve ifade edebilmek için, şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş kadar derin bir analiz yapmak gerekir. Yine de içgüdüsel kanılarını bütün kardeşleri de paylaşmak-

tadır. Diyelim ki, bir "kompozisyon" kusurlu olsun; biçiminde bir kusur olsun; ve bu kusur dünyadaki bütün ressamlara gösterilsin. Hepsi de bu kusuru fark edecektir. Dahası, kusurun düzeltilmesi konusunda hepsi de aynı fikri öne sürecektir.

Tekrarlıyorum: Fiziksel doğa ancak ve ancak açıkhava mimarisinde geliştirilebilir. Nasıl geliştirilebileceği ise bir türlü çözemediğim bir gizemdi. Doğanın yeryüzünü insanın güzellik, yücelik ve görsellik anlayışlarını tam anlamıyla tatmin edecek şekilde yarattığına; ama jeolojik değişimlerin –biçim ve renk kümelenmesi değişikliklerinin; ki bunlar resim sanatının özüdür– bu eseri değiştirdiğine inanıyordum. Ancak bu fikir değişimlerin anormal ve amaçsız olduğunu farz etmeyi gerektirdiğinden, etkisini epey yitiriyordu. Ellison ise onların *ölüm* işaretleri olduğunu öne sürdü. Şöyle açıkladı: – "Diyelim ki, doğanın ilk niyeti insanı yeryüzünde ölümsüz kılmaktı. Dünyayı bu niyetine uygun şekilde, kusursuz olarak tasarladı. Jeolojik değişiklikler ise daha sonra fikrini değiştirip insanoğlunu ölümlü kılmasının sonucudur.

"Bu yüzden," dedi dostum, "peyzajı geliştirmekten bahsederken sadece zihinsel, yani insani *bakış açısından* bakabiliriz. Yeryüzüne uzaktan, ama atmosferden çıkmadan baksak, manzarasındaki her değişikliği bir kusur olarak görebiliriz. Yani yakından bakılınca bir gelişme olarak görülen şey, uzaktan bütüne bakıldığında bir kusur olarak görülebilir. *Belki de* eskiden insan olup ama şimdi gözümüze görünmeyen bir varlık türü vardır ki, uzaktan baktıklarında bizim karmaşamızı düzen – çirkin manzaralarımızı güzel olarak görürler. Belki de Tanrı dünyayı bizden çok yeryüzü meleklerine, ölümle güzelliği iç içe gören meleklere hoş görünecek şekilde düzenlemiştir."

Arkadaşım konuşurken bir yazarın peyzaj mimarisi konusunda yazdıklarından alıntılar yaptı. Bu yazar konuyu oldukça

iyi işlemişti:

"Peyzaj mimarisinde iki temel tarz vardır: Doğal ve yapay. Birincisinde amaç manzaranın doğal güzelliğini, onu etrafındaki manzaralarla uyum sağlayacak hale getirerek ortaya çıkarmaktır: Civar arazideki tepelere ya da ovalara uyacak şekilde ağaçlar dikilir; boyut, oran ve renk ilişkileri sıradan gözlemcilerin gözünden kaçsa da, deneyimli doğa âlimlerinin fark edeceği şekilde belirlenip değiştirilir. Bu doğal peyzaj mimarisinde amaç özellikle görkemli ya da mucizevi manzaralar yaratmak değil; bütün kusurları ve uyumsuzlukları ortadan kaldırmak – manzaraya sağlıklı bir uyum ve düzen getirmektir. Yapay tarzda ise sonuçlar zevk anlayışlarına göre değişir, tıpkı yapı mimarisinde olduğu gibi. Versailles'daki bazı muhteşem ağaçlı yollar ve kuytu yerler, İtalyan terasları ve çeşitli eski İngiliz tarzları; Gotik ya da İngiliz Elizabeth dönemi yapı mimarisiyle ortak yönlere sahiptir. Her ne kadar yapay peyzaj mimarisi kişisel kaprislere oldukça açık bir saha olsa da, bir bahçeye tamamen sanatsal bir biçim verilmesi güzelliğini oldukça arttırır. Bu güzellik hem düzeni ve tasarımıyla göze, hem de zihne kısmen haz verir. Yosun kaplı eski parmaklıklarla çevrili bir bahçe, insanın gözünde hemen orada geçmişte var olmuş güzellikleri canlandırır. Sanatın varlığının en küçük belirtisi bile insan emeğinin ve ilgisinin göstergesidir."

"Şimdiye kadar söylediklerimden," dedi Ellison, "burada bahsedilen doğal güzellik fikrine katılmadığımı anlamışsındır. Doğal güzellik asla yaratılabilecek güzellik kadar muhteşem olamaz. Tabii her şey uygun yeri seçmeye bağlıdır. Uygun boyut, oran ve renk ilişkileri konusunda söylenenler ise, fikrin yetersizliğini örtbas etmek için söylenmiş belirsiz laflardan başka bir şey değil. Burada söylenenler herhangi bir anlama gelebilir ya da hiçbir anlam ifade etmeyebilir; hiçbir şekilde yönlendirici değil. Doğal peyzaj

mimarisinde amaç özellikle görkemli ya da mucizevi manzaralar yaratmak değil, bütün kusurları ve uyumsuzlukları ortadan kaldırmaktır, deniyor – bu fikir ateşli düşler kuran dahiyi değil, çamurlarda yuvarlanan ayaktakımını tatmin edebilir ancak. Bahsedilen o sözümona meziyet, edebiyatta Addison'ı ilahlaştıran aksak zihniyetin bir ürünüdür. Sadece kabahatin yokluğundan ibaret olan erdemi çok daha kolay görürüz, bu yüzden onu kolayca *kanun* olarak kabul edebiliriz; oysa gerçek erdem, eserleriyle alev alev yanan ve ışık saçan erdem sadece ve sadece sonuçlarıyla değerlendirilebilir. Kanunlar reddediş üstüne kuruludur. Bunların ötesinde ise sanat eleştirmeninin yapabileceği tek şey öneride bulunmaktır. Talimatlar alarak bir 'Cato' inşa edebiliriz; ama kimse bize bir Pantheon'u ya da 'Cehennem'i tasarlamayı öğretemez. Ama bu yapılmıştır. O mucize başarılmıştır. Artık herkes onu takdir eder. Retçi ekolün yaratamadığı için yaratma eylemine dudak büken safsatacıları artık en çok alkışlayanlardır. İlkeye, oluşturulması sırasında dudak büken ağırbaşlı kişiler, olgunlaştığında ya da meyvasını verdiğinde mutlaka güzelliğini övmeye başlarlar.

"Yazarın yapay tarz konusundaki fikirlerine ise," diye devam etti Ellison, "daha az karşı çıkıyorum. Bir bahçeye tamamen sanatsal bir biçim verilmesi güzelliğini oldukça arttırır. Bu doğru; insan ilgisinin göstergesi konusunda söyledikleri de. Bu inkâr edilemez. Ama daha da fazlası *olabilir*. Bu ilkeye uygun bir hedef olabilir – öyle bir hedef ki, insanların çoğu buna ulaşmak için gerekli olanaklara sahip olmasa da, bir kez ulaşıldığında bahçelere sadece insan ilgisinin verebileceğinden çok daha derin bir güzellik kazandırabilir. Çok zengin bir şair; her ne kadar sanat, kültür ya da yazarımızın dediği gibi ilgi gibi kavramları sürekli göz önünde tutmak zorunda olsa da, aynı zamanda öyle yeni ve derin güzellikler tasarlayabilir ki, bunlar insanlara ruhsal dene-

yimler yaşatır. Böyle bir eser yaratmak için ilginin ya da *tasarımın* tüm olanaklarından alabildiğine faydalanırken, dünyevi *sanatın* kabalıklarından ya da gerekliliklerinden kendini soyutlar. En ıssız kırlarda – en yaban ve saf doğa manzaralarında – bir yaratıcının *sanatı* açıkça görülür. Ama bu sanat anlaşılan sadece üstünde düşünmek içindir. Duygunun müthiş gücüne hiçbir açıdan sahip değildir. Şimdi diyelim ki, Tanrı'nın bu tasarımı *bir adım ileri* götürüldü – diyelim ki, insan sanatı sayesinde içine uyum ve tutarlılık katıldı – ikisi arasında bir köprü haline getirildi:– Mesela hem geniş, hem de hatları keskin bir manzara hayal edelim – güzelliği, ihtişamı ve *tuhaflığıyla* akla, insana benzeyen, ama ondan daha üstün varlıkların ilgisini, kültürünü ve denetimini getirsin. İşte böyle bir manzarada *ilgi* hissi korunurken, sanat bir aracı ya da ikincil önemde bir faktör gibi sunulur. Bu sanat Tanrı'nın ya da Tanrı'nın bir uzantısının değil, insanoğluyla Tanrı arasında uçuşan meleklerin sanatıdır."

Ellison muazzam servetini böyle bir vizyon için harcamakla – planlarını gerçekleştirmek için açık havada egzersiz yapmakla – bu planlar için sürekli aynı hedefi göz önünde tutmakla – bu hedefin ruhaniliğiyle – gerçekten hissedebilmek için hırstan sakınmakla – bunun ruhundaki en büyük tutkuyu, güzelliğe karşı duyduğu susuzluğu bir pınar gibi sürekli bastırması, ama asla tamamen dindirememesiyle; hepsinden de öte bir kadını, güzel ve sevgi dolu bir kadını sevmekle ve onun varlığıyla sarmalanmış halde, mor bir cennet atmosferinde yaşamakla; insanoğlunun sıradan sorunlarından uzaklaşabilmeyi, De Staël'in esrik gündüz düşlerindekinden bile daha mutlu bir hayat sürmeyi başarmayı ümit ediyordu ve bunu *başardı* da.

Size dostumun gerçekleştirdiği bütün mucizeleri anlatabileceğimi sanmıyorum. Anlatmak istiyorum, ama bu öyle zor ki, he-

vesim kırılıyor; ayrıntılar ile genellemeler arasında bocalıyorum. Belki de en iyisi bu ikisinin aşırı uçlarını birleştirmek olur.

Bay Ellison'ın öncelikle uygun bir yer bulması gerekiyordu elbette. Bu meseleyi düşünmeye başlayınca aklına hemen Pasifik Adaları'nın güzelliği geldi. Aslında Güney Denizlerine gitmeye karar vermiş, ama bir gece düşününce bu kararından caymıştı. "İnsanlardan kaçmak istesem," demişti, "öyle bir *yer* mükemmel olurdu. Öyle ıssız ve yalıtılmış bir yer ki, gidip gelmesi öyle zor ki, benim için cennet gibi bir yer olurdu. Ama Timon olmadım daha. Yalnızlığın kasvetini değil, huzurunu istiyorum. İstirahatimin ölçüsünü ve süresini belirleyebilmeliyim. Şair ruhların yaptıklarımı görüp paylaşmasını istediğim zamanlar da sık sık olacaktır. Bu yüzden kalabalık bir şehre yakın – aynı zamanda da planlarıma en uygun ortamda bulunan bir yer seçmeliyim."

Ellison böyle uygun bir yer bulabilmek için yıllarca gezdi. Bu arada kendisine eşlik etmeme izin verdi. Benim bayıldığım binlerce yeri o hemen reddetti. Her seferinde de sebeplerini açıklayınca onu haklı buldum. Sonunda karşımıza yüksek bir ova çıktı. Buranın manzarası neredeyse Etna'nınki kadar genişti ve pitoreskliğin tüm öğeleri açısından güzelliği (bu konuda Ellison ile hemfikirdik) o dağınkini aşıyordu.

Ellison bu manzaraya neredeyse bir saat büyülenmiş gibi baktıktan sonra derin derin, hazla iç geçirerek, "Biliyorum," dedi, "en titiz insanların bile onda dokuzu burayı seçerdi. Bu manzara gerçekten muhteşem, ama ne yazık ki, fazla muhteşem. Şimdiye kadar tanıdığım bütün mimarlar 'manzara' uğruna binalarını tepe üstlerine yapar. Oysa buradaki hata barizdir. Herhangi bir ruh halindeki ihtişam, önce irkiltir ve heyecanlandırır – ama sonra insanın içini karartır. Arada sırada bakılan bir manzaranın ihtişamlı olması mükemmeldir – ama sürekli bakılacak-

sa ihtişamdan kötüsü olamaz. Sürekli bakılan manzarada da en kötü ihtişam şekli genişliktir; ve en kötü genişlik şekli uzaklıktır. Bu 'kırlara taşınarak' tatmin etmeye çalıştığımız *inziva* hissi ile uyuşmaz. Bir dağın tepesinden baktığımızda kendimizi ister istemez dünyaya *yabancı* hissederiz. Hayattan bezmiş insanlar uzak manzaralardan vebadan kaçar gibi kaçar."

Ellison'ın beğeneceği bir yer bulmak neredeyse dört yılımızı aldı. Buranın *neresi* olduğunu söylemek gereksiz tabii. Dostumun yakın zamanda ölümünden sonra *Arnheim* bazı ziyaretçilere açık hale gelince, bu arazi Fonthill'inkinden bile daha büyük, ancak gizli ve kulaktan kulağa yayılan bir ün kazandı.

Arhneim'e genellikle nehirden gidilirdi. Ziyaretçi şehirden sabah erkenden yola çıkardı. Öğleye doğru dingin ve güzel kıyıların arasından geçerdi. Buralarda sayısız koyun otlar, parlak yeşil çayırlarda beyaz postlarıyla benek benek saçılı dururlardı. Şehir hayatının izleri giderek köy hayatınınkilere dönüşürdü. Sonra bunlar da giderek kaybolur, ziyaretçide uyanan inziva hissi bir yalnızlık bilincine dönüşürdü. Akşam olurken nehir iyice daralır, kıyıları giderek sarplaşırdı. Bu kıyılar daha sık çalılarla kaplı olurdu. Suyun berraklığı artardı. Nehirde binlerce dönemeç olduğundan, parlak yüzeyinin iki yüz metreden ötesi asla görülemezdi. Kayık her an sanki etrafı aşılmaz çalı duvarlarıyla, tepesi ise masmavi bir tavanla kaplı ve döşemesi *olmayan* büyülü bir çemberin içinde hapsolmuş gibi görünürdü – kazayla suya düşmüş olan dal parçalarına hoş bir zarafetle sürtünürek dengesini bulurdu. Sonra nehir bir *koyağa* dönüşürdü – aslında bu sözcük tam olarak uygun değil, ama dilimizde o sahnenin en çarpıcı – en belirgin yönünü tarif edecek bir sözcük yok. Aslında sadece kıyılarının yüksekliği ve paralelliği açısından bir koyaktı; diğer açılardansa çok farklıydı. Dar ve derin nehir çuku-

runun duvarları (berrak su hâlâ aralarından usul usul akardı) otuz, bazen de kırk beş metre yüksekliğe çıkar ve birbirlerine öyle meyilli dururdu ki, gün ışığını engellerdi. Tepedeki iç içe geçmiş çalılardan sarkan, kuş tüyüne benzeyen uzun, sık yosunlar ortalığa kasvetli bir mezar havası verirdi. Dönemeçler giderek sıklaşır ve daha dolambaçlı olurdu. Sık sık da sanki çember şeklindeymiş gibi göründüklerinden, yolcu kısa sürede yön duygusunu tamamen yitirirdi. Dahası, artık hoş bir tuhaflık hissine kapılmış olurdu. Doğa hâlâ etrafında olmasına karşın değişmiş gibi görünürdü: Garip bir simetri, heyecan verici bir bütünlük, büyülü bir uyum içerirdi. Ortalıkta tek bir ölü dal – tek bir kahverengi toprak parçası bile görülmezdi. Kristal gibi berrak su temiz granitlerin ve lekesiz yosunların yanından akardı. Hatları öyle keskindi ki, bakana hem haz verir, hem de şaşırtırdı.

Kayık bu geçitte birkaç saat ilerledikten sonra (bu arada ortalık sürekli kararırdı) birden keskin, beklenmedik bir dönüş yapınca ansızın karşıda yuvarlak ve geçide göre çok geniş bir havza belirirdi. Çapı yaklaşık iki yüz metre genişliğindeydi. Etrafı tek bir nokta –kayığın girdiği yerin tam karşısı– dışında tamamen tepelerle çevriliydi. Bunlar koyağın duvarları kadar yüksek, ama yapı olarak onlardan tamamen farklıydı. Su yüzeyiyle kırk beş derecelik açı yapacak şekilde yükselirlerdi ve baştan aşağı en muhteşem çiçeklerle kaplıydılar – tek bir açık nokta bile görülemezdi. Nefis kokular yayan, dalgalanan o rengârenk denizde yeşil yapraklar seyrekti. Bu havza çok derindi; ama öyle berraktı ki, küçük, beyaz, yuvarlak çakıllarla kaplı dibi rahatça görülürdü – daha doğrusu yükselen tepelerin yansımaları *görmezden gelinebildiğinde*. Bu tepelerin üstünde ne ağaç, ne de çalı vardı. Bakan kişi zengin, sıcak, renkli, dingin, uyumlu, yumuşak, zarif, haz verici duyumlar alırdı. Kültürün öyle aşırı, öyle

mucizevi uçlarını görürdü ki, bu manzara çalışkan, zevk sahibi, muhteşem ve titiz, yepyeni bir peri ırkının eseriymiş gibi gelirdi. Ama o çiçeklerle kaplı yamaçtan yukarı doğru baktıkça, bakışlarını su yüzeyinin keskin çizgisinin üstüne kaydırıp en tepedeki bulutlara doğru çevirdikçe, insanın yakutlardan, safirlerden, opallerden ve altın sarısı damarlı akiklerden oluşma bir çağlayanın gökyüzünden usul usul aktığına inanası gelirdi.

O karanlık koyaktan sonra kendisini birden bu koyda buluveren ziyaretçi hem sevinir, hem de batan güneşi görünce hayretler içinde kalır. Güneşin çoktan battığını sanmıştır, oysa işte, şimdi karşısında durmakta ve tepeler arasındaki bir başka açıklığın ardındaki uçsuz bucaksız görünen bir arazinin ufkunu teşkil etmektedir.

Ziyaretçi bu noktada onu buralara kadar getirmiş olan kayıktan inip fildişi rengi hafif bir kanoya biner. Bu kanonun hem içi, hem de dışı parlak kızıl renkli oryantal armalarla kaplıdır. Kıçı ve burnu sivridir ve suyun çok üstündedir; yani düzgün hatlı olmayan bir hilale benzer. Koy sularının üstünde bir kuğunun vakur zarafetiyle durur. İçi kakım kürküyle kaplıdır. Burada ipek ağacından yapılma kuş tüyü gibi bir kısa kürek durur. Ama görünürde bir kürekçi yoktur. Ziyaretçiye keyfini bozmaması – kaderin onu gideceği yere götüreceği söylenir. Kayık uzaklaşıp gözden kaybolur ve ziyaretçi gölün ortasında hareketsiz duran kanonun içinde tek başına kalakalır. Ne yapacağına karar vermeye çalışırken o narin kano hafifçe kımıldar. Yavaşça döner, burnunu güneşe verene dek. Sonra yavaş, ama giderek artan bir hızla ilerlemeye başlar. Halkalar oluşturarak yüzerken, fildişi rengi kenarlarına çarpan suyun sesi yüce bir melodi gibidir – şaşıran ziyaretçi sağına soluna boşuna bakındıktan sonra bu huzur verici, ama hüzünlü şarkının kaynağının ancak bu olabileceğine karar verir.

Kano ilerlemeyi sürdürür. Karşıdaki açık arazinin kapısına yaklaşır. Böylece ziyaretçi içini rahatça görebilmeye başlar. Sağda sık ormanlarla kaplı yüksek sıradağlar uzanmaktadır. Ama nehrin ileri kısımları da *tertemizdir* Nehir sularında bolca rastlanan dal ve yapraklardan eser yoktur. Manzaranın sol tarafı daha huzur vericidir ve yapay olduğu daha bellidir. Nehrin bu kıyısı hafifçe yükselmektedir. Bu alanın çimenlerle kaplı yüzeyi kadifeyi andırır. Yeşili öyle parlaktır ki, en saf zümrüdün rengiyle boy ölçüşebilir. Genişliği on ila üç yüz metre arasında değişen bu plato nehir kıyısı ile on beş metrelik bir duvar arasında uzanmaktadır. Bu duvar sayısız kez kıvrılarak, ama hep nehri takip ederek uzakta, batıda gözden kaybolur. Tek bir kaya parçasından, nehrin güney kıyısındaki eskiden girintili çıkıntılı olan tepenin dikine kesilmesiyle oluşmuştur. Ama bu kesme işinden geriye hiçbir iz kalmamıştır. Kesilmiş taşta asırlık renkler vardır. Üstü sık sarmaşıklarla, hanımelleriyle, yabani güllerle ve akasyalarla kaplıdır. Duvarın üst ve alt kenarlarının simetrisi yer yer yükselen dev ağaçlar tarafından bozulur. Bunlar hem platoda, hem de duvarın arkasındaki arazide, ama ona yakın olarak, tek tek ya da küçük gruplar halinde bulunmaktadır. Böylece ağaçların (özellikle de kara ceviz ağaçlarının) uzattığı sarkık dalların uçları suya girer. Arazinin daha öteleri aşılmaz bir çalı duvarıyla gizlenmiştir.

Ziyaretçi bunları kano açık arazinin kapısı dediğim şeye yaklaşırken görür. Ancak iyice yaklaşınca yarığa benzer görünümü kaybolur; solda koydan bir çıkış daha olduğu görülür. Duvar hâlâ nehri takip ederek bu tarafa yönelmiştir. Bu yeni açıklığın pek ilerisi görülemez; çünkü nehir ve duvar sola uzanmayı sürdürerek yaprakların arasında gözden kaybolmaktadır.

Kano büyülü bir şekilde nehrin o dolambaçlı kısmının içine süzülür. O düz arazinin karşısındaki kıyı da ona benzemektedir ve

onun da ilerisinde bir duvar vardır. Bu taraftaki, yer yer dağlara dönüşen yü sek tepeler de manzaranın ilerisini gizlemektedir.

Kano usulca, ama biraz artmış bir hızla ilerlemeyi sürdürür. Sonunda gezgin, pek çok küçük dönemeçten geçtikten sonra, karşısında cilalı altından dev bir kapı bulur. Bu kapının üstü hoş resimler ve kıvrımlı süslerle kaplıdır. Artık hızla batmakta olan güneşin son ışınlarını yansıtırken, sanki etrafındaki ormanı alevlere boğmaktadır. Bu kapı o yüksek duvarın içine konulmuştur. Duvar tam bu noktada nehri doksan derecelik açıyla kesmektedir. Ziyaretçi birkaç saniye sonra nehrin geniş bir kavisle sola kıvrıldığını görür. Duvar yine onu takip etmektedir. Bu arada nehirden ayrılan geniş bir kol, hafif dalgacıklarla kapının altından akıp gözden kaybolur. Kano bu kola girip kapıya yaklaşır. Kapının ağır kanatları yavaşça ve hoş bir melodiyle açılır. Kano kapıdan süzülerek geçer ve hızla aşağı inerek etrafı mor dağlarla çevrili geniş bir amfiteatra varır. Bu dağların dibinde, eteklerini çember çizerek turlayan parlak bir nehir vardır. Bu arada Arnheim Cenneti tüm ihtişamıyla gözler önüne serilir. Büyüleyici bir melodi duyulur; tuhaf, tatlı bir koku gelir; uzun ince doğu ağaçlarının – sık çalıların – altın sarısı ve kızıl kuş sürülerinin – kıyıları zambaklarla kaplı göllerin – menekşelerin, lâlelerin, sümbüllerin, yumru köklü bitkilerin – birbirini kesen uzun, gümüşî dereciklerin – ve bütün bunların ortasında yükselen; yarı-Gotik, yarı-İslami tarzda mimariyle inşa edilmiş, yüzlerce cumbalı penceresi, minaresi ve sivri kulesi kızıl gün ışığıyla parlayan muazzam yapının görüntüsü bir r ya gibidir. Bu yapıyı sanki türlü türlü peri ve cinler elbirliğiyle inşa etmiştir.

Mellonta Tauta[113]

"Skylark" Balonunun İçinde

LADY'S BOOK EDİTÖRÜNE:

Derginiz için, benden daha iyi anlayacağınızı ümit ettiğim bir makale gönderme onuruna eriştim. Bu, tuhaf görünümlü bir mektubun, dostum Martin Van Buren Mavis (bazen "Toughkeepsie Sier" de denir) tarafından yapılan tercümesi. Söz konusu mektubu, yaklaşık bir yıl önce Mare Tenebrarum'da –Nubialı cografyacı tarafından etraflıca tasvir edilen, ancak bugünlerde transandantalistler ve kroşe bulmak için dalış yapanlar sayılmazsa nadiren ziyaret edilen denizde– yüzen, ağzı mantarla sıkıca kapatılmış bir kavanozda buldum.

Saygılarımla,
EDGAR A. POE

1 Nisan 2848

Sevgili dostum, şimdi günahların yüzünden uzun, gevezelikle dolu bir mektupla cezalandırılacaksın. Açıkça söylüyorum; küstahlığını cezalandırmak için olabildiğince can sıkıcı, tutarsız ve nahoş yazacak, konudan konuya atlayacağım. Hem şu halime bak; pis bir balonun içinde, yüz iki yüz *canaille*[114] ile birlikteyim. Neymiş, *hoş* bir gezinti yapacakmışım (bazılarının hoşluk anla-

yışı da pek tuhaf oluyor canım!) Üstelik yeryüzüne en az bir ay ayak basamayacağım. Burada konuşacak hiç kimse yok. Yapacak iş yok. İnsanın yapacak işi olmayınca arkadaşlarına mektup yazmasının vakti gelmiş demektir. Şimdi sana bu mektubu niye yazdığımı anlamışsındır – hem can sıkıntısından, hem de senin günahların yüzünden yazıyorum.

Gözlüklerini tak ve sinirlenmeye hazır ol. Bu iğrenç yolculuğun her gününde sana yazmak niyetindeyim.

İnsanoğlu ne zaman yeni bir *icat* yapacak? Balonları daha ne kadar çekmek zorunda kalacağız? Daha rahat bir seyahat aracı yapacak *kimse* yok mu? Öyle ağır ilerliyoruz ki, resmen işkence. İnanır mısın, yola çıktığımızdan beri daha yüz elli kilometre kat edebildik! Kuşlar bile bizi geçiyor – en azından bazıları. Aslında yavaş gidiyor gibi görünmemizin sebebi etrafımızda hızımızı kestirmemize yarayacak nesnelerin olmaması ve rüzgârla *birlikte* gitmemiz tabii. Yolumuza bir balon çıkarsa, o zaman hızımızı anlayabiliyoruz. İtiraf etmeliyim ki, o zaman çok da yavaş gibi gelmiyor. Balonla seyahate alışık olsam da, ne zaman tam tepemizden bir balon geçse biraz başım dönüyor. Sanki dev bir yırtıcı kuş üstümüze saldırıyormuş, bizi kapıp götürüverecekmiş gibi geliyor. Bu sabah şafakta bir tanesi tepemizden, öyle yakından geçti ki, kılavuz halatı sepetimizi taşıyan halatlara sürtündü. Ödümüz koptu. Kaptanımızın söylediğine göre, balon beş yüz ya da bin yıl önce kullanılan vernikli "ipekten" yapılmış olsaymış, mutlaka hasar görürmüş. Bana ipek denen kumaşın bir tür yer solucanının iç organlarından yapıldığını söyledi. Solucanlar dutla –karpuza benzeyen bir meyve– beslenir, semizleşince de kumaş fabrikalarında ezilip öğütülürmüş. Böylece oluşan hamura *papirüs* denirmiş. Bu hamur çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra "ipek" olurmuş. Garip gelecek ama, eskiden *kadın giysile-*

rinde çok kullanılan, gözde bir kumaşmış! Balonlar da genelde ipekten yapılırmış. Sonunda *euphorbium* denen sütsü özsulu bir bitkinin tohum kaplarından daha iyi bir tür kumaş elde edilebildiği görülmüş. Bu ipek türü çok daha dayanıklıymış ve genellikle bir lateks solüsyonuyla verniklenirmiş. Bu madde günümüzde yaygın olarak kullanılan *gutta percha*nın bir benzeri olsa gerek. Bu latekse Hint kauçuğu ya da vist kauçuğu dendiği de olurmuş. Sayısız mantar türlerinden biriydi herhalde. Artık bana gerçek bir tarihçi ruhu taşımadığımı söyleyemezsin.

Bu arada kılavuz halatlarından bahsetmişken – bizimkisi şu anda aşağıdaki okyanusta yüzen manyetik uskurlu küçük bir geminin güvertesindeki bir adama çarptı ve adamcağızı denize düşürdü. Altı bin tonluk bu gemi tıka basa dolu. Rezalet, bu küçük gemilere yolcu sınırlaması getirilmeli. Adamın gemiye geri dönmesine izin vermediler tabii. Can yeleğiyle birlikte denizde kaldı ve çabucak gözden kayboldu. Birey diye bir şeyin var olmadığı bu aydınlanma çağında yaşadığımıza öyle seviniyorum ki, dostum. Önemli olan insanlıktır, insan değil. Bu arada, insanlıktan bahsetmişken, şu bizim ölümsüz yazarımız Wiggins'in Sosyal Durum gibi konularda sandığımız kadar özgün fikirlere sahip olmadığını biliyor muydun? Pundit bana aynı fikirlerin bin yıl kadar önce Furrier diye bir İrlandalı filozof tarafından neredeyse aynı şekilde ortaya atıldığını söyledi. Furrier[115] denmesinin sebebi de kedi gibi hayvanların derilerini sattığı bir kürkçü dükkanı olmasıymış. Pundit *ne derse* doğrudur. Hindu Aris Totıl'ın söylediği şu derin sözün kanıtlarını nasıl da her gün, mucizevi bir şekilde görüyoruz (Pundit'ten alıntılıyorum): "Bir insan grubu içinde aynı fikirler bir ya da birkaç kez değil, neredeyse sonsuza dek tekrar tekrar ortaya atılır."

2 Nisan. – Bugün suda yüzen telgraf tellerinin iç kısmını ya-

pan elektrikçiyle konuştum. Öğrendiğ me göre, bu tip telgraf ilk kez Horse tarafından kullanıma sunulduğunda telleri okyanus üstünden geçirmek imkânsız gibi geliyormuş. Şimdi ise bunu niye imkânsız bulduklarını anlayamıyoruz! Dünya böyledir işte. *Tempora mutantur* – Etrüskçeden alıntı yaptım, kusura bakma. Atalantik telgraf hattı olmasa *ne* yapardık? (Pundit bu okyanusa eskiden Atlantik dendiğini söylüyor.) Elektrikçiyle birkaç dakika konuşup sorular sorunca, bir sürü harika haber aldık. Örneğin Afrikya'daki iç savaş iyice şiddetlenmiş ve Yuropa ile Aşya'daki veba salgını iyice azmış. Ne tuhaf, değil mi? İnsanoğlu felsefenin görkemli ışığıyla aydınlanmadan önce savaşı ve salgını felaketler olarak algılarmış. Hatta eskiden tapmaklarda rahipler insanların başına bu *belaların* (!) gelmemesi için dua edermiş. Atalarımızın hangi çıkarlar doğrultusunda hareket ettiklerini anlamak gerçekten çok zor, değil mi? Kitle ölümlerinin çoğ nluğun yararına olduğunu göremeyecek kadar kör müymüşler!

3 Nisan. – İp merdivenle balon sepetinin en tepesine çıkıp oradan etraftaki manzaraya bakmak gerçekten muhteşem bir duygu uyandırıyor. Sepetin içinden yatay bakınca pek bir şey göremiyorsun; ama buradan, yani sepetin yumuşacık, geniş tepesinden (bunları yazdığım yerden) bakınca her tarafta olup bitenler görülüyor. Ortalıkta epey balon var ve çok hareketli bir manzara teşkil ediyorlar. Hava milyonlarca insan sesinin uğultusuyla çınlıyor. İlk havacı olan Yellow (Pundit'e göre Violet) havada herhang bir yönde ilerlemek için sadece uygun bir rüzgâr bulana kadar yükselip alçalmanın yeteceğini söylediğinde kimse ona kulak asmamış. Ona deli bir dahi gözüyle bakılmış, çünkü çağının filozofları (?) savının imkânsız olduğunu söylemiş. Eski bilg nlerin böylesine bariz bir gerçeği nasıl göremediklerini *hiç*

anlayamıyorum. Ama zaten bütün çağlarda toplumsal bilimin ilerleyişine köstek vuranlar hep sözde bilim adamları olmuştur. *Bizim* bilim adamlarımız eskiler kadar dar görüşlü değil, elbette: – Bu arada sana bu konuyla ilgili *çok* acayip bir şey anlatacağım. Biliyor musun, daha bin yıl öncesine kadar metafizikçiler insanları *gerçeğe ulaşmak için iki farklı yol olduğuna* inandırırmış! Düşünebiliyor musun! Çok eskiden Aris Totıl diye bir Türk (Hintli de olabilir) felsefeci varmış. Bu adam tümevarımcı, yani *à priori* araştırma yöntemini bulmuş ya da en azından geliştirmiş. *Aksiyomlardan*, yani "kanıt gerektirmeyen gerçeklerden" yola çıkarak "mantık" yoluyla sonuçlara ulaşmış. En iyi öğrencileri Neuclid ile Cant adlı birileriymiş. Her neyse, Aris Totıl'ın egemenliği Hog[116] diye (soyadı "Ettrick Shepherd") biri çıkana kadar devam etmiş. Hog tamamen farklı bir sistem getirmiş ve buna *à posteriori*, yani tümdengelimci yöntem adını vermiş. Sistemi tamamen duyumlara dayanıyormuş. İşe olguları –onların deyimiyle *instantiae naturae*leri– gözleyerek, inceleyerek ve sınıflandırarak başlıyor, sonra bunları genel kanunlara dönüştürüyormuş. Kısacası Aris Totıl'ın yöntemi *numenlere*, Hog'unki ise *fenomenlere* dayalıymış. Bu ikinci yöntem öyle ilgi uyandırmış ki, o ortaya atılır atılmaz Aris Totıl'inki gözden düşmüş. Ama sonra kendini toparlamış ve gerçeği daha çağdaş rakibi ile paylaşmasına izin verilmiş. Âlimler gerçeğe sadece iki yoldan, Aristo'cu ve *Bacon'cı* yöntemlerle ulaşılabileceğine inanmaya başlamış. Herhalde bilirsin, "Bacon'cı" aslında Hog'cu demekti, ama onun daha ahenkli ve saygın bir söylenişiydi.[117]

Sevgili dostum, inan sana bunları en yetkili ağızlardan aktarıyorum. Böyleşine saçma sapan bir fikir gerçek bilgiye ulaşılmasını engelliyordu tabii. Oysa bilgiye hemen her zaman sezgisel kavrayışlarla ulaşılır. Eskiden araştırmak demek *emeklemek* de-

mekti. Yüzyıllar boyunca özellikle Hog'a öyle körü körüne inanıldı ki, sonunda düşünmek imkânsız hale geldi. Kimse sadece ve sadece *ruhundan* öğrendiği gerçekleri dile getirmeye cesaret edemiyordu. Hatta bu gerçeğin *sonuçlarla* kanıtlanabilmesi de önemli değildi. Çağın kalın kafalı bilim adamları sadece gerçeğe giden *yol* ile ilgileniyordu. Sonuca *bakmıyorlardı* bile. "Bize bunun nasıl olduğunu açıkla!" diye haykırıyorlardı. Eğer bu açıklama ne Aris'in (yani Koç'un),[118] ne de Hog'un kategorisine uymazsa, o zaman bilginler konuyu daha fazla irdelemeye gerek görmeden "kuramcıyı" bir budala ilan ediyor ve artık ne onunla, ne de gerçeğiyle ilgileniyorlardı.

Üstelik o emekleme yöntemiyle en azından uzun vadede en çok gerçeğin öğrenilmesi de mümkün olmuyordu, çünkü *hayal gücünün* bastırılması öyle kötü bir şeydi ki, eski araştırma yöntemlerine duyulan mutlak *güvenin* getirdiği avantajları da ortadan kaldırıyordu. O Almenlerin, Vransızların, İnkilizlerin ve Amrikkalıların (bu arada bu sonuncular bizim atalarımız oluyor) hatası, bir nesneyi gözlerine ne kadar yakın tutarlarsa, o kadar iyi göreceklerine inanmaktı. Ayrıntılar gözlerini kör etmişti. Hog'un yöntemini kullandıklarında, elde ettikleri "gerçekler" asla tam anlamıyla gerçek olmuyordu – onların gerçek *olduklarını* farz etmeseler; ve onlar reddedilmez bir şekilde gerçek gibi görünmeseler, bu pek de önemli olmazdı aslında. Koç'un yolundan gittiklerinde ise, bu yol bir koç boynuzu kadar bile düz değildi, çünkü ellerinde *asla* gerçek bir aksiyom olmuyordu. Bunu göremedikleri için kör olmalılar, o çağda bile, çünkü o zamanlar bile asırlardır "doğru kabul edilen" aksiyomların çoğu artık reddedilmişti. Örneğin – "*Ex nihilo nihil fit*";[119] "bir nesne içinde bulunmadığı yere etki edemez"; "karşıtlar aynı anda var olamaz"; "ışıktan karanlık çıkamaz" – bunlar ve benzeri onlarca

aksiyom, o bahsettiğim çağda bile reddediliyordu. Öyleyse o insanların "aksiyomların" gerçeğin değişmez temeli olduğuna inanmaları ne saçmaymış! Ama aksiyomlarının genelde ne kadar boş ve yanlış olduğunu kanıtlamak için en mantıklı düşünürlerinden alıntılar yapmak yeterli. En mantıklı düşünürleri kimdi? Bir düşüneyim! Dur biraz, Pundit'e sorup hemen dönüyorum... Ah, işte bulduk! Elimizde bin yıl kadar önce yazılmış ve geçenlerden İnkilizceden tercüme edilmiş bir kitap var – bu arada İnkilizce Amrikkancanın gelişmemiş haliymiş anlaşılan. Pundit bunun kesinlikle zamanında mantık üstüne yazılmış en iyi kitap olduğuna inanıyor. Yazar (zamanında çok meşhurmuş) Miller[120] ya da Mill[121] diye biri. Yazılanlara bakılırsa önemli biriymiş ve Bentham adlı bir değirmen atı varmış. Ama konumuza geri dönüp kitabına bakalım!

Ah! – "Algılama ya da algılayamama yetisi," diyor Bay Mill, haklı olarak, "hiçbir şekilde, aksiyomlardan elde edilmiş gerçeklerin bir ölçütü olarak görülemez." Aklı başında olan hangi *çağdaş* insan buna itiraz edebilir ki? Burada şaşılacak tek şey Bay Mill'in niye böylesine açık bir gerçeği söylemeye gerek duyduğudur. Buraya kadar her şey güzel – ama bir başka sayfaya geçelim. Burada ne yazıyor? – "İki karşıt aynı anda doğru olamaz – yani doğada birlikte var olamaz." Yani Bay Mill demek istiyor ki, örneğin bir ağaç ya ağaçtır ya da değildir – aynı anda hem ağaç olması, hem de olmaması imkânsızdır. Çok güzel; ama ona soruyorum, *neden*? Şu yanıtı – başka hiçbir şey ima etmeden veriyor – "Çünkü karşıtların aynı anda doğru olabileceğini tasavvur etmek imkânsızdır." Ama bu bir yanıt değil ki. Kendi mantığı da bunu doğruluyor zaten. Çünkü daha demin kendisi dememiş miydi, "Algılama ya da algılayamama yetisi hiçbir şekilde, aksiyomlardan elde edilmiş gerçeklerin bir kriteri olarak görüle-

mez," diye?

O geçmiş çağların insanlarında eleştirdiğim şey aslında mantıklarının, kendilerinin de sergilediği gibi, tamamen temelsiz, değersiz ve saçma sapan olması değil. Asıl eleştirdiğim şey, o iki mantıksızca yol –yani o iki farklı emekleme yöntemi– dışında gerçeğe götüren *tüm* yolları küstahça ve ahmakça reddetmeleri. En büyük hazzı *göklerde süzülmek* olan Ruh'u emeklemeye mahkûm ettiler.

Bu arada, sevgili dostum, o eski dogmacılar ulaştıkları gerçeklerin *en* önemli ve *en* yücesini o iki yoldan *hangisi* sayesinde bulduklarını anlayabilseler çok şaşırmazlar mıydı, ne dersin? Yerçekimi gerçeğinden bahsediyorum. Newton bunu Kepler'e borçluydu. Kepler ise üç kanununu –bunlar en önemli üç kanundur; o büyük İnkiliz matematikçisi tüm fizik ilkelerini bunlardan yola çıkarak bulmuştur– *tahmin yürüterek* bulduğunu itiraf etmişti. Daha da geriye gidersek metafiziğe girmemiz gerekir. Kepler tahmin etmiş – yani *imgelemişti*. Temelde bir "kuramcıydı" – kutsal kabul ettiğimiz bu kavram eskiden aşağılanırdı. O eski köstebekler, bir şifreli yazı çözücüsünün son derece zor bir şifreli yazıyı çözerken ya da Champollion'un Hiyeroglifleri çözerken (böylece insanlığı o neredeyse sayısız ve ebedi gerçeklere ulaştıracaktı) o iki "yoldan" hangisini tercih ettiğini öğrenseler de şaşmazlar mıydı?

Bu konuda son bir şey daha söyledikten sonra seni sıkmayı keseceğim. O darkafalı insanların, gerçeğe götüren *yollar* hakkında sürekli ahkâm kesmelerine karşın, şimdi en büyük cadde olduğunu açıkça gördüğümüz Tutarlılığı göz ardı edebilmiş olmaları *çok* tuhaf değil mi? Tanrı'nın eserlerine bakarak, mükemmel tutarlılığın mutlak bir gerçek *olmak zorunda* olduğunu, bu hayati gerçeği kavrayamamış olmaları tuhaf değil mi! Bu öner-

meyi kabul ettikten sonra ne büyük mesafe kat ettik! Araştırma işini köstebeklerin elinden alıp tek gerçek düşünürlere, yani hayal gücü kuvvetli insanlara verdik. Bu insanlar *kuramsal düşünür*. Atalarımız şimdi burada olup bu yazdıklarımı okusalar, beni nasıl da çığlık çığlığa aşağılarlardı, hayal edebiliyor musun? Dediğim gibi, bu insanlar *kuramsal düşünür*. Teorileri düzeltilir, indirgenir, dizgeleştirilir –tutarsızlıklarından azar azar arındırılır–, ta ki sonunda kusursuz bir tutarlılığa ulaşana dek. O zaman en katı zihinler tarafından bile reddedilemez, çünkü *tutarlı* olduğundan mutlak ve sorgulanamaz bir *gerçektir*.

4 Nisan. – Yeni gaz harikalar yaratıyor, *gutta percha*daki yeni gelişmelerle birlikte. Modern balonlarımız ne kadar güvenli, rahat, kullanımı kolay ve her açıdan mükemmel! İşte, dev bir tanesi saatte en az iki yüz yirmi beş kilometrelik hızla bize doğru geliyor. İçi tıka basa insan dolu – belki üç dört yüz yolcusu var. Yine de neredeyse bir buçuk kilometre yükseklikte uçuyor, biz aşağıdaki zavallıları horgörürcesine. Gerçi saatte iki yüz yirmi beş, hatta üç yüz kilometre bile yolculuk için yavaş bir hız sayılır. Kanadaw kıtasını geçerken bindiğimiz trenin hızını *hatırlıyor musun?*– Saatte tam dört yüz elli kilometre – işte ben hız diye *buna* derim. Gerçi hiçbir şey göremiyorduk – o muhteşem salonlarda yiyip içip dans etmekten ve oynaşmaktan başka yapacak iş yoktu. Tren son hızla giderken dışarısını görmek ne tuhaf bir histi, hatırlıyor musun? Her şey birleşmiş – tek bir kütle olmuş gibiydi. Ben şahsen saatte yüz elli kilometreyle, ağır ağır yolculuk etmeyi tercih ederim. Burada cam pencerelerimiz var – hatta onları açabiliyoruz. Böylece etrafımızı rahatça görebiliyoruz... Pundit büyük Kanadaw demi yolunun planının dokuz yüz yıl kadar önce çizildiğini söylüyor! Hatta bir demiryolunun kalıntıları hâlâ duruyormuş – en az dokuz yüz yıllık kalıntılar.

Anlaşılan o zamanlar sadece *iki* hat varmış. Şimdi ise bildiğin gibi on iki tane var. Ayrıca üç dört tane daha yapılıyor. Eski demiryolları çok darmış ve birbirine neredeyse tehlikeli denebilecek kadar yakınmış. Şimdiki ray genişliği –on beş metre– bile yeterince emniyetli bulunmuyor. Ben şahsen çok eskiden demiryolu hatları olduğuna eminim. Çünkü eskiden –en az yedi yüzyıl önce– Kuzey ve Güney Kanadaw kıtalarının *birleşik* halde olduğuna eminim. O zaman Kanadawlılar haliyle kıtayı kat edecek uzun bir demiryolu hattına ihtiyaç duymuştur.

5 Nisan. – Can sıkıntısından patlamak üzereyim. Balonda konuşabileceğim tek insan Pundit. O ise (zavallıcık!) tarihten başka bir şey üstüne konuşamıyor. Bütün gün beni eski Amrikkalıların *kendi kendilerini yönettiklerine* inandırmaya çalıştı! – Hayatımda böyle saçmalık duymadım. Bir tür konfederasyon içinde yaşarlarmış. Herkes kendi başının çaresine bakarmış, tıpkı masallarda okuduğumuz "çayır köpekleri" gibi. Akla gelebilecek en saçma fikri temel almışlar: Herkesin özgür ve eşit doğduğu fikrini – oysa soyut ve somut evrendeki her şey açıkça *derecelendirme* kanunlarına tabidir. Herkes "oy verirmiş" – yani kamu işlerine burnunu sokarmış. Sonunda herkesi ilgilendiren şeylerin hiç kimseyi ilgilendirmediği ve "Cumhuriyet"in (o saçma düzenin ismi buymuş) hükümetsiz bir rejim türü olduğu anlaşılmış. Ama söylendiğine göre, bu "Cumhuriyeti" icat eden filozofların kendini beğenmişliğine ilk darbeyi indiren şey, genel seçim hakkının türlü hilelere olanak sağlaması olmuş. Böyle hilelere başvurmaktan sakınmayacak kadar alçak olan her parti istediği kadar oy toplayabilirmiş; hem de engellenme, hatta fark edilme korkusu taşımadan. Bu anlaşılınca ve üstünde biraz düşünülünce, böyle bir rejimde *ancak* haydutların başa geçebileceği – başka bir deyişle bir cumhuriyet hükümetinde *ancak ve ancak* haydutların

yer alabileceği anlaşılmış. Ama felsefeciler bu kaçınılmaz belaları öngöremedikleri için utançtan kıpkırmızı kesilerek yeni teori arayışlarına girerken, *Güruh* denen biri meseleyi ansızın çözüvermiş. Yönetimi tamamen eline geçirip öyle bir despotluk kurmuş ki, Zeros ile Hellofagabaluses'inkiler yanında solda sıfır kalırmış. Güruh denen bu kişinin (bu arada bir yabancıymış) yeryüzünde şimdiye kadar yaşamış en iğrenç insan olduğu söyleniyor. Boyu bosu dev gibiymiş – küstah, açgözlü, pismiş. Genç bir boğanın midesine, bir çakalın kalbine ve bir tavus kuşunun beynine sahipmiş. Sonunda yorgunluktan düşüp ölmüş. Yine de her kötü şey gibi insanlığa bir faydası olmuş. Bize hâlâ unutmadığımız bir gerçeği öğretmiş: Doğaya asla karşı gelmemek gerektiğini. Cumhuriyetçiliğe gelince, doğada bir benzeri bulunamamış – "çayır köpeklerini" saymazsak tabii. Bu da bize şunu gösteriyor: Demokrasi gerçekten mükemmel bir yönetim şeklidir – köpekler için.

6 Nisan. – Dün gece Alpha Lyrae yıldızını oldukça net gördük. Kaptanın dürbününden bakınca yarım derece aşağı kayıyor ve güneşimizin sisli bir günde çıplak gözle görülen haline benziyor. Bu arada Alpha Lyrae güneşimizden *çok* daha büyük olsa da; lekeleri, atmosferi ve başka pek çok niteliği açısından ona çok benziyor. Pundit'in söylediğine göre bu iki gökcismi arasındaki karşılıklı bir ilişki olduğundan ancak bir yüzyıl önce şüphelenilmeye başlanmış. O zamanlar güneş sistemimizin galaksinin merkezindeki dev bir yıldızın yörüngesinde döndüğü sanılıyormuş (ne tuhaf!). Bu yıldızın ya da her halükârda Samanyolu'ndaki tüm gökcisimlerini etkileyen çekim kaynağının, Pleiades'teki Alcyone civarında olduğu; tüm gökcisimlerinin onun etrafında döndüğü sanılıyormuş. Bizimkinin bir turu 117.000.000 milyon yılda tamamladığını sanıyorlarmış! Oysa

biz, *şimdi* elimizde gelişmiş teleskoplar ve çeşitli aygıtlar varken, böyle bir fikrin hangi *dayanakla* ortaya atılmış olabileceğini anlamakta güçlük çekiyoruz tabii. Bu fikri ilk ortaya atan Mudler diye biriymiş. Herhalde bu çılgınca fikri örnekseme yapma yoluyla bulmuştur, ama bunu yapacaksa bile, en azından örnekseme yaptığı şeye sadık kalmalıydı. Merkezde büyük bir gökcismi-nin bulunduğunu düşünmek *gerçekten* mantıklıydı. Mudler buraya kadar tutarlıymış. Ama bu merkezi gökcisminin kütlesinin, yörüngesindeki tüm cisimlerinkinin toplamından büyük olması gerekir. O zaman da şu soru akla gelir –"Madem öyle, niye onu görmüyoruz?" – Oysa Samanyolu'nun orta kısmında yer alıyoruz – o merkezi güneşin *yakınımızda* olması gerekir. O gökbilimci belki de bu noktada kurtuluşu o merkezi gökcisminin ışık saçmadığını söylemekte buldu. İşte o zaman da örnekseme bozuldu. Ama o merkezi gökcisminin ışık saçmadığını kabul etsek bile, çevresindeki her taraftan ışıl ışıl parlayan sayısız güneş tarafından niye aydınlatılmadığını nasıl açıklamıştı acaba? Sonunda sadece bütün hareketli gökcisimleri için ortak bir çekim merkezi bulunduğunu savunmaya başlamıştır, şüphesiz – ama burada da örnekseme bozuluyor. Evet, güneş sistemimiz ortak bir çekim merkezinin ekseninde döner, ama bunu kütlesi sistemdeki diğer gökcisimlerininkinin toplamından fazla olan bir güneş sayesinde yapar. Matematikte bir çember sonsuz sayıda düz çizgiden oluşan bir eğridir; – ama yeryüzü geometrisi açısından kesinlikle geçerli olmayan bu çember fikri – güneş sistemimizin diğer sistemlerle birlikte galaksinin merkezindeki bir noktanın etrafında muazzam çemberler çizerek döndüğünü düşündüğümüzde, tamamen *pratik* bir nitelik kazanır. Böylesine muazzam bir çemberi hayal gücü en kuvvetli insan bile tahayyül edemez! Bu hayal edilemez çemberin üstünde *sonsuza dek* ilerleyen bir

şimşeğin, *sonsuza dek* düz bir hat üstünde ilerleyeceğini söylemek bir çelişki olmaz. Böyle bir çember üstünde ilerleyen güneşimizin – böyle bir yörüngede ilerleyen güneş sistemimizin bir milyon yıl içinde bile düz bir hattan biraz olsun sapacağını düşünmek saçmalıktır. Oysa anlaşılan o eski gökbilimciler öyle büyük bir yanılgı içindeymiş ki, belirgin bir sapmanın kısa gökbilim tarihleri içinde – sadece iki üç bin yıl önce gerçekleştiğine inanıyorlarmış! Alpha Lyrae ile güneşimizin ortak bir çekim merkezi etrafında birlikte döndüğünü nasıl görememişler, hayret!

7 Nisan. – Dün gece gökbilimsel eğlencelerimize devam ettik. Neptün'ün beş uydusunu net olarak gördüm ve aydaki yeni Daphnis tapınağındaki birkaç lentonun üstüne kemer yataklı dev bir sütun başlığının yerleştirilmesini de ilgiyle izledim. Aylılar gibi küçücük ve insana pek benzemeyen yaratıkların mekanik konusunda bizden çok daha yetenekli olmaları ne tuhaf. Ayrıca dev cisimleri rahatça kaldırabildiklerini görmek de tuhaf oluyor, her ne kadar mantığımız bize onların göründüklerinden daha hafif olduklarını söylese de.

8 Nisan. – Bulduk! Pundit'in sevinçten içi içine sığmıyor! Bu gün Kanadaw'dan gelen bir balonla karşılaştık. Bize pek çok yakın tarihli gazete fırlattılar. Bunlarda Kanadawlıların, daha doğrusu Amrikkalıların tarihlerine ilişkin çok ilginç bilgiler var. İmparatorun en gözde haz bahçesi olan Paradise adasında işçilerin aylardır yeni bir fıskiye yapmak için çalıştığını biliyorsundur. Görünüşe göre Paradise adası *hep* bir adaymış – yani kuzey sınırında hep (en azından elimizdeki kayıtların uzandığı tarihlere dek) bir derecik, daha doğrusu denizin dar bir kolu varmış. Bu kol günümüze dek giderek genişlemiş (şimdiki genişliği bir buçuk kilometre). Adanın uzunluğu on üç buçuk kilometre.

Genişliği yer yer değişiyor. Pundit'e göre sekiz yüz yıl önce o bölge evlerle doluymuş. Bunların bazıları yirmi katlıymış. Nedense o civardaki topraklar değerli kabul ediliyormuş. Ancak 2050'de yaşanan deprem felaketi kasabayı (köy denemeyecek kadar büyükmüş) öyle bir yerle bir etmiş ki, en titiz arkeologlarımız bile o eski sakinlerin yaşam tarzları, âdetleri vs. üstüne bir teori kurulmasını sağlayabilecek en küçük bir ipucu bile elde edememiş (ne bir bozuk para, ne bir madalyon, ne de yazıtlar). Şimdiye kadar haklarında öğrenebildiğimiz neredeyse tek şey Knickerbocker kabilesinden olduklarıymış. Bu yabani kabile bir Altın Post şövalyesi olan Recorder Riker'ın kıtayı keşfettiği sıralarda orada yaşarmış. Ama kesinlikle uygarlıktan uzak değillermiş. Sanatta ve hatta bilimde kendi tarzlarında epey ilerleme kat etmişler. Genelde zeki olmalarına karşın, tuhaf bir saplantıları varmış: Eski Amrikkancada "kilise" denen yapılar inşa etmek. Kilise, Servet ve Moda adlı iki ilaha tapmak için kurulmuş bir tür pagoda imiş. Sonunda adanın onda dokuzu kiliselerle kaplanmış. Kadınlarının vücutlarında da tuhaf bir şekilsizlik varmış – arkada, bellerinin hemen altındaki bir çıkıntı. Ama ne tuhaftır ki, bu şekilsizlik güzellik olarak kabul edilirmiş. Bu tuhaf kadınların bir iki resmi mucize eseri günümüze kadar kalmış. Çok ama *çok* tuhaf görünüyorlarmış – hindiyle hacin devesi karışımı yaratıklara benziyorlarmış.

Eski Knickerbockerlar hakkında bildiklerimiz bu kadar. Ama imparatorun bahçesinin ortası kazılırken (biliyorsun, bu bahçe adanın tamamını kaplıyor), işçiler yüzlerce kilo ağırlığında, küp şeklinde ve keskiyle biçimlendirildiği belli bir granit blok bulup çıkarmışlar. Blok oldukça iyi durumdaymış. Üstüne yıkılan binalardan pek zarar görmediği belliymiş. Yüzeylerinden birinin üstünde mermer bir levha varmış. Bunun üstünde *bir yazı* –

okunabilir bir yazı (düşünebiliyor musun!) bulunuyormuş. Pundit sevinçten ne yapacağını şaşırdı. Levha kaldırılınca altından bir oyuk çıkmış. Bunun içinde kurşun bir kutu, kutunun içinde de çeşit çeşit bozuk paralar, isimlerle dolu uzun bir tomar, gazeteyi andıran pek çok doküman ve bunlar gibi, tarihçileri yakından ilgilendiren pek çok şey varmış! Bunların Knickerbocker adlı kabileden kalma gerçek Amrikkan tarihi eserleri olduklarına şüphe yok. Balonumuza fırlatılan gazetelerde bozuk paraların, el yazmalarının, tipografyanın vs. tıpkıbasımları var. İşte o mermer levhanın üstündeki Knickerbockerca yazı: –

BU ANITIN TEMEL TAŞI
GEORGE WASHINGTON'IN ANISINA
UYGUN TÖRENLER EŞLİĞİNDE
19 EKİM 1847 GÜNÜ,
LORD CORNWALLIS'İN
İ.S. 1781'DE YORKTOWN'DA
GENERAL WASHINGTON'A TESLİM OLUŞUNUN
YILDÖNÜMÜNDE,
NEW YORK ŞEHRİ'NDEKİ
WASHINGTON ANITLARI DERNEĞİ'NİN KATKILARIYLA
KONULDU.

Bunu Pundit harfiyen çevirdi. Hata yapmış olması imkânsız. Bu birkaç sözcükten yola çıkarak pek çok şey öğrenebiliriz. Örneğin anlaşılan bin yıl önce de *gerçek* anıtlar dikilmezmiş – çok mantıklı olarak – insanların tıpkı şimdi bizim yaptığımız gibi sadece bir temel taşını alıp "yapayalnız ve tek başına" (büyük Amrikkan şairi Benton'dan alıntı yapmamı bağışla!) bir yere koyar, böylece gelecekte muhteşem bir anıt dikme *niyetlerini*

ifade ederlermiş. O ilginç yazıdan başka bir şey daha öğreniyoruz: Bahsedilen o büyük teslimiyetin nerede, neden ve nasıl gerçekleştiğini. General Cornwallis[122] (zengin bir mısır taciri olsa gerek) Yorktown'da (her neresiyse) teslim olmuş. O yazıda "Lord Cornwallis"in teslim olduğu söyleniyor. İyi ama, o vahşiler onun teslim olmasını niye istemiş olabilir? Şüphesiz yamyamdılar. Herhalde onu sosis yapmak istiyorlardı. *Nasıl* teslim olduğu ise bundan daha açık söylenemezdi. Lord Cornwallis "Washington Anıtlar Derneği'nin katkılarıyla" teslim olmuş (sosis yapılmak üzere). Bu dernek köşe taşları yapan saygın bir kurumdu şüphesiz. – Aman Tanrım! Neler oluyor? Ah! Anladım – balon patlamış. Denize düşüyoruz. Pek zamanım kalmadı, bu yüzden hemen şunu da ekleyeyim: Gazetelerdeki tıpkıbasımları çabucak gözden geçirdim. Anladığım kadarıyla o zamanlar Amerikkalıların *en* önemli adamları John adlı bir nalbant ile Zacchary adlı bir terziymiş.

Tekrar görüşene dek hoşça kal. Bu mektubu alıp almaman önemli değil, çünkü eğlenmek için yazdım. Bunu bir şişeye koyup denize atacağım.

Ebedi dostun,
PUNDITA.

1849

Aksak Kurbağa

Kral kadar şakaya düşkün birini görmemiştim. Sanki sadece şakalar için yaşardı. Gözüne girmenin en şaşmaz yolu ona iyi bir fıkrayı güzel anlatmaktı. Bu yüzden yedi bakanının hepsi de şakacılıklarıyla tanınırdı. Tümü de krala; eşsiz şakacılar olmanın yanı sıra iri yarı, etli butlu ve yağlı olmaları bakımından da benzerdi. Şaka yapmak mı insanı şişmanlatır, yoksa şişmanlık mı şakacılığı getirir, karar verebilmiş değilim; ama sıska bir şakacının *rara avis in terris*[123] olduğu kesindir.

Kral ince esprileri pek sevmezdi. Şakaların da, fıkraların da *genişinden* hoşlanır, bu uğurda çoğu zaman *uzunluğa* katlanırdı. Aşırı incelikler onu yorardı. Rabelais'in "Gargantua"sını Voltaire'in "Zadig"ine yeğlerdi herhalde ve genelde, söylenen şakalardan çok yapılan şakaları severdi.

Anlattığım olayın geçtiği sıralarda, soytarılık mesleği sarayın dışında da hâlâ yaygındı. Kıtadaki kralların çoğunun "soytarısı" vardı. Bunlar çıngıraklı başlıklar ve rengârenk giysiler giyerdi. Efendilerinin masasından düşen kırıntıları toplamak için, her an komik laflar etmeye hazır olmaları beklenirdi.

Bizim kralımız da "soytarısından" vazgeçmemişti. Aslında soytarılığa ihtiyacı vardı – kendisinin ve yedi bilge bakanının

ağırbaşlılıklarını dengelesin diye.

Ama soytarısı sadece bir soytarı değildi. Aynı zamanda hem cüce, hem de topal olması kralın gözünde değerini üç misli arttırıyordu. O günlerde saraylardaki soytarıların çoğu cüceydi. Çoğu hükümdar uzun ve yoğun günlerini geçirirken, yanında bir soytarıya ihtiyaç duyardı: Hem şakalarına, hem de görünüşüne gülebileceği bir soytarıya. Ama demin de söylediğim gibi, şakacıların yüzde doksan dokuzu şişman, toparlak ve hantaldır. Bu yüzden kral Aksak Kurbağa'nın (soytarının adı buydu) şahsında bu üç hazineyi de barındırmasından gurur duyardı.

Sanırım "Aksak Kurbağa" soytarıya vaftizinde verilen isim değildi. Yedi bakanın oybirliğiyle, diğer insanlar gibi yürüyemediği için bu ismi taşıması kararlaştırılmıştı. Aksak Kurbağa ancak hızlı hızlı topallayarak –sıçramayla kıvranma arası bir şeydi– yürüyebiliyordu. Bu yürüyüş tarzını görmek kralı hem eğlendiriyor, hem de rahatlatıyordu; çünkü kendisi bütün sarayın da kabul ettiği gibi mükemmel görünüşlü bir adamdı (şiş göbeğiyle çıkık alnını saymazsak tabii).

Ama Aksak Kurbağa, bacaklarının sakatlığından dolayı yollarda ya da evlerde ancak büyük acılar ve sıkıntılar çekerek yürüyebilse de; doğa sanki bacaklarındaki zayıflığı telafi etmek istercesine kollarını güçlendirdiğinden, ağaç, halat gibi şeylere müthiş bir çeviklikle tırmanabiliyordu. Böyle zamanlarda kurbağadan çok bir sincap ya da maymuna benziyordu.

Aksak Kurbağa'nın hangi ülkeden geldiğinden emin değilim. Daha önce kimsenin adını duymadığı, kralımızın sarayından çok uzaklardaki bir barbarlar diyarıydı. Aksak Kurbağa da, ondan biraz daha uzun boylu olan genç kız da (ama vücut hatları mükemmeldi ve harika bir dansçıydı) bir komşu ülkenin muzaffer generali tarafından evlerinden zorla alınmış ve krala armağan

olarak gönderilmişti.

Bu koşullar altında, o iki minik tutsak arasında bir yakınlaşma olması şaşırtıcı değildi elbette. Kısa sürede kaynaşıp can dostu oldular. Aksak Kurbağa epey eğlence kayrağı olmasına karşın popüler biri değildi, bu yüzden Trippetta'ya pek yardımı dokunmuyordu. *Trippetta* ise, güzelliği ve zarafeti sayesinde (cüce olmasına karşın) herkes tarafından sevilip pohpohlanıyordu. Böylece eline Aksak Kurbağa'ya yardım etmek için bol bol fırsat geçiyordu. Bunları asla kaçırmazdı.

Kral günün birinde, büyük bir kutlama niyetine –ne içindi unuttum– bir maskeli balo düzenlemeye karar verdi. Sarayda ne zaman bir eğlence düzenlense Aksak Kurbağa ile Trippetta'nın yardımına mutlaka başvurulurdu. Özellikle Aksak Kurbağa gösteriler düzenlemek ve yeni kostüm fikirleri bulmak konusunda öyle becerikliydi ki, onun yardımı olmadan maskeli balo düzenlenemez gibiydi.

Sonunda balo gecesi geldi. Muhteşem bir balo salonu, Trippetta'nın denetimi altında, bir maskeli baloya olabildiğince güzellik katacak şekilde döşendi. Bütün saray nefesini tutmuş, bekliyordu. Kostüm ve karakterler konusunda herkes kararını vermişti. Çoğu insan hangi role gireceğini bir hafta, hatta bir ay öncesinden belirlemişti. Aslında bu konuda sadece kral ile yedi bakanı kararsızdı. *Niye* hâlâ karar vermemişlerdi, bilemiyorum. Belki de şaka yapıyorlardı. Veya daha büyük bir olasılıkla, çok şişman olduklarından seçim yapmaları zorlaşıyordu. Her halükârda zaman ilerliyordu. Nihayet son çare olarak Tripetta ile Aksak Kurbağa'yı çağırttılar.

İki minik dost kralın yanına gittiklerinde, onun oturmuş yedi bakanı ile şarap içtiğini gördüler. Hükümdarın sinirleri tepesinde gibiydi. Aksak Kurbağa'nın şarap sevmediğini bilirdi, zira

o zavallı topal hemen sarhoş olur, o zaman da neredeyse delirirdi. Delirmek ise hoş bir his değildir. Ama kral şakayı çok sevdiğinden Aksak Kurbağa'ya şarap içmesini ve "eğlenmesini" emretti.

"Buraya gel, Aksak Kurbağa," dedi, soytarıyla dostunun içeri girdiğini görünce. "Al şu dolu kadehi. Burada olmayan dostlarının anısına diple bakalım. (Aksak Kurbağa bunu duyunca iç geçirdi.) Sonra da biraz kafanı çalıştır. Bize güzel karakterler – *karakterler* yarat – yepyeni – ilginç karakterler. Hep aynı şeylerden sıkıldık. Haydi gel de iç! Şarap kafanı çalıştırır."

Aksak Kurbağa her zamanki gibi kralın sözlerine şakayla karşılık vermeye çalıştı, ama yapamadı. O gün zavallı cücenin doğumgünüydü ve aklına "orada olmayan dostları" gelince gözleri yaşlarla dolmuştu. Kadehi ezilip büzülerek despotun elinden alırken iri gözyaşları şaraba damladı.

"Ah! Ha! Ha! Ha!" diye kahkahayı bastı kral, cüce kadehi gönülsüzce diplerken. "Bak gördün mü? Şarap yaradı. Gözlerin pırıl pırıl parlamaya başladı!"

Zavallıcık! İri gözleri parlamaktan çok *ışıldıyordu*, çünkü şarap beynini hemen etkilemişti. Kadehi kaygıyla masaya bırakıp etrafındakilere yarı deli bir ifadeyle baktı. Kralın "*şakasının*" başarılı olması hepsini eğlendirmiş gibiydi.

"Şimdi biraz da iş konuşalım," dedi başbakan. *Çok* şişman bir adamdı.

"Evet," dedi kral. "Gel bakalım, Aksak Kurbağa. Bize yardım et. Karakter istiyorum dostum. *Karakterlere* ihtiyacımız var. Hepimizin ihtiyacı var. – Ha! Ha! Ha!" Şaka yapmıştı, bu yüzden yedi bakan da kahkahasına katıldı.

Aksak Kurbağa da güldü, hafifçe ve dalgınca da olsa.

"Haydi ama," dedi kral sabırsızca. "Hiçbir önerin yok mu?"

"*Yepyeni* bir şey bulmaya çalışıyorum," diye karşılık verdi cüce dalgın dalgın, çünkü şarap aklını bulandırmıştı.

"Çalışıyor musun!" diye haykırdı despot öfkeyle. "*Ne* demek istiyorsun? Ah, anladım. Canın sıkkın ve biraz daha şarap istiyorsun. Al bakalım, iç şunu!" Bir kadehi daha doldurup topala uzattı. Cüce buna bakakaldı. Soluğu kesilmişti.

"İç, dedim!" diye haykırdı canavar. "Yoksa seni–"

Cüce duraksadı. Kral öfkeden mosmor kesildi. Bakanlar sırıttı. Tripetta'nın beti benzi atmıştı. Öne çıkıp hükümdarın önünde diz çöktü ve ona arkadaşının canını bağışlaması için yalvardı.

Despot, kızın bu küstahlığına çok şaşırmıştı. Onu hiç konuşmadan uzun uzun süzdü. Ne söyleyeceğini ya da yapacağını – öfkesini nasıl en iyi ifade edebileceğini bilemez gibiydi. Sonunda onu öfkeyle itip yere düşürdü ve elindeki kadehin içindeki şarabı yüzüne çarptı.

Zavallı kız olabildiğince toparlanıp ayağa kalktı ve, içini çekmeye dahi cesaret edemeden masanın ucundaki eski yerine geri döndü.

Yarım dakika boyunca bir ölüm sessizliği oldu. Bu esnada bir yaprak ya da kuş tüyü düşse duyulurdu. Sonunda sanki odanın her köşesinden gelen hafif, ama tiz ve uzun bir *gıcırtı* duyuldu.

Kral öfkeyle cüceye dönüp "Bu – bu – *bu* sesi niye çıkarıyorsun?" diye sordu.

Cüce epey ayılmış gibiydi. Despotun yüzüne uzun uzun konuşmadan baktıktan sonra, "Ben – ben mi? Nasıl ben çıkarmış olabilirim?" dedi.

"Sanki dışarıdan geldi," dedi bakanlardan biri. "Penceredeki papağan gagasını kafes çubuklarına sürtmüştür herhalde."

"Herhalde," diye karşılık verdi hükümdar. Bunu duyunca

epey rahatlamış gibiydi. "Şu serseri dişlerini gıcırdatıyor gibi gelmişti de."

Bunun üzerine cüce kahkahayı bastı (kral şakalara bayıldığından kahkaha atanlara kızamazdı). Bu arada iri, sağlam ve son derece iğrenç dişleri meydana çıktı. Sonra kralın istediği kadar şarap içmeye hazır olduğunu söyledi. Bunun üzerine hükümdar yatıştı. Aksak kurbağa bir kadehi daha dipledi. Pek etkilenmemiş gibiydi. Hemen balo için yaptığı planları anlatmaya girişti.

"Neden bilmem," dedi, sanki hayatında ağzına şarap koymamışçasına sakin bir sesle, "ama majesteleri o kıza vurup suratına şarap attıktan *hemen sonra* – majesteleri bunu yaptıktan *hemen sonra*, papağan pencerenin dışından o tuhaf sesi çıkarırken, aklıma mükemmel bir fikir – vatanımdaki balolarda sık sık oynanan bir oyun geldi. Ama ne yazık ki, bu numara için sekiz kişiye ihtiyaç var ve–"

"*Biz* ne güne duruyoruz!" diye gürledi kral. Sonra da bu tesadüfü fark edecek kadar zeki olduğu için kahkahayı bastı. "İşte – ben ve yedi bakanım – sekiz kişi ediyoruz. Söylesene! Neymiş bu numara?"

"Biz buna," diye karşılık verdi topal, "Zincire Vurulmuş Sekiz Orangutan deriz. Doğru dürüst oynanırsa mükemmel bir numaradır."

"*Oynarız* tabii," dedi kral, dikilip tepeden bakarak.

"Numaranın en eğlenceli yanı," diye devam etti Aksak Kurbağa, "kadınların ödünü koparmasıdır."

"Harika!" diye kahkahayı bastı kral ve bakanları.

"Sizi orangutan kılığına *sokacağım*," diye devam etti cüce. "Maymuna öyle benzeyeceksiniz ki, davetliler sizi hayvan sanacak – hem şaşıracaklar, hem de ödleri kopacak."

"Mükemmelmiş!" diye haykırdı kral. "Aksak Kurbağa, sen

adam olacaksın."

"Zincirlerin sesleri kargaşayı daha da arttıracak. Sanki hepiniz birden sahibinizin elinden kaçmışsınız gibi olacak. Majesteleri, herkesin ortasına, bütün o şık, kibar beylerle hanımların ortasına sekiz orangutan kılığında, zincirlerle, vahşi çığlıklar atarak daldığınızda öyle bir kıyamet kopacak ki, aklınız hayaliniz almaz. Ömrünüzde görmediğiniz bir kargaşa olacak bu."

"*Herhalde*," dedi kral. Bunu duyan bakanlar Aksak Kurbağa'nın planını gerçekleştirmek üzere hemen ayaklandı (çok az zamanları kalmıştı).

ksak Kurbağa onları orangutan kılığına sokmakta zorlanmadı. O zamanlar medeni dünyada bu hayvanlardan pek bulunmazdı. Cücenin yaptığı kostümler yeterince hayvansı ve korkunç olduğundan, gerçek sanılacakları kesindi.

Kral ile bakanlarına önce örgülü dar fanilalar ve paçalı donlar giydirildi. Sonra üstlerine katran sürüldü. Bu aşamada bakanlardan biri kuş tüyü kullanılmasını önerdi. Ama cüce hemen karşı çıktı ve orangutan tüyünün en iyi *keten ipliğiyle* taklit edilebileceğini söyledi. Bu yüzden katrana kalın bir kat keten kumaş yapıştırıldı. Sonra uzun bir zincir bulundu. Bu zincir önce kralın, sonra da diğerlerinin beline teker teker dolanıp *bağlandı*. Bu iş bittikten sonra, gruptakiler birbirlerinden olabildiğince uzaklaştığında, bir halka oluşturuyorlardı. Aksak Kurbağa her şey doğal görünsün diye, zincirin geri kalanını halkanın ortasından iki kez, çaprazlamasına, dik açıyla geçirdi, tıpkı günümüzde Borneo'da şempanze ve daha büyük maymunları yakalayanların yaptığı gibi.

Balonun düzenleneceği büyük salon yuvarlak ve tavanı çok yüksek bir odaydı. Güneş ışığını sadece tepedeki tek bir pencereden alırdı. Geceleri (ki burası geceleri kullanılmak üzere tasar-

lanmıştı) içerisi temelde tavan penceresinin ortasından bir zincirle sarkan büyük bir avize tarafından aydınlatılırdı. Bu avize bir ipin yardımıyla indirilip kaldırılabiliyordu tabii. Ama bu ip (çirkin durmasın diye) dışarıdan, çatının üstünden geçirilmişti.

Salonun dekorasyonunu yapma işi Trippetta'ya verilmişti. Ama bazı noktalarda arkadaşı cücenin daha soğukkanlı mantığına başvurmuştu anlaşılan. Avize onun tavsiyesiyle indirilmişti. İçindeki mumların damlaları konukların üstüne damlar, kıyafetlerini mahvederdi (o sıcakta bunu engellemek mümkün değildi). İçerisi tıklım tıklım dolu olacağından salonun ortasından, yani avizenin altından uzak durmalarını söylemek de saçma olurdu. Salonun çeşitli ücra yerlerine ek duvar şamdanları konuldu. Ayrıca duvarda dizili duran ve sütun işlevi gören karyatitlerin her birinin sağ ellerine de hoş kokular yayan birer fener yerleştirildi – bunlardan elli altmış tane vardı.

Sekiz orangutan Aksak Kurbağa'nın tavsiyesi üzerine, ortaya çıkmak için gece yarısına kadar sabırla (salonun dolmasını) beklediler. Ama saat gece yarısını çalmayı bitirir bitirmez hep birlikte koşarak, daha doğrusu yuvarlanarak içeri daldılar – çünkü zincir ayaklarına dolanmıştı.

Davetliler öyle bir paniğe kapıldı ki, kralın içi neşeyle doldu. Tıpkı beklendiği gibi, davetlilerin çoğu o vahşi görünüşlü yaratıkların orangutan değilse bile en azından *bir tür* hayvan olduğunu sanmıştı. Kadınların çoğu korkudan bayıldı. Kral salona silah sokulmasını yasaklamamış olsaydı, bakanları ile birlikte oracıkta öldürülebilirdi. Kimsenin silahı olmadığından, herkes kapılara hücum etti, ama kral içeri girer girmez kapıların kilitlenmesini önceden emretmişti. Cücenin tavsiyesi üzerine anahtarları da *yanına* almıştı.

Kargaşa had safhadayken, her davetli kendi canının derdine

düşmüşken –panik içindeki kalabalıktaki itişip kakışmalar *gerçekten* tehlikeliydi–, normalde avizeyi taşıyan ve avize kaldırılınca yukarı çekilmiş olan zincir yavaşça aşağı inmeye başladı, ta ki sonunda ucundaki kanca döşemenin bir metre üstüne gelene dek.

Bu arada kral ile yedi arkadaşı salonun her tarafında koşturduktan sonra sonunda ortaya geldiler. Zincirin hemen yanındaydılar. Bunun üzerine, peşlerinden hiç ayrılmamış olan cüce, bir yandan onları davetlileri korkutmayı sürdürmeye teşvik ederken, kancayı alıp zincirlerinin ortasındaki, çaprazlamasına, dik açıyla kesişen kısma geçiriverdi. Ve sonra avize zinciri birden, adeta görünmez bir güç tarafından hızla yukarı çekilince, zincir tarafından çekilen orangutanlar birbirlerine yüz yüze yapıştı.

Bu arada davetliler biraz kendilerini toplamıştı. Bütün bunların iyi bir şaka olduğuna karar verip, orangutanların haline gülmeye başladılar.

"Onları *bana* bırakın!" diye haykırdı cüce, salondaki uğultuyu bastıran tiz bir sesle. "Onları *bana* bırakın. *Onları* tanıyorum galiba. Yakından bakarsam çıkaracağıma eminim."

Sıçrayıp kalabalıktakilerin kafalarına basa basa duvara ulaşmayı başardı. Sonra karyatitlerdeki fenerlerden birini kaparak odanın ortasına geri döndü ve bir maymun çevikliğiyle kralın kafasının üstüne sıçradı. Avize zincirine bir metre kadar tırmandıktan sonra feneri aşağı, orangutanların üstüne tuttu. Bir yandan da hâlâ haykırıyordu, "Kim olduklarını *şimdi* anlarım!" diye.

Bu arada bütün kalabalık (goriller de dahil olmak üzere) kahkahadan katılırken soytarı aniden tiz bir ıslık çaldı. Bunun üzerine zincir birden üç metre kadar yukarı çekildi. Şaşıran ve debelenen orangutanlar şimdi tavan penceresi ile döşemenin ortasın-

da, havada asılı kalmıştı. Yükselen zinciri bırakmayan Aksak Kurbağa, hâlâ yedi maskeli adamın bir metre üstündeydi. Fenerini de hâlâ (hiçbir şey olmamışçasına) aşağı uzatmayı sürdürüyordu, kim olduklarını anlamak istercesine.

Orangutanların ve Aksak Kurbağa'nın yukarı çekilmesi herkesi o kadar şaşırtmıştı ki, ortalığa bir dakika kadar bir ölüm sessizliği çöktü. Sonra alçak ve tiz bir *gıcırtı* duyuldu. Kral Tripetta'nın yüzüne şarap atınca duyulan sesin aynısıydı bu. Ama bu kez sesin *nereden* geldiği açıkça belliydi. Cücenin sivri dişlerinin arasından çıkıyordu. Ağzından köpükler, gözlerinden alevler saçarken dişlerini gıcırdatıyordu. Kral ile yedi bakanının yukarı dönük yüzlerindeki bakışlara manyakça bir ifadeyle karşılık veriyordu.

"Ah, ha!" dedi öfkeli soytarı sonunda. "Ah ha! Bu insanları *şimdi* tanıdım!" Sonra, kralı daha yakından incelemek istermiş gibi yaparak, feneri onun üstündeki keten kumaşa dokundurdu. Kumaş bir anda tutuştu. Yarım dakikadan az bir süre içinde sekiz orangutan onları dehşet içinde ve en küçük yardımı yapmaktan âciz bir şekilde izleyen kalabalığın çığlıkları arasında cayır cayır yanmaya başlamıştı.

Sonunda alevler iyice azınca soytarı daha yukarı tırmanmak zorunda kaldı. O tırmanırken kalabalık yine sustu. Cüce bu fırsatı değerlendirip tekrar konuştu:

"Bu maskeliler kimmiş, şimdi *açıkça* görüyorum," dedi. "Haşmetli bir kralla yedi bakanı – savunmasız bir kıza vurmaktan çekinmeyen bir kralla bu rezaletin suç ortağı olan yedi bakanı. Ben ise sadece Aksak Kurbağa'yım. Soytarının tekiyim – ve *işte son şakamı yapıyorum.*"

Hem keten, hem de katran son derece yanıcı olduklarından; cüce henüz bu kısa konuşmasını bitirmeden intikamı tamam-

lanmıştı bile. Sekiz ceset zincirlerinin ucunda sallanıyordu. Pis kokulu, iğrenç, kapkara bir hal almış; birbirlerinden ayırt edilemez hale gelmişlerdi. Cüce fenerini üstlerine attıktan sonra tavana tırmandı ve pencereden geçip gözden kayboldu.

Trippetta'nın salonun çatısında bulunduğu ve arkadaşının öcünü almasına yardım ettiği, sonra da birlikte kendi ülkelerine kaçtıkları söyleniyor: Çünkü ikisini de bir daha gören olmadı.

1849

Bir Makaleyi X'lemek

Bilgelerin "doğu'dan geldiği" bilinir ya; işte Bay Touch-and-go Bullet-head de Doğu'dan geldiğine göre, o da bir bilge olmalıydı. Bunun bir başka kanıtı daha var – Bay B. editördü. Tek kusuru sinirliliğiydi. Gerçi insanlar onu dikkafalı olmakla suçlardı, ama bu aslında bir *kusuru* değil, *en güçlü* yanıydı. Onun silahıydı – meziyetiydi ve onu bunun tersine ancak Brownson gibi birinin mantığı inandırabilirdi.

Touch-and-go Bullet-head'in bir bilge olduğunu kanıtladım. Hayatında bir tek hata yaptı: Bütün bilgelerin yurdu olan Doğu'dan ayrılıp Batı'ya, ismi Büyük-İskender-o-nopolis gibi bir şey olan bir kasabaya göç etti.

Ama Sezar'ın hakkı Sezar'a. O kasabaya yerleşmeye karar verirken, orada gazete çıkmadığını, bu yüzden kaçınılmaz olarak da hiç editör olmadığını sanmıştı. "Demliği" kurarken hedefi bu alanda tek olmaktı. Oysa Büyük-İskender-o-nopolis'te John Smith (yanlış hatırlamıyorsam) diye birinin yaşadığını ve bu adamın yıllarca "Büyük-İskender-o-nopolis Gazetesi"ni çıkartarak ve editörlüğünü yaparak sessiz sedasız semirmiş olduğunu bilse, eminim ki oraya yerleşmeyi aklından bile geçirmezdi. Yani Bay Bullet-head'in İskender'e –veya kısaca Nopolis'e– yerleş-

mesinin tek sebebi yanlış bilgilendirilmiş olmasıydı. Ama oraya *bir kez* yerleşince dikkafalılığı, daha doğrusu azmi yüzünden kalmaya karar verdi. Bunu yaptı da. Dahası, Gazete'nin hemen karşısında bir yer kiralayıp buraya bir matbaa kurdu. Gelişinin üçüncü sabahında da "İskenderli"nin –yani "Nopolis Demliği"nin– ilk sayısını çıkardı. Anımsayabildiğim kadarıyla yeni gazetenin ismi buydu.

Başyazının mükemmel olduğunu itiraf etmeliyim. Aynı zamanda da zehir gibiydi. Bazı konularda özellikle saldırgandı – örneğin "Gazete"nin editörünü yerden yere vurmuştu. Bullet-head'in bazı lafları öyle ateşliydi ki, John Smith'i o günden sonra hep bir semender olarak gördüm. Demlik'teki o başyazının *her* paragrafını *harfiyen* aktaramam, ama bir tanesi şöyleydi:

"Oh, evet! – Oh, anlıyoruz! Oh, kesinlikle! Karşıdaki editör bir dahiymiş demek! – Oh, Tanrım! Oh, ulu Tanrım! – Dünya *ne* hale gelmiş böyle? *Oh tempora! Oh ilham perileri!*!"

Klasik tarzda yazılmış bu sert ve acı makale, yumuşak huylu Nopolislilerin arasına bomba gibi düştü. Sokak köşelerinde ateşli gruplar toplanmaya başladı. Herkes soluğunu tutmuş, saygın Smith'in buna vereceği yanıtı merakla bekliyordu. Bu yazı ertesi sabah çıktı. Şöyleydi:

" 'Demliğin' dünkü sayısındaki şu paragrafı alıntılıyoruz: – '*Oh*, evet! – *Oh*, anlıyoruz! *Oh*, kesinlikle! *Oh*, Tanrım! *Oh*, ulu Tanrım! – *Oh* tempora! *Oh* ilham perileri!' Herifin neredeyse O'dan başka harf kullandığı yok! Bu da mantığının döngüsel işlemesini açıklıyor. Ne başı var, ne sonu. O serserinin, içinde O harfi geçmeyen tek bir sözcük bile yazabileceğine inanmıyoruz. O'lara olan bu saplantısı neden acaba? Bu arada Down-East'ten buraya apar topar gelmiş. Merak ediyoruz, acaba orada da buradaki kadar *oh*luyor muydu? '*Oh!* Zavallılık bu.' "

Bu korkunç imaların Bay Bullet-head'de uyandırdığı öfkeyi anlatamam. Ama onu asıl çileden çıkaran dürüstlüğüne yapılan saldırı değil; *üslubuna* yapılan saldırıydı. Ne yani! *O*, Touch-and-go Bullet-head içinde O harfi geçmeyen tek bir sözcük bile yazamazmış, öyle mi! O şımarık velede yanıldığını hemen gösterecekti. Evet, o sümüklüye *çok* yanıldığını hemen gösterecekti! O, yani Frogpondiumlu Touch-and-go Bullet-head, Bay John Smith'e isterse içinde o değersiz harfi *bir kez, tek bir kez* bile kullanmadan koca bir paragraf – hatta makale yazabileceğini gösterecekti. ma hayır: – Bu John Smith'e taviz vermek olurdu. *O*, yani Bullet-head, Bay Smith gibilerin lafına kulak asarak üslubunu değiştirecek adam değildi. Böyle bir şey olamazdı! Yaşasın O harfi! O'yu kullanmakta ısrar edecekti. Olabildiğince fazla kullanacaktı.

Büyük Touch-and-go, bu kararı verdikten sonra, "Demliğin" ertesi sayısını sadece tek bir makaleye ayırdı. Bu sade, ama kararlı makalede o talihsiz meseleye şöyle değiniyordu:

" 'Demliğin' editörü 'Gazete'nin editörüne şunu söylemekten *gurur* duymaktadır: Kendisi ('Demliğin' editörü) kendi üslubunu *yaratıp kullanabilecek* kapasitededir ve ona ('Gazete'nin editörüne), kendisine ('Demliğin' editörüne) yönelttiği eleştirileri nasıl horgördüğünü sergilemek adına, onun ('Gazete'nin editörü) için önemli bir makale yazacak ve bu makalede o güzel harfi –sonsuzluk sembolünü– olabildiğince kullanacaktır. Kendisi ('Gazete'nin editörü) aşırı duyarlı bir insan olarak o söz konusu harfi iğrenç bulabilir, ama o ('Demliğin' editörü) bu harfi kullanmaktan *kesinlikle sakınmayacaktır*. 'Kahrolsun Buckingham!' "

Büyük Bullet-head, savurduğu bu korkunç tehdidi gerçekleştirmek için kolları sıvadı. Kalfanın gazeteyi matbaaya gönderme vaktinin geldiği uyarısına "cehenneme gitmesi" karşılığını vere-

rek – dediğim gibi, her şeye kulak tıkayarak, oturup şafağa kadar yazdı. Sonuçta ortaya aşağıdaki benzersiz makale çıktı:

"Ho ho, John, n'apıyorsun? Susmuyorum görüyorsun! Afoni mi oldun? Ademoğullarını uyutuyorsun, afyonluyorsun. Akrobatlıklar yapıyorsun. Kalemşor sanılıyorsun. Oysa okuyucuları sıkıyorsun, biliyor musun? Oturaklı ol, ağustosböceği misin ki cırlıyorsun? Ahtapot musun ki boğuyorsun? Horoz musun ki ötüyorsun? Doğansın sanıyorsan yanılıyorsun. Koyunsun, meliyorsun! Domuzsun, bokböceğisin! Oyun oynama. Fodulluk yapıyorsun. Dogmacısın, formalitecisin; doğruları görmüyorsun. Dobra dobra konuşmuyor, toplumu oyalıyorsun. Doğal davranmıyor, ortalığı bulandırıyorsun. John, saçmalıyorsun. Forsun sökmüyor. Homurtuların hoşa gitmiyor. Abandone oldun, gadrolunanlarca kovuluyorsun. Nopolis'ten defolup gidiyorsun!"

Bu müthiş çalışmadan sonra elbette ki bitkin düşmüş olan büyük Touch-and-go artık başka bir şeyle uğraşacak halde değildi. Yazısını bekleyen dizgicisine sakin, ama haşmetli bir edayla teslim ettikten sonra ağır ağır yürüyerek evine gitti ve müthiş bir vakarla yatağa girdi.

Bu arada dizgici hemen üst kattaki matbaaya koştu ve yazıyı "dizme" işine girişti.

İlk iş olarak başlangıçtaki "Ho" sözcüğündeki "H" harfini bulmak için, elini büyük H kutusuna attı ve o harfi bulunca müthiş bir sevince kapıldı. Bu başarısından cesaretlenerek, elini kaygısızca küçük *o* kutusuna daldırdı. Ama o da nesi? Eline o beklediği harf geçmeyince tarifsiz bir dehşete kapıldı. Parmaklarını o *boş* kutunun içinde boşuna gezdirirken nasıl bir hayrete ve öfkeye kapıldığını anlatmak olanaksız. O küçük *o* kutusunun içinde tek bir küçük *o* bile yoktu. Telaşla büyük O kutusuna bakınca, onun da boş olduğunu gördü. Artık iyice ödü kopmuştu.

İlk tepkisi hemen kalfaya koşmak oldu.

"Baksanıza!" dedi soluk soluğa. "O'lar olmadan hiçbi şey dizemem ki."

"*Ne* demek istiyorsun?" diye homurdandı kalfa. Geç vakte kadar ayakta tutulduğu için sinirliydi.

"Matbaada küçük ve büyük *o* kalmamış!"

"Ne – ne – kutudakilere ne oldu?"

"Bilmiyorum," dedi delikanlı. "Ama Gazete'deki iblislerden biri bütün gece etrafta dolandı durdu. Bence hepsini o çalmıştır."

"Tanrı belasını versin! Kesin o yapmıştır," dedi kalfa. Öfkeden mosmor kesilmişti. "Bak Bob, sana ne yapacağını söyleyeyim – ilk fırsatta gidip o alçakların bütün i'lerini çalacaksın."

"Pekiyi, efendim," diye karşılık verdi Bob, göz kırpıp kaşlarını çatarak. – "Onlara derslerini vericem. İyi ama, bu arada makale n'olucak? Bu gece dizilmesi *şart*, biliyosunuz. Yoksa başım belaya girer ve–"

"Suyumuz *ısınır*," dedi kalfa, derin derin iç geçirip "ısınır"ı vurgulayarak. "*Çok* mu uzun Bob?"

"*Çok* uzun sayılmaz efendim."

"Ah, çok güzel! Elinden geleni yap öyleyse! *Mutlaka* yarına yetiştirmeliyiz," dedi kalfa, işine geri dönerek. "O'nun yerine başka bir harf koy. Nasılsa herifin yazdıklarını okuyan yok."

"Pekiyi, efendim!" dedi Bob ve koşarak matbaaya geri döndü. Bir yandan da kendi kendine, "Çok güzel, onlara göstericem. Günlerini göstericem. Alçaklar sizi! *Görün* bakalım neler yapabiliyomuşum," diye mırıldanıyordu. Bob sadece on iki yaşında ve bir metre yirmi santim boyunda olmasına karşın, çok kavgacıydı.

Burada anlatılan güçlük matbaalarda sık sık yaşanır. Neden

bilmem ama, *yaşandığı* zaman da eksik harfin yerine mutlaka *x* harfi kullanılır. Bunun sebebi belki de x'in matbaa kutularında en bol bulunan harf olmasıdır – veya en azından *eskiden* öyleydi. Matbaacılar artık bu harfi kullanmaya alışmıştır. Bob böyle bir durumda *x*'ten başka harf kullanmayı günah sayardı.

"Bu makaleyi x'lemem gerekiyo," dedi kendi kendine, yazıyı hayretle okurken. "Ama hayatımda bu kadar fazla *o*'lu bi makale görmemiştim." Ama yazıyı hiç duraksamadan *x*'ledi. Böylece yazı baskıya *x*'lenmiş olarak gitti.

Ertesi sabah Nopolisliler "Demlik"te yayımlanan şu tuhaf yazıyı görünce dehşetle irkildi:

"Hx hx, Jxhn, napıyxrsun? Susmuyxrum görüyxrsun! Afxni mi xldun? Ademxğullarını uyutuyxrsun, afyxnluyxrsun. Akrxbatlıklar yapıyxrsun. Kalemşxr sanılıyxrsun. Xysa xkuyucuları sıkıyxrsun, biliyxr musun? Xturaklı xl, ağustxsböceği misin ki cırlıyxrsun? Ahtapxt musun ki bxğuyxrsun? Hxrxz musun ki ötüyxrsun? Dxğansın sanıyxrsan yanılıyxrsun. Kxyunsun, meliyxrsun! Dxmuzsun, bxkböceğisin! Xyun xynama. Fxdulluk yapıyxrsun. Dxgmacısın, fxrmalitecisin; dxğruları görmüyxrsun. Dxbra dxbra kxnuşmuyxr, txplumu xyalıyxrsun. Dxğal davranmıyxr, xrtalığı bulandırıyxrsun. Jxhn, saçmalıyxrsun. Fxrsun sökmüyxr. Hxmurtuların hxşa gitmiyxr. Abandxne xldun, gadrxlunanlarca kxvuluyxrsun. Nxpxlis'ten defxlup gidiyxrsun!"

Bu mistik ve gizemli yazı akıl almaz bir kargaşaya yol açtı. Halkın ilk aklına gelen düşünce, bunun şeytani bir büyü yazısı olduğuydu. Bullet-head'i asmak için güruh halinde evine gittiler. Ama onu hiçbir yerde bulamadılar. Sanki yer yarılmış içine girmişti. Bir daha da onu gören olmadı.

Onu ele geçiremeyen güruhun öfkesi giderek dindi. Sonunda geride sadece bu talihsiz olay hakkında yapılan türlü türlü

yorumlar kaldı.

Biri bunun mükemmel bir şaka olduğunu söyledi.

Bir başkası Bullet-head'in hayal gücünün çok kuvvetli olduğunu savundu.

Üçüncüsü onu sadece egzantrik bulduğunu belirtti.

Dördüncüsü, Yankee'nin tek amacının hiddetini ifade etmek olduğuna inanıyordu.

Beşincisi, "Bence gelecek nesillere örnek olmak istedi," dedi.

Herkes Bullet-head'e haksızlık edildiğinde hemfikirdi. *Onu* hiçbir yerde bulamadıkları için de, bazıları diğerini ipte sallandırmaktan bahsetmeye başladı.

Ama daha yaygın bir kanı, bu olayın basitçe sıradışı ve anlaşılmaz olduğuydu. Kasabanın matematikçisi bile böylesine gizemli bir meseleyi çözemeyeceğini itiraf etmişti. X'in bilinmez bir niceliği temsil ettiğini herkes bilirdi. Ama bu kez ortalıkta bilinmez nicelikte bir X vardı (bunu söylerken gerçekten de haklıydı).

Bob'un ("makaleyi x'lediğini herkesten gizlemişti) söylediklerine ise pek kulak asan olmadı. Oysa bence Bay Bullet-head'in "*durmadan* XXX birası içtiğini, bu yüzden de doğal olarak hırçınlaştığını ve saldırganlaştığını," söylerken son derece açık ve yiğitçe konuşmuştu.

1849

Von Kempelen'in Buluşu

Arago'nun yazdığı son derece ayrıntılı ve özenli makaleyi ve "Silliman[124] Dergisi"nde çıkan, Teğmen Maury'nin yazdığı yine bir başka ayrıntılı yazıyı okuyanlar, Von Kempelen'in buluşu hakkında gelişigüzel birkaç laf ederken konuya *bilimsel* bir açıdan yaklaşmadığımı anlayacaktır. Hedefim basitçe, ilk olarak Von Kempelen'den biraz bahsetmek (kendisiyle yıllarca önce uzak da olsa bir tanışıklık kurma şerefine eriştim); ne de olsa bugünlerde onunla ilgili her şey merak ediliyor – ikinci olarak da buluşunun yol açtığı *sonuçları* kabaca yorumlamak.

Ancak fikirlerimi gelişigüzel açıklamadan önce, genel bir kanıya (her zamanki gibi gazetelerin yol açtığı bir kanıya) karşı çıkmam yerinde olur: O buluş, her ne kadar kesinlikle şaşırtıcı da olsa, *beklenmedik değildi.*

"Sir Humphry Davy'nin Günlüğü"nün (Cottle and Munroe, Londra, 150 s.) 53. ve 82. sayfalarında açıkça görüldüğü gibi, o meşhur kimyager sadece bu fikri bulmakla kalmamış, aynı zamanda da Von Kempelen'i meşhur eden *analizin aynısını* kullanarak yaptığı deneylerden *önemli sonuçlar elde etmişti.* Von Kempelen'in, her ne kadar "Günlük"ten hiç bahsetmese de, kendi buluşunun ilk fikirlerini oradan aldığı *şüphesizdir* (bunu açık-

ça gördüm ve gerekirse kanıtlayabilirim). "Günlük"ten, her ne kadar dili biraz fazla bilimsel olsa da, iki paragrafı alıntılamak istiyorum. Bunlardan birinde Sir Humphrey'nin denklemleri yer alıyor. [Elimizde gerekli cebir karakterleri bulunmadığından ve günlük Fen Müzesi'nde bulunduğu için, Bay Poe'nun yazısının buradaki küçük bir kısmını çıkarıyoruz – Ed.][125]

Şunu söylemeliyim ki, "Courier and Enquirer"ın son sayısında çıkan ve buluşun sahibinin Brunswick, Maine'li Bay Kissam diye biri olduğunu iddia eden haberi biraz uydurma buluyorum. Bunun çeşitli sebepleri var, ama iddianın gerçekliğinin olanaksız ya da çok küçük bir olasılık olduğunu savunuyor da değilim. Ayrıntılara inmeme gerek yok. O yazı hakkındaki kanım temelde *üslubuna* dayanıyor. *Gerçek* gibi gelmiyor. *Gerçekleri* anlatan insanlar genelde tarih ve mekân konularında Bay Kissam kadar kesin konuşmaz. Ayrıca, eğer Bay Kissam o buluşu *gerçekten* söylediği zamanda –sekiz yıl önce– yaptıysa, neden onu *hemen* çıkarları için, insanlık için olmasa bile kendi şahsi çıkarları için kullanmaya başlamamış? Bunu yapsa çok zengin olurdu. Açıkçası herhangi bir insanın Bay Kissam'ın iddia ettiği gibi bir keşif yapıp da, sonradan böylesine çocukça –tam bir baykuş gibi– davranması –ki Bay Kissam bunu yaptığını *kabul ediyor*– bana pek olası gelmiyor. Bu arada Bay Kissam *kimdir*? "Courier and Enquirer"daki o haber "ortalığı canlandırmak" için uydurulmuş bir yalan olmasın? Şunu kabul etmek gerekir ki, gerçekten de uydurma bir havası var. Bence en iyisi o haberi pek ciddiye almamak. Bilim adamlarının kendi dallarının dışındaki konularda ne kadar *cahil* olabildiklerini kişisel tecrübelerimden bilmesem, Profesör Draper gibi tanınmış bir kimyagerin oturup Bay Kissam'ın iddialarını (yoksa Bay Quizzem miydi?) öyle ciddi ciddi tartışmasına çok şaşardım.

Ama Sör Humphrey'nin "Günlüğüne" geri dönelim. Yazar bu günlüğün ölümünden sonra bile başkaları tarafından okunmasına niyetli *değildi*. Yazarlıktan biraz olsun anlayan herkes, günlüğün tarzından bunu kolayca çıkartabilir. Örneğin 13. sayfanın ortalarında, azot protoksit[126] üzerine araştırmalarından bahsederken şöyle der: "Solunumun devam etmesiyle birlikte yarım dakika bile geçmemişti ki, giderek hafiflemeye başladılar ve yerlerini tüm kaslarda beliren hafif bir baskı bıraktılar." Burada hafiflemeye başlayan şeyin solunum olmadığı ortadadır; çoğul eklerinin kullanılmasından anlaşılmaktadır. Aslında demek istediği şuydu şüphesiz: "Solunumun devam etmesiyle birlikte, yarım dakika bile geçmemişti ki, [süren bu hisler] giderek hafiflemeye başladılar ve yerlerini tüm kaslarda beliren hafif bir baskı [hissine] bıraktılar." Bunun gibi yüzlerce örnek gösteriyor ki, son derece özensizce yayımlanan o yazı sadece *basit bir not defteriydi*. Yazar bunu başkalarına okutmak niyetinde değildi. Kafasını kullanabilen herkes bana bu konuda katılacaktır. Aslında Sir Humphry Davy bilimsel konularda *yazı yazacak* dünyadaki son insandı. Şarlatanlıktan nefret ederdi; üstelik deneyci olarak *görülmekten* de tuhaf bir şekilde ödü kopardı. Bu yüzden, söz konusu meselede doğru yolda gittiğine ne kadar inanırsa inansın, kesinlikle eminim ki, buluşunu herkesin önünde kanıtlayacak bir seviyeye gelmeden önce bundan asla *kimseye* bahsetmezdi. Ölüm döşeğindeyken, "Günlüğünün" (basit hatalarla doluydu) yakılmasını istediğinde, buna uyulmayacağını bilse eminim ki, kıvranarak can verirdi. İstediğinde diyorum, çünkü bulunan diğer yazılarıyla birlikte bu not defterinin de yakılmasını istediğinden sanırım kimsenin şüphesi olamaz. Yakılmaktan kurtulmasının hayırlı mı, hayırsız mı olduğunu göreceğiz. Alıntıladığım o paragrafların ve benzerlerinin Von Kempelen'e *esin verdiğinden*

en ufak bir şüphem yok, ama bir kez daha tekrarlıyorum ki, bu müthiş (herhangi bir çağda *müthiş*) buluşun sonuçta insanlığa fayda mı, zarar mı getireceğini göreceğiz. Von Kempelen ile yakın çevresi buluşun meyvelerini toplayıp zengin olacaklar elbette. Herhalde kısa sürede çok sayıda ev, arazi gibi *gayrimenkul* alacak kadar akıllıdırlar.

"Home Journal"da çıkan kısa Von Kempelen röportajı bol bol alıntılandı, ama röportajı Almanca orijinalinden dilimize aktaran tercüman büyük çeviri hataları yapmış gibi görünüyor. Kendisi bu yazıyı Presburg "Schnellpost"un son sayılarının birinden aldığını iddia ediyor. "*Viele*"yi[127] yanlış anladığı belli (çoğunlukla yanlış çevrilir zaten). Ayrıca "Keder" diye çevirdiği şey de muhtemelen "*Leiden*"dir ve "acılar" anlamına gelir. Bu da metnin anlamını tamamen değiştirir tabii. Ama sonuçta sadece tahminde bulunuyorum elbette.

Ama Von Kempelen kesinlikle insanlardan kaçan biri değildi. En azından öyle davranmazdı. Onu yakından tanımadım, hatta kendisini tanıdığımı söyleyemem, ama çağımızda onun gibi *meşhur* ya da birkaç gün içinde meşhur olacak bir adamı görmek ve onunla konuşabilmek bile büyük bir şeydir.

"The Literary World"de onun Presburg'un *yerlisi* olduğu söyleniyor (belki de "Home Journal"ı kaynak alıp yanılmışlardır), ama ben onun New York Eyaleti'ndeki Utica'da doğduğunu *kendi ağzından* duydum. Yalnız annesi de babası da Presburgluymuş galiba. Satranç otomatının icadı Maelzel ile akrabalar. [Yanılmıyorsak satranç otomatının *mucidi* Kempelen ya da Von Kempelen diye biriydi – Ed.] Görünüş itibariyle kısa boylu ve şişman; iri, *patlak* ve mavi gözlü; sarımtırak kızıl saçlı ve sakallı; geniş ama hoş ağızlı; güzel dişli ve fikrimce koç burunlu bir adamdır. Dobra konuşur ve oldukça *bonhomie*[128] biridir. Kısaca-

sı tam insanlardan kaçan biri gibi görünür, konuşur ve davranır. Altı yıl kadar önce bir hafta kadar aynı yerde (Providence, Rhode Island'daki Earl's Oteli'nde) kalmıştık. Onunla farklı zamanlarda olmak üzere toplam üç dört saat kadar konuşmuş olmalıyım. Genelde havadan sudan konuşurdu. Başarılı bir bilim adamı olduğunu kesinlikle anlayamadım. Otelden benden önce ayrıldı. Önce New York'a, ardından da Bremen'e gitmek niyetindeydi. O büyük buluşunu ilk kez Bremen'de açıkladı. Daha doğrusu bu buluşu yapmış olduğundan ilk kez orada şüphelenildi. Artık ismi ölümsüzleşmiş olan Von Kempelen hakkında şahsen bildiklerim bu kadar, ama bu küçük ayrıntıların bile ilgi çekeceğini düşündüm.

Bu mesele hakkında yayılan türlü türlü tuhaf söylentilerin çoğu tıpkı Alaaddin'in sihirli lambası gibi sadece masaldır şüphesiz. Ancak bu kez, tıpkı California'da yapılan buluşlarda olduğu gibi, gerçek *sahiden de* kurgudan daha tuhaf olabilir. En azından aşağıdaki anektot kesinlikle benzersizdir.

Von Kempelen Bremen'de yaşarken pek zengin değildi ve biraz daha para kazanmak için sık sık fazla mesai yaptığı bilinirdi. Gutsmith & Ort. Şirketi'ne evrakta sahtecilik suçlaması yapılınca ve ortalık ayakta kalkınca, herkes Von Kempelen'den şüphelenmişti, çünkü Gasperitch Sokağı'nda pahalı bir ev satın almış ve parayı nereden bulduğunu söylemeye yanaşmamıştı. Sonunda tutuklandı, ama aleyhine kanıt bulunamayınca serbest bırakıldı. Ama polis onu yakın takibe aldı. Evinden sık sık çıktığını, hep aynı yollardan geçtiğini ve her seferinde "Dondergat" adlı dar ve karmaşık sokaklı semtte izini kaybettirdiğini gördüler. Ama azimli çabalar sonucunda, onu Fläplatz adlı bir çıkmaz sokaktaki yedi katlı eski bir binaya kadar takip etmeyi başardılar Bu binaya baskın yapınca, onun tahmin ettikleri gibi kalpazan-

lık yaptığını gördüler. Öyle telaşlanmıştı ki, polislerin bundan şüphesi yoktu. Onu kelepçeledikten sonra dairesini, daha doğrusu katını aradılar. Çünkü çatı katının tamamında kalıyordu.

Onu yakaladıkları çatı katında üç metreye iki buçuk metrelik bir dolap vardı. Bu dolap kimya araçlarıyla doluydu. Bunların ne işe yaradığı henüz anlaşılamadı. Dolabın bir köşesinde küçük bir fırın vardı. Yanan bu fırının üstünde iki eritme kabı duruyordu – birbirlerine bir tüple bağlıydılar. Bu kaplardan biri erimiş *kurşun* ile neredeyse tamamen doluydu. Ama kurşun kabın üstündeki tüpe kadar ulaşmıyordu. Diğerinin içinde ise, polisler içeri girdiğinde hızla buharlaşmakta olan bir sıvı vardı. Polislerin söylediğine göre, Von Kempelen yakalandığını anlayınca kapları kaptığı gibi (elleri eldivenliydi ve daha sonra bunların asbestten yapıldığı anlaşıldı) içindekileri fayans döşemeye fırlatmış. O zaman onu kelepçelemişler. Odadan önce üstünü aradılar, ama ceket cebindeki bir karton kutudan başka tuhaf bir şey bulamadılar. Bunun içindekiler analiz edilince antimon ile *bilinmeyen bir maddenin* neredeyse eşit miktarda karışımı olduğu ortaya çıktı. O bilinmeyen maddenin ne olduğu henüz anlaşılamadı, ama eninde sonunda bulunacaktır şüphesiz.

Polisler tutuklu ile birlikte odadan çıkınca, bir koridordan geçip (burada önemli bir şey bulamadılar) kimyagerin yatak odasına girdiler. Buradaki çekmeceleri ve kutuları incelediler, ama sadece önemsiz birkaç yazılı sayfa ve bir miktar altın ve gümüş sahici para buldular. Sonunda yatağın altına bakınca *menteşesi ya da kilidi olmayan büyük bir sandık* gördüler. Polisler hep birden çekmelerine karşın (üç kişiydiler ve hepsi de güçlü kuvvetli adamlardı) sandığı "yerinden bir milim bile oynatamayınca", biri sürünerek yatağın altına girdi ve sandığın içine bakınca şöyle dedi:

"Tabii kımıldatamayız – bunun içi eski pirinç parçalarıyla dolu yahu!"

Ayaklarını duvara dayayıp destek aldıktan sonra sandığı bütün gücüyle itmeye başladı. Arkadaşları da dışarıdan çekiyorlardı. Epey uğraştıktan sonra sandığı dışarı çıkarmayı başardılar. Sandığın içindeki sözümona pirinç parçaları küçük ve düzdü. Boyutları bir bezelye ile dolar arasında değişiyordu, ama az çok düz olsalar da, şekilsizdiler. "Erimiş kurşunun soğusun diye yere atıldığı zamanki hali" gibiydiler. O polislerden hiçbiri o parçaların pirinç *olmayabileceğinden* şüphelenmedi. *Altın* olabileceği bir an olsun akıllarından geçmedi elbette. Böyle *tuhaf* bir fikir nereden akıllarına gelecekti ki? Ertesi gün, hiç önemsemeden karakola taşımış oldukları o "pirinç yığınının" aslında altın –gerçek altın–, hem de para yapımında kullanılandan daha yüksek ayarda saf altın olduğu bütün Bremen'e yayılınca, ceplerine tek bir parça olsun atmadıkları için epey hayıflanmışlardır herhalde!

Von Kempelen'in itiraflarını ayrıntılarıyla anlatmama gerek yok, çünkü bunlar zaten yayımlandı. O eski felsefe taşı hayalini az çok gerçekleştirmiş olduğundan aklı başında hiç kimse şüphe duyamaz. Arago'nun görüşleri değerlidir elbette; ama bu onun asla yanılmayacağı anlamına gelmez. Akademiye yazdığı raporda *bizmut* hakkında söyledikleri ise *cum grano salis*tir.[129] İşin basit gerçeği şudur: Şimdiye kadar yapılan *tüm* analizler başarısız olmuştur. Von Kempelen bize sırrını açıklamaya karar verene kadar da, bu durum muhtemelen yıllarca değişmeyecektir. Henüz bildiğimiz tek şey, "*saf altının, kurşunu türü ve miktarı bilinmeyen birtakım maddelerle karıştırmakla kolayca elde edilebileceğidir.*"

Bu buluşun yaratacağı güncel ve genel sonuçlar üstüne pek çok yorum yapılıyor elbette. California'daki son gelişmelere

bakarak, altına olan ilginin giderek arttığını söyleyebiliriz. Bu da bizi kaçınılmaz olarak bir başka sonuca götürüyor – Von Kempelen'in buluşunun ne kadar *tehlikeli* olduğuna. California'da bol miktarda altın vardır; altının değeri düşmesin diye pek çok kişinin orada bu madeni araması engellenmişti. Peki *şimdi* ne olacak? O mineral bölgesine göç etmek üzere olanlar, hele orada yaşayanlar Von Kempelen'in bu şaşırtıcı buluşu hakkında ne düşünecekler? Bu buluşun sonucunda altın yakın gelecekte (çünkü Von Kempelen sırrını *çok uzun süre* gizleyemez) kurşunla aynı değerde ve gümüşten çok daha değersiz olacak; sadece imalatta kullanılacak (nelerin imalatında kullanılacaksa). Bu buluşun sonuçlarını kestirmek gerçekten çok zor. Ama kesin olan bir şey var – altı ay önce açıklanmış olsa, California'ya yapılan göç epey azalırdı.

Buluşun Avrupa'da doğurduğu sonuçlar arasında göze en çok çarpanlar, kurşunun fiyatının yüzde iki yüz, gümüşünkinin ise neredeyse yüzde yirmi beş artması oldu.

1849

Landor'un Yazlığı

"Arnheim Arazisi"ne Bir Ek

Geçen sene New York'un nehirli ilçelerinden bir ikisinde yaya gezerken, bir akşam üstü yolumu kaybettim. Arazi oldukça engebeliydi. Üstünde yürüdüğüm yol son bir saattir vadilerin etrafından öyle bir şekilde kıvrılmaktaydı ki, geceyi geçirmeyi planladığım o güzelim B—— köyünün artık ne tarafta kaldığını bilemiyordum. Hava gün boyunca *kapalı* olsa da, bunaltıcı bir sıcak olmuştu. Pastırma yazlarındakini andıran bir sis her yeri kaplamış ve elbette kafamı daha da fazla karıştırmıştı. Gerçi pek endişelenmiyordum. Günbatımından, hatta geceden önce köye varamasam bile, muhtemelen kısa süre sonra Flemenk tarzı küçük bir çiftliğe rastlardım herhalde – yörenin oldukça ıssız olmasına (herhalde güzel görünüşüne karşın toprakları pek verimli olmadığından) rağmen. En kötü ihtimalle sırt çantamı yastık niyetine kullanıp, tazımı da bekçi dikip açıkta yatabilirdim. Bu yüzden pek kaygılanmadan ağır ağır yürümeyi sürdürdüm – Ponto, tüfeğimin yerine geçmişti. Sonunda, ormanın içinde yer yer gördüğüm küçük açıklıkların patika olup olmadığına karar vermeye çalışırken, bunların en geniş olanına dalınca karşımıza

bir araba yolu çıktı. Buna şüphe yoktu. Hafif tekerlek izlerini görebiliyordum. Yolun üstü sık çalılarla kaplı olsa da, bunlar bir aracın, hatta dört tekerlekli bir Virginia dağ arabasının –sanırım türünün en büyük örneğidir– bile geçmesine engel değildi. Ama bu yol ormanın içinden –o seyrek ağaçlar kümesine bu ad verilebilirse tabii– geçmesi ve üstünde tekerlek izleri olması dışında, daha önce gördüğüm hiçbir yola benzemiyordu. Bahsettiğim izler çok hafifti. Yolun yüzeyi sert, ama hoş bir şekilde nemliydi – yeşil Cenova kadifesiyle kaplanmış gibiydi. Bunların çimen olduğu belliydi – ama İngiltere'nin dışında pek rastlanmayan türdendi. Kısa, kalın, düzgün ve parlak renkliydi. Yolda tek bir yaprak ya da ölü dal parçası bile yoktu. Eskiden üstünde olan taşlar iki yanına özenle *dizilmişti* –atılmamıştı–. Böylece yolun sınırları yarı-belirgin, yarı-ihmalci ve tamamen hoş bir görüntü teşkil edecek bir şekilde belirlenmişti. Aralardaki boşluklardan kır çiçekleri gür öbekler halinde fışkırmıştı.

Bütün bunlara nasıl bir anlam verebileceğimi bilemiyordum elbette. Karşımda bir *sanat eseri* vardı şüphesiz, ama beni şaşırtan *bu* değildi. Bütün yollar bir bakıma sanat eseridir. Saatın *böyle* uç noktada icra edilmesi de şaşırtıcı değildi. *Burada* doğal "olanaklar" çerçevesinde –Peyzaj Mimarisi üstüne yazılan kitaplarda dendiği gibi–, az bir emek ve harcamayla yapılabilecek her şey yapılmıştı. Hayır, o çiçekli taşlardan birinin üstüne oturup bu cennet gibi yola hayranlık ve şaşkınlıkla yarım saatten fazla bakmama yol açan şey, bu sanatın boyutundan çok *niteliğiydi*. Baktıkça bir şeyi giderek daha iyi anlıyordum: Bu yol biçimden çok iyi anlayan titiz bir sanatçının eseriydi. Düzgünlük ve zarafetle, kelimenin tam anlamıyla İtalyanların *pittoresco* dediği şey arasında bir denge kurmak için her şey yapılmıştı. Düz çizgiler pek azdı ve hiçbiri uzun değildi. Herhangi bir yerde, aynı eğrilik ya da renk

en fazla iki defa görülüyordu. Her yerde farklılık, ama uyum vardı. Bu öyle bir "kompozisyondu" ki, en titiz bir eleştirmen bile kusur bulamazdı.

Bu yola girerken sağa sapmıştım; ayağa kalkınca da aynı yönde ilerlemeyi sürdürdüm. Yol öyle kıvrımlıydı ki, hiçbir zaman iki üç adımdan ötesini göremiyordum. Niteliğinde herhangi bir önemli değişiklik olmadı.

Sonunda hafif bir şırıltı işittim – birkaç dakika sonra da, yolun öncekilerden daha keskin bir dönemecini geçince, karşıma hafif bir yokuşun dibindeki bir tür yapı çıktı. Aşağıdaki küçük vadi sisle kaplı olduğundan, hiçbir şeyi doğru dürüst göremiyordum. Ama güneş batmaya başladığından artık hafif bir yel esiyordu ve ben yokuşun başında durmuş bakarken sis yavaşça, halka halka dağıldı.

Manzara parça parça –söylediğim gibi *yavaşça*– açığa çıkıyordu. Bir yerde bir ağaç, başka bir yerde bir su parıltısı, yine bir başka yerde bir baca tepesi görüyordum. Öyle ki, artık karşımda, bazen "kaybolan resimler" adıyla sergilenen dahice illüzyonlardan birinin olduğunu sanmaya başladım.

Ama sis tamamen dağıldığında, güneş alçak tepelerin ardında kaybolmuş, ardından da sanki güneye doğru hafif bir *chassez*[130] yapmışçasına tekrar tamamen ortaya çıkmıştı. Vadinin batısındaki bir kanyondan içeri mor ışıklarını yayıyordu. Bu yüzden vadi ve içindeki her şey birdenbire – sanki sihirle– aydınlanıvermişti.

Güneş söylediğim konuma kayarken, ilk *coup d'oeil*de[131] içimde çocukluğumda iyi bir tiyatro oyununun ya da melodramın son sahnesini izlerken hissettiğim duyguları uyandırdı. Renk cümbüşü bile eksik değildi; çünkü kanyondan içeri turuncu ve mor ışıklar giriyordu; hâlâ tepede asılı duran sis ise –böyle gü-

zel bir sahneden ayrılmak istemez gibiydi– vadinin çimenlerinin parlak yeşilini her şeye yansıtıyordu.

Sis örtüsünün altından baktığım küçük vadi en fazla dört yüz metre uzunluğundaydı. Genişliği ise elli ila yüz elli, belki de iki yüz metre arasında değişiyordu. Kuzey ucu dardı. Güneye doğru giderek, ama düzensizce genişliyordu. En geniş kısmı güney ucuna seksen metre kala olan yerdi. Vadinin etrafındaki yamaçlara tepe denemezdi, kuzeydeki uçları dışında. Burada sarp bir granit kayalık otuz metre kadar yükseliyordu. Vadinin bu kısmı en fazla on beş metre genişliğindeydi. Ama bu kayalığın üstünde yürününce, sağda ve solda daha alçak, daha az eğimli ve daha az kayalık yamaçlar görülüyordu. Kısacası her şey güneye doğru meyletiyor ve yumuşuyordu, ama yine de vadinin etrafı yükseltilerle sarılıydı, iki yer dışında. Bunlardan birinden zaten bahsettim. Bu epey kuzeybatıda, güneşin battığı yerdeydi. Söylediğim gibi, güneş ışıkları granit kayalıktaki düz bir doğal yarıktan içeri, vadiye giriyordu. Bu yarığın en geniş kısmı, görebildiğim kadarıyla belki on metreydi. Doğal bir boğaz yolu gibi uzanıyor, uzaktaki dağlarla ormanların içinde gözden kayboluyordu. Diğer açıklık vadinin tam güney ucundaydı. Buradaki yamaçlar çok hafifti. Doğu ile batı arasında yaklaşık yüz elli metre boyunca uzanıyorlardı. Bu arazinin ortasında, vadinin tabanıyla aynı hizada olan bir çukur vardı. Sahne her açıdan olduğu gibi bitki örtüsü açısından da, güneye gidildikçe *yoğunluğunu yitiriyor ve eğimleniyordu.* Kuzeyde – kayalığın tepesinde – uçurumun birkaç adım gerisinde – çok sayıda görkemli karyalar, karacevizler, kestaneler ve yer yer de meşeler vardı. Özellikle kestane ağaçlarından çıkan yan dallar uçurumun kenarından epey ileriye uzanıyordu. Güneye gidilince önce yine aynı ağaçlar görülüyordu, ama boyları giderek kısalıyordu. Sonra karaağaçlar beliriyor ve bunların yerini sa-

safralar ve akasyalar – ardından ıhlamurlar, erguvanlar, katalpalar ve akçaağaçlar – bunların yerini de daha da zarif ve kısa boylu, türlü türlü ağaçlar alıyordu. Güney yamacı tamamen yabani çalılarla kaplıydı – birkaç gümüşî söğüt ya da beyaz kavak dışında. Vadinin dibinde ise –(şimdiye kadar bahsettiğim tüm bitkilerin sadece tepelerde ya da yamaçlarda bulunduğu unutulmamalı)– üç tane birbirinden ayrı ağaç vardı. Bunların biri boyu ve biçimi açısından mükemmel bir karaağaçtı. Vadinin güney kapısında nöbet tutar gibiydi. İkincisi ise bir karya idi. Karaağaçtan çok daha büyük ve güzeldi. Gerçi her ikisi de çok güzeldi ya. Kuzeybatı girişiyle ilgilenmeyi üstlenmiş gibiydi; girişin hemen önündeki kayaların arasından yükseliyordu ve zarif gövdesini yaklaşık kırk beş derecelik bir açıyla eğmişti. İçeri dolan güneş ışınlarıyla aydınlanıyordu. Ancak bu ağacın otuz metre kadar doğusunda vadinin gururu ve hayatımda gördüğüm en güzel ağaç vardı – belki Itchiatuckanee'deki selvileri saymazsam. Doğal manolya cinsinden üç gövdeli bir laleağacıydı –*Liriodendron Tulipiferum*– bu. Üç gövdesi ana gövdeden yerden yaklaşık bir metre yüksekte ayrılıyordu. Öyle hafifçe ayrılmışlardı ki, iki buçuk metre kadar yüksekte, en büyük dalın yapraklandığı yerde aralarındaki mesafe bir metre yirmi santimden fazla değildi. Ortadaki ana ayrık gövdenin boyu otuz beş metreydi. Hiçbir şey o lale ağacının şeklinin ya da parlak yeşil yapraklarının güzelliğiyle boy ölçüşemez. Yapraklarının genişliği on beş santim vardı, ama o muhteşem çiçekler yaprakların güzelliğini tamamen gölgede bırakıyordu. Hayatınızda gördüğünüz en büyük ve en parlak yüzbinlerce lalenin bir araya gelmiş olduğunu bir düşünün! O manzara hakkında ancak böyle bir fikir sahibi olabilirsiniz. O temiz, pütürlü dikey dalların da yüce bir zarafeti vardı. Bunların en büyüğü bir metre yirmi santim çapında, yerden altı metre yüksekteydi. Bu

çiçekler diğer ağaçların çok daha az görkemli olsa da onlar kadar güzel çiçeklerine karışıp, vadiye Arap parfümlerininkinden bile daha hoş kokular yayıyordu.

Vadi yoldakiyle aynı türden *çimenlerle* kaplıydı. Ama bunlar daha da yumuşak, kalın, kadifemsi ve mucizevi bir yeşildi. Bu güzelliğin nasıl elde edilebilmiş olduğunu anlayabilmek güçtü.

Vadinin iki girişi olduğunu söylemiştim. Kuzeybatıdakinden çıkan bir derecik usulca şırıldayarak ve hafifçe köpürerek vadiye doğru akıyordu. O tek başına yükselen karyanın dibindeki kayalara çarptıktan sonra ağacın etrafından akarak biraz kuzeydoğuya yöneliyor, laleağacının altı metre kadar güneyinden geçerek vadinin doğu ile batı uçlarının tam ortasına gelene dek dümdüz akmayı sürdürüyordu. Burada birkaç kez kıvrıldıktan sonra dik açıyla güneye yöneliyor, kıvrıla kıvrıla aktıktan sonra vadinin en alçak kısmının yakınındaki küçük ve biçimsiz (ama yine de kabaca oval) bir göle karışıyordu. Bu gölcüğün en geniş kısmının çapı belki yüz metreydi. Hiçbir kristal onun suları kadar berrak olamazdı. Netçe görülen dibi parlak beyaz çakıllarla kaplıydı. Bahsettiğim o zümrüt yeşili çimenlerle kaplı kıyıları o berrak cennetin içine eğimle değil de, *yuvarlanarak* giriyordu. Bu cennet *öyle* berraktı, üstündeki her şeyi yer yer öyle kusursuzca yansıtıyordu ki, suyun nerede bitip kıyının nerede başladığını seçebilmek kolay değildi. Bu gölde neredeyse inanılmayacak kadar bol miktarda alabalık ve kırlangıç balığına benzeyen uçan balıklar vardı. Bunlar sanki havada iplerle asılı duruyordu. Gölün kenarında duran hafif bir huş kanonun görüntüsü, en küçük ayrıntısına dek, tertemiz bir aynada yansıyordu sanki. Çiçeklerle kaplı ufak bir adanın üstünde kümese benzeyen küçük, hoş bir yapı vardı. Bu ada gölün kuzey kıyısının yakınında yükseliyordu. Bu kıyıyla arasında ilkel bir köprü uzanıyordu. Köp-

rü tek bir geniş ve kalın laleağacı kerestesinden yapılmıştı. Bir metre yirmi santim uzunluğunda ve yukarı doğru hafifçe kavisliydi. Böylece sallanması engellenmişti. Gölün güney ucundan dereciğin devamı çıkıyordu. Otuz metre kadar kıvrıla kıvrıla aktıktan sonra güney yamacının ortasındaki o "çukurdan" (bundan bahsetmiştim) geçiyor ve ardından otuz metrelik sarp bir kayalıktan dökülerek Hudson Nehri'ne karışıyordu.

Göl derindi –bazı kısımlarda derinliği dokuz metre kadardı–, ama dereciğin derinliği en fazla doksan santim, en geniş yeri ise iki buçuk metreydi. Dibi ve kıyıları gölünkiler gibiydi. Görsel açıdan bir kusuru varsa, o da fazla *düzgün* görünmesiydi.

Yeşil çimenlikte yer yer gözalıcı çalılar vardı – örneğin ortancalar, adi kartopları ve mis kokulu seringalar; ama en bol miktarda olanlar türlü türlü muhteşem çiçekler açmış sardunyalardı. Bunlar saksılarda büyümesine karşın, saksılar toprağın içine özenle gömülmüş, doğal bir manzara oluşturulmaya çalışılmıştı. Bunların yanı sıra, o kadifemsi çimenlerin üstünde yer yer koyunlar da bulunuyor, bunlar mükemmel bir görüntü teşkil ediyordu. Dev bir köpek bu hayvanların her birine bekçilik eder gibiydi.

Doğu ve batı kayalıkları –bunların üst kısımları az çok sarptı– sarmaşıklarla kaplıydı. Çıplak kayalar çok az yerde görülebiliyordu. Kuzey kayalığı da aynı şekilde son derece parlak asmalarla neredeyse tamamen kaplıydı. Bunların bazıları kayalığın dibindeki toprakta, geri kalanları da ön yüzündeki düz çıkıntılarda yetişmişti.

Bu küçük arazinin aşağı sınırındaki hafif bir yükseltinin arkasında düz bir taş duvar uzanıyordu. Bu duvar geyiklerin kaçmasını engelleyecek kadar yüksekti. Başka hiçbir yerde çit türünden bir şey görülmüyordu, çünkü başka hiçbir yerde yapay

engellere gerek yoktu. Örneğin sürüden ayrılıp geçitten geçerek vadiden çıkmak isteyen koyunlar birkaç metre ilerledikten sonra karşılarında üstünden şelale akan, buraya gelir gelmez dikkatimi çeken o sarp kayalığı buluyordu. Kısacası, buraya girmenin ya da çıkmanın tek yolu, durduğum yerin birkaç metre aşağısındaki kayalık geçitte bulunan bir kapıdan geçmekti.

Derenin yatağının tamamı boyunca kıvrıla kıvrıla aktığını söylemiştim. Yine dediğim gibi, önce batıdan doğuya, sonra kuzeyden güneye akıyordu. Dere *saparken* geri dönüyor, neredeyse tamamen bir *çember* çiziyordu. Böylece bir adaya *çok* benzeyen bir yarımada oluşmuştu. Bu yarımadanın üstünde bir ev vardı. Bu ev tıpkı Vathek'in cehennemde gördüğü teraslı ev gibi "*était d'une architecture inconnue dans les annales de la terre*[132]" idi. Yani *tout ensemble*'yle[133] öyle sıradışı ve uyumlu bir görünüşü vardı ki, bir *şiir* gibiydi (zaten şiirin soyut tanımını yaparken sıradışılık ve uyumdan daha uygun nitelikler sayamam) – ama *tuhaf* olduğunu söylemiyorum kesinlikle.

Aslında hiçbir şey o yazlık evden daha yalın – daha sade olamazdı. Böylesine etkileyici görünmesinin sebebi bir resmin içine mükemmel olarak oturtulmasıydı. Ona bakarken sanki ünlü bir peyzaj ressamının fırça darbelerini görebiliyordum.

Vadiyi ilk gördüğümde durduğum yer evi incelemek için iyi bir nokta olmasına karşın, *en iyisi* değildi. Bu yüzden evi daha sonra – vadinin güney ucundan bakarken gördüğüm şekliyle tarif edeceğim.

Ana bina yaklaşık yedi metre uzunluğunda ve beş metre genişliğindeydi – boyutlarının bundan daha büyük olmadığı kesindi. Yerden çatının tepesine dek yüksekliği en fazla beş buçuk metreydi. Batısında bir başka yapı ekliydi ki, tüm boyutlarıyla onun üçte biri kadardı. Cephesi ana binanınkinden iki metre ge-

rideydi. Çatısı da diğerininkinden epey alçaktı tabii. Ana binanın arkasında –tam ortasında değil–, bu iki binaya dik açı yapar halde, oldukça ufak üçüncü bir yapı vardı. Batı kanadının üçte biri kadardı. İki büyük binanın çatıları son derece dikti – uzun, içbükey bir kavisle aşağı iniyorlardı. Uçlarıyla duvarlar arasında en az bir metre yirmi santim vardı, bu yüzden bu kısımları iki sundurma oluşturuyordu. Çatıların bu uç kısımlarının desteğe ihtiyacı yoktu tabii, ama sanki *varmış* gibi göründüklerinden, sadece köşelere ince ve son derece sade kolonlar konulmuştu. Kuzey kanadının çatısı aslında ana binanınkinin bir devamıydı. Ana bina ile batı kanadı arasında bir kırmızı, bir siyah dizilmiş, sert Hollanda tuğlalarından yapılma çok uzun ve ince bir dörtgen baca vardı. Bacanın tepesi hafifçe kornişliydi. Çatıların kalkan duvarların üstündeki kısımları da epey dışarı çıkıyordu – ana binanın güneyinde bir metre yirmi santim, kuzeyinde de altmış santim kadar. Ana giriş kapısı ana binanın tam ortasında değil, biraz doğusundaydı – bu cephedeki iki pencere ise batıdaydı. Bu pencereler yere kadar inmese de, normalden çok daha uzun ve dardı. Kapı gibi tek panjurluydular. Camları baklava biçimindeydi, ama oldukça büyüktü. Kapının üst yarısı da camdı. Bunda da baklava şekilli camlar vardı. Bu kısım geceleri sürme bir panjurla kapatılabiliyordu. Batı kanadındaki kapı kalkan duvarındaydı ve oldukça sadeydi. Burada tek bir pencere vardı ve güneye bakıyordu. Kuzey kanadının dış kapısı yoktu ve onun da doğaya bakan tek bir penceresi vardı.

Doğu kalkan duvarının çıplaklığı, üstünde güneyden kuzeye çaprazlamasına yükselen bir merdivenle (korkuluklu) telafi edilmişti. Geniş saçağın altındaki bu basamaklar oldukça yüksekteki tavanarasına açılan bir kapıyla son buluyordu. Burası depo olarak tasarlanmış gibiydi, çünkü sadece kuzeydeki tek bir pen-

cereden ışık alıyordu.

Ana bina ile batı kanadının sundurmalarının döşemeleri yoktu, genelde olduğu gibi; ama kapıların ve tüm pencerelerin önünde, o muhteşem çimenlerin arasına düzensizce gömülmüş büyük ve üstü düz granit taşlar vardı. Bunlar sayesinde en kötü hava koşullarında bile rahatça geçebilmek mümkündü. Yine aynı taştan yapılma küçük, mükemmel yollar –*sık* döşenmemişlerdi; taşların arasından o kadifemsi çimenler çıkıyordu– beş adım ötedeki berrak bir pınara, yola ya da derenin ardındaki, kuzeydeki bir iki bahçe helâsına kadar uzanıyordu. Bu binalar birkaç akasya ile katalpa tarafından tamamen gizlenmişti.

Yazlığın ana kapısının altı adım ilerisinde heybetli bir armut ağacının ölü gövdesi uzanıyordu. Muhteşem asmalarla öyle tamamen kaplıydı ki, türünü anlamak için epey incelemek gerekiyordu. Bu ağacın çeşitli dallarından türlü türlü kafesler sarkıyordu. İnce dallardan yapılmış, tepesi halkalı olan iri bir kafeste bir alaycı kuş; bir başkasında bir sarısma kuşu; üçüncüsünde ise küstah bir *bobolink*[134] vardı. Yine üç dört zarif kafeste kanaryalar ötüyordu.

Sundurmanın kolonları yaseminlerle ve hanımelleriyle kaplıydı. Ana bina ile batı kanadının oluşturduğu köşede ise eşsiz renklerle bezeli bir asma vardı. Dizginsizce önce alçak çatıya, sonra da yüksektekine tırmanmış, bunun sırtında sağa sola ince filizler yayarak ilerlemeyi sürdürmüş, en sonunda da doğudaki kalkan duvarına vararak merdivenden aşağı inmişti.

Evin tamamı, kanatları da dahil olmak üzere, eski Hollanda tarzı büyük ve sivri köşeli tahta kiremitlerle yapılmıştı. Bu kiremitlerle yapılan evlerin alt kısımları tuhaf bir şekilde üstlerinden daha geniş görünür – tıpkı Mısır mimarisinde olduğu gibi. Evin bu son derece hoş görüntüsüne binaların diplerini neredeyse çe-

peçevre saran, muhteşem çiçeklerle dolu çok sayıda saksı da katkıda bulunuyordu.

Tahta kiremitler donuk griye boyanmıştı ve bu nötr rengin, yazlığı kısmen gölgeleyen lale ağacının parlak yeşil yapraklarıyla nasıl güzel bir uyum sağladığını ressamlar hemen anlayacaktır.

Özellikle, bahsettiğim o taş duvarın yanından bakıldığında binaların çok hoş bir görüntüsü vardı – çünkü güneydoğu köşesi tamamen görülüyor ve böylece aynı anda iki cephe birden gözler önüne seriliyordu. Hem o güzel doğu kalkan duvarı; hem kuzey kanadı ile kümesin çatısının bir kısmı; hem de ana binaların yakınındaki, derenin üstündeki hafif bir köprünün neredeyse yarısı görünüyordu.

Tepenin üstünde fazla kalmadım, ayaklarımın dibindeki sahneyi iyice incelememe karşın. Köye giden yoldan uzaklaşmış olduğum açıktı ve bu nedenle bir yolcu olarak o evin kapısını çalmak için bahanem vardı. Bu yüzden fazla oyalanmadan yürümeye başladım.

Yol kapının ardında doğal bir düz çıkıntının üstünde uzanır gibiydi. Bu çıkıntı kuzey doğu tepelerinin sırtları boyunca giderek alçalıyordu. Yolu takip ederek en kuzeydeki tepenin dibine geldim. Sonra köprüyü geçip doğu kalkan duvarının etrafından dolanarak ön kapıya ulaştım. Bu arada yolda bahçe helâlarını hiç göremediğimi fark etmiştim.

Kalkan duvarın köşesini dönerken köpek sessizce, ama gözlerinden kaplan gibi alevler saçarak üstüme doğru koştu. Ama ona elimi uzatıp arkadaş olmak istediğimi belirttim – hayatımda buna karşı koyabilen bir köpek görmemişimdir. Sadece ağzını kapayıp kuyruğunu sallamakla kalmadı, bana patisini de uzattı. Sonra da Ponto ile arkadaş oldu.

Ortalıkta zil göremeyince değneğimle yarı açık kapıya vurdum. Eşikte hemen biri belirdi. Yirmi sekiz yaş civarında, genç bir kadındı bu. Oldukça zayıf, daha doğrusu ince yapılıydı ve boyu uzuncaydı. Bana anlatılmaz bir *ılımlı kararlılıkla* yaklaşırken içimden, "İşte bu yapay değil, doğal bir *güzellik*," dedim. *Coşku dolu* oluşu bana daha da etkileyici gelmişti. Derin çukurlu gözleri öyle bir *romantizmle* veya belki de uhrevilikle parlıyordu ki, kalbim ilk kez böylesine derinden etkilenmişti. Neden bilmem ama, kadınların gözlerinde, bazen de dudaklarında beliren bu ifade ilgimi çekmenin *tek* değilse bile, en kesin yoludur. "Romantizm" –umarım okuyucular bu sözcüğü hangi anlamda kullandığımı anlamışlardır– ile "kadınsılık" iç içedir bence. Sonuçta bir erkeğin kadında gerçekten *sevdiği* şey de *kadınsılığıdır*. Annie'nin gözleri (içeriden birinin, "Annie! Hayatım!" diye seslendiğini işittim) "ruhani gri" idi; saçı ise açık kestane rengiydi. Onu ancak bu kadar incelemeye fırsat bulabildim.

Beni son derece nazikçe davet edince içeri girdim. Önce oldukça geniş bir antreden geçtik. Temelde *incelemek* için geldiğimden, içeri girerken sağımda, evin cephesindekiler gibi bir pencere olduğunu fark ettim. Solda salona açılan bir kapı vardı. Karşımda ise antre boyutlarında küçük bir odaya açılan *açık* bir kapı gördüm. Burası bir çalışma odası olarak döşenmişti ve kuzeye bakan büyük bir kavisli penceresi vardı.

Salona girince karşımda *Bay Landor*'u (isminin bu olduğunu öğrenecektim) buldum. Bana oldukça kibar, hatta candan davrandı, ama o sırada, evde oturanlardan çok, evin kendisinin görünüşüyle ilgileniyordum.

Kuzey kanadının yatak odası olduğunu gördüm: Kapısı salona açılıyordu. Bu kapının batısında dereye bakan tek bir

pencere vardı. Salonun batı ucunda bir şömine ile batı kanadına –muhtemelen mutfağa– açılan bir kapı bulunuyordu.

Hiçbir şey titiz yalınlık bakımından salonun mobilyalarıyla boy ölçüşemezdi. Yerde usta işi mükemmel bir halı vardı. Beyaz zemininde yer yer küçük, yuvarlak, yeşil figürler görülüyordu. Kar beyazı perdeler ince muslindendi. Keskin, paralel kıvrımları yere – *sadece* yere uzanıyordu. Salona *ağır*, belki de biraz resmi bir hava veriyorlardı. Duvarlar çok hoş bir Fransız duvar kâğıdıyla kaplıydı – gümüşî bir zemin üstüne uçuk yeşil zikzaklı çizgilerle bezeliydi. Geniş duvarları sadece Julien'in üç mükemmel *à trois crayon*[135] taş baskısı süslüyordu. Bunlar çerçevesiz asılmıştı. Bu resimlerden birinde ihtişamlı, daha doğrusu şehvet çağrıştıran bir Doğu sahnesi vardı. İkincisi inanılmayacak kadar canlı bir "karnaval sahnesi" idi. Üçüncüsünde Yunanlı bir kadının yüzü vardı – hayatımda ilk kez böylesine ilahi ve güzel, ama aynı zamanda da müphem ve baştan çıkarıcı bir ifade görüyordum.

Salonun belli başlı mobilyaları yuvarlak bir masa, birkaç sandalye (büyük bir sallanan koltuk da dahil olmak üzere) ve bir kanepe idi. Bu sade kanepe akçaağaç ve bambudan yapılmıştı. Fildişi rengindeydi ve üstünde seyrek yeşil çizgiler vardı. Sandalyeler ile masa "birbirine uyacak" şekilde tasarlanmıştı; ama aslında içerisinin *tamamının* "araziyi" biçimlendiren kişi tarafından tasarlandığı belliydi. Bundan daha zarif bir şeyi tasavvur etmek mümkün değildi.

Masada birkaç kitap; bilmediğim marka, uzun ve dörtgen bir kristal parfüm şişesi; İtalyan abajurlu, dibine de ışık veren bir gaz lambası ve parlak çiçeklerle dolu büyük bir vazo vardı. Aslında salonun tüm *dekorasyonu* sadece rengârenk ve nefis kokulu çiçeklerle yapılmıştı. Parlak sardunyalarla dolu bir vazo şömi-

nenin içini neredeyse tamamen doldurmuştu. Odanın her köşesindeki üçgen birer rafta da o vazonun birer benzeri bulunuyordu. Bunların içlerindeki çiçekler farklıydı, o kadar. Şöminenin üstünde iki daha küçük buket vardı. Açık pencerelerin önünde de küme küme menekşeler duruyordu.

Bu yazıyı yazmaktaki amacım sadece Bay Landor'un evini *–gördüğüm şekliyle–* anlatmaktı.

1849

Wissahiccon'da Bir Sabah

Amerika'nın doğal güzellikleri çoğunlukla hem genel nitelikleri, hem de ayrıntıları bakımından Eski Dünya'nınkilerle –özellikle de Avrupa'nınkilerle– kıyaslanır. Her bölge kendisininkinin daha güzel olduğunu savunduğundan, bu tartışma daha epey sürecek gibidir. Çünkü her iki taraf da bu konuda çok şey söylemiş olsa da, hâlâ söylenecek sözler var.

Kıyas yapmaya kalkışan İngiliz turistlerin göze en çok çarpanları, kuzey ve doğu sahillerimizi Amerika'nın, en azından Birleşik Devletlerin bahsetmeye değer yegâne yerleri olarak görür gibidir. Fazla bir şey söylemezler, çünkü batı ve doğu yörelerimizin iç kısımlarındaki muhteşem doğal güzellikleri –örneğin engin Louisiana vadisini– pek bilmezler. Oysa buraları cennet gibidir. O gezginler ise genellikle *turistik yerleri* –Hudson'ı, Niagara'yı, Catskills'i, Harper's Ferry'yi, New York göllerini, Ohio'yu, çıplak ovaları ve Mississippi'yi– gezerler. Buraları gerçekten de, kıyıları kuleli Ren Nehri'ni ya da

Ok gibi fırlayan mavi Rhone'un sularını [16]

yeni görmüş birini bile etkileyecek kadar güzeldir. Ama sa-

hip olduğumuz doğal güzellikler *bu kadarla kalmaz*. slında Birleşik Devletler'de o kadar çok sessiz sakin, bilinmeyen, neredeyse balta girmemiş yer vardır ki, gerçek bir ressam ya da Tanrı'nın yüce güzelliklerine âşık kültürlü biri, bunları az önce saydığım *bütün o* daha çok tanınan yerlere mutlaka yeğler.

slında bu ülkenin gerçek cennetleri kendi yerli turistlerimizin bile pek gitmediği yerlerdir. Hal böyleyken bir yabancı, ülkesinde yayıncısıyla Amerika hakkında sınırlı bir zamanda belirli uzunlukta bir yazı yazmak üzere anlaşmış bir yabancı, eline not defterini alıp ülkenin en tanınmış turistlik yerlerini gezmekten başka ne yapabilir ki!

Yukarıda Louisiana vadisinden bahsettim. Dünyanın belki de en güzel doğal manzarası buradadır. Bu güzelliği hiç kimse yazıya dökememiştir. Taşkın güzelliği hayal gücü en kuvvetli insanlara bile ilham verebilir. slında *güzelliği* tek niteliğidir. Yüce bir yanı yoktur. Lousiana vadisi hafif engebeli arazisi, billur gibi dereleri, mis kokulu ormanları ve cıvıl cıvıl öten iri, parlak, rengârenk kuşlarıyla; yeryüzünün duyulara en hoş gelen doğa manzarasıdır.

ma bu muhteşem yörenin bile en güzel yerlerine ancak patikalarla ulaşılabilir. slında merika'nın en güzel doğa manzaralarını görmek isteyen gezginler buralara trenle, istimbotla, atlı menzil arabasıyla ya da kendi arabalarıyla, hatta at sırtında değil – ancak yaya olarak gidebilirler. *Yürümek*, derin dere çukurlarından atlamak, sarp kayalıklarda boyunlarını kırma tehlikesine atılmak zorundadırlar; yoksa yörenin en gerçek, en muhteşem ve en anlatılmaz güzelliklerini göremezler.

Günümüzde Avrupa'nın çoğunda ise böyle bir zorunluluk yoktur. Hatta Ingiltere'de hiç yoktur. En züppe turist bile görülmeye değer her yere ipek çoraplarını kirletmeden gidebilir. Ar-

tık bütün ilginç yerler bilinmektedir ve bunlara kolayca ulaşma imkânı sağlanmıştır. Eski ile Yeni Dünyaların doğal güzelliklerini karşılaştıranlar, bu noktaya asla gereken önemi vermemiştir. Oysa Eski Dünya'nın güzellikleri, Yeni Dünya'nın ancak en tanınmış (ama kesinlikle en muhteşem olmayan) güzellikleriyle karşılaştırılır.

Nehir manzaraları, kuşkusuz, kendi içinde güzelliğin tüm ana öğelerini barındırır. Zaten en eski çağlardan beri şairlerin gözde teması olmuştur. Ama bu şöhretin çoğu, dağlık bölgelerde nehir yoluyla seyahat edilmesinden kaynaklanır. Yine aynı şekilde bütün ülkelerdeki büyük nehirler, işlek oldukları için, hak etmedikleri bir hayranlık toplar. Daha fazla gözlendikleri için, üstlerinde daha çok konuşulur. Oysa daha az önemli, ama genellikle daha ilginç dereler göz ardı edilir.

Bunun güzel bir örneği Wissahiccon deresidir (dereden başka bir şey değildir). Philadelphia'nın on kilometre kadar batısından Schuylkill'e dökülür. Wissahiccon öyle güzel bir deredir ki, İngiltere'de akıyor olsa bütün ozanların ilham kaynağı olur, herkesin diline düşerdi. Hatta kıyıları fahiş fiyatlarla parsellenir ve zenginler oralara villalar kurardı. Wissahiccon'un adı henüz son birkaç yıldır duyulmaya başladı, oysa içine aktığı daha geniş ve işlek nehir, uzun süredir Amerika'nın en güzel nehirlerinden biri olarak tanınıyor. Güzelikleri fazla abartılmış ve kıyıları, en azından Philadelphia civarındakiler tıpkı Delaware'ninkiler gibi çamurlu olan Schuylkill nehri güzellik açısından, o bahsettiğimiz daha az tanınmış derecik ile kesinlikle boy ölçüşemez.

Philadelphialıları burunlarının dibinde duran, ama sadece civarda oturan birkaç maceracı doğa tutkununun bildiği o muhteşem dereden haberdar eden Fanny Kemble oldu. O dereden, Birleşik Devletler üstüne yazdığı tuhaf kitabında bahsetti. Ama o

"Günlük" herkesin gözünü açınca, Wissahiccon hemen bir ölçüde ünlendi. "Bir ölçüde" diyorum, çünkü derenin asıl güzel kısımları Philedalphialı doğa âşıklarının normalde gitmeyeceği yerlerdedir. Bu insanlar derenin ağzından sonra en fazla birkaç kilometre gider – çünkü araba yolu burada sona erer. Derenin en güzel yerlerini görmek isteyenlere tavsiyem, Ridge Yolu'nu takip ederek şehirden batıya doğru gitmeleri ve dokuzuncu kilometredeki ikinci yola sapıp bu yolun sonuna kadar gitmeleridir. Böylece Wissahiccon'un en güzel yerlerinden birine ulaşırlar. Sonra isterlerse küçük bir kayıkla ya da kıyıyı takip ederek dere boyunca ister aşağı, ister yukarı gidebilirler. Her iki yönde de muhteşem manzaralar çıkacaktır karşılarına.

Derenin dar olduğunu söylemiştim (ya da söylemeliydim). Kıyılarının çoğu sarptır. Buralarda suya yakın ve üstü hoş çalılarla kaplı daha yüksek kısımlarında ise, aralarında *liriodendron tulipiferum*un da hemen göze çarptığı en muhteşem orman ağaçlarıyla taçlanmış, yüksek tepeler bulunur. Ama kıyıların dereye en yakın kısımlarında sivri ve yosun kaplı granit taşlar görülür. Berrak dere şırıl şırıl akarken suları bu taşlara hafif hafif çarpar, tıpkı Akdeniz'in masmavi dalgalarının kıyılardaki mermer tapınakların basamaklarına çarpması gibi. Tepelerin önünde çoğunlukla küçük ve bitki örtüsü sık yaylalar bulunur. Buraları bahçeli yazlık evler kurmak için hayal edilebilecek en güzel yerlerdir. Kıvrıla kıvrıla akan derenin dönemeçleri yer yer keskindir, özellikle de kıyıların sarp olduğu yerlerde. Bu yüzden gezgin ilerledikçe karşısına peş peşe göllerin, daha doğrusu dağ gölcüklerinin çıktığını sanır. Bu arada Wissahiccon "güzel Melrose"nin tersine, ay ışığında ya da hatta bulutlu havada değil, güneşin en parlak olduğu öğle vaktinde gezilmelidir, çünkü kıyılarının sarplığı ve birbirine yakınlığı ile tepeleri kaplayan sık çalı örtü-

sü dereyi karartır. Bu, iç bunaltıcı olmasa bile manzaranın güzelliğini kötü etkileyen bir faktördür.

Geçtiğimiz günlerde, tarif ettiğim yoldan dereye gittim ve sıcak ve boğucu bir günün çoğunu üstünde küçük bir kayıkla gezerek geçirdim. Ama hava ısındıkça üstüme bir ağırlık çöktü ve manzaranın güzelliği ile kayığın salınmalarının da etkisiyle uyuklamaya başladım. Hayalimde Wissahiccon'un eski hali canlanıyordu – Makine İblisi'nin henüz icat edilmediği, piknik diye bir şeyin bilinmediği, "su haklarının" alınıp satılmadığı, kıyılarında yükselen o sarp kayalıkların tepesinde geyiklerin yanı sıra sadece kızılderililerin yürüdüğü o "eski güzel günlerdeki" hali. Bu hayallar zihnimi giderek ele geçirirken, tembel akan dere beni usulca bir dönemeçten geçirmişti. Şimdi karşımda, kırk elli metre kadar ötede ikinci bir dönemeç vardı. Derenin ortalarına kadar uzanan sarp kayalık bir burundu bu. Derede ilk kez Salvator'un resimlerine bu kadar benzeyen bir yer görüyordum. O tepenin üstünde gördüğüm şey, elbette oldukça sıradışı olmasına karşın, yeri ve mevsimi göz önüne aldığımda ilkin beni ne irkiltti, ne de şaşırttı – uyuklarken beni avcuna alan hayallere öyle uygundu ki. Uçurumun en ucunda, rüyamda kızılderililerin yanında duran o geyiklerden birini, onların en yaşlı ve cesurunu gördüm. Boynunu öne uzatmış, kulaklarını dikmişti. Duruşunda dokunaklı ve hüzünlü bir asalet vardı.

Söylediğim gibi, bu görüntü ilk birkaç saniye beni ne irkiltti, ne de şaşırttı. Ruhumda sadece yoğun bir yakınlık hissi vardı. Geyiğin, çıkarcı insanların son birkaç yıl içinde dere ile civarında yaptığı bariz değişikliklere hayret ve sitemle baktığını hayal ettim. Ama hayvan başını hafifçe çevirince silkinip uyandım ve bunun ne kadar ilginç bir macera olduğunu fark ettim. Kayığın içinde tek dizimin üstünde doğruldum. Dursam mı, yoksa o

şaşırtıcı geyiğe yaklaşsam mı, karar veremeden, ilerdeki çalıların arasından birinin telaşla, ama ihtiyatla, "Hişt! Hişt!" dediğini işittim. Bir an sonra çalının içinden bir zenci, dalları usulca ayırarak çıktı. Hiç ses çıkarmadan yürüyordu. Bir elinde biraz tuz vardı. Bunu geyiğe uzattı. Hayvan biraz huzursuzlansa da kaçmadı. Zenci elini uzatarak yürümeyi sürdürdü. Bir yandan da hayvanı rahatlatmak için konuşuyordu. Geyik sonunda boynunu eğip ayağını yere vurdu, ardından da usulca yere uzandı. Boynuna bir yular geçirildi.

Geyikle maceram işte böyle sona erdi. Oldukça yaşlı bir evcil hayvandı ve civarda villası olan bir İngiliz ailesine aitti.

Eşya Felsefesi

İngilizler, dış değilse bile iç dekorasyonda en iyidir. İtalyanlar mermerden ve renklerden iyi anlar, ama o kadar. Fransa'da *meliora probant, deteriora sequuntur*[137] – hep eğlence peşinde koştuklarından dekorasyona pek önem vermezler. Çinlilerle Doğulu ırkların çoğunun hayal güçleri kuvvetli, ama uygunsuzdur. İskoçlar *kötü* dekoratörlerdir. Hollandalılar belki de perdenin lahana olmadığına dair belirsiz bir kanıya sahiptir. İspanyollar ise perdelere düşkündür – ne de olsa orası cellatlar ülkesidir. Ruslar dekorasyon yapmaz. Hottentotlarla Kickapoolar kendi çaplarında iyidir. Ama evlerini en ihtişamlı döşeyenler Amerikalılardır.

Bunun sebebini anlamak güç değildir. Bizde aristokrat kanı olmadığından, bunu doğal olarak parayla telafi ederiz. Burada *zenginliğini gösterme* tutkusu en az monarşiyle yönetilen ülkelerdeki kadar yaygındır. Anlaşılması ve öngörülmesi çok kolay bir şekilde, zevk anlayışımızı *sergileme* yoluna gideriz.

Daha somut konuşayım. Örneğin İngiltere'de evleri güzel süs eşyalarıyla donatmak, ev sahibinin zevk anlayışı konusunda bizdeki kadar olumlu bir izlenim uyandırmaz. Bunun sebebi; birincisi İngiltere'de soyluluğun en büyük göstergesinin zenginlik ol-

mayışı; ikincisi de, gerçek soylu kanı taşıyanların kendilerini geçerli bir zevk anlayışının dar kalıplarıyla sınırlamaları, bu yüzden de *parvenu*[18] bir rekabete yol açabilecek pahalı eşyalara pek rağbet etmemeleridir.

Halk soyluları *taklit eder*, bu yüzden de onların tarzı genele yayılır. Ama Amerika'da aristokrasinin yegâne silahı para olduğundan paranın sergilenmesi aristokrat olarak kabul edilmenin tek yoludur. Kendine hep model arayan halk bu yüzden tamamen farklı kavramlar olan ihtişam ile güzelliği birbiriyle karıştırır. Kısacası bizde bir eşyanın dekoratif değeri fiyatıyla ölçülür olmuştur – ve bu tek basit hata dallanıp budaklanmış, türlü türlü hatalara yol açmıştır.

Bir ressamın gözünde hiçbir şey, Birleşik Devletlerde –yani Apalachia'da– iyi döşenmiş sayılan bir ev kadar çirkin olamaz. Böyle evlerin en sık rastlanan özelliği bakımsızlığıdır. Bir odaya özen göstermek bir tabloya özen göstermek gibidir – çünkü ikisi de tüm sanat türleri için geçerli değişmez yasalara tabidir. Bu yüzden resimler için geçerli olduğunu düşündüğümüz güzellik kuralları az çok odalar için de geçerlidir.

Bakımsızlık, çoğu eşyanın renginden ya da kullanılmışlığından belli olur. Sanatsal olmayan şekillerde yerleştirilmeleri de çoğu zaman gözü rahatsız eder. Düz çizgilerin sayısı aşırıdır – ya da fazla uzundurlar – ya da çirkin bir şekilde dik açılarla kesilirler. Kavisli çizgiler varsa bile, aynı şekilde tekrarlandıklarından çirkin dururlar. Pek çok hoş dairenin görünüşü zevksiz bir dekorasyon yüzünden berbat edilmiştir.

Seçilen perdeler çoğunlukla diğer eşyalarla uyumsuzdur. Perdeler klasik bir dekorasyonda sırıtır; fazla perde kullanmak ise her halükârda zevksizliktir. Perdeler genel ortama en iyi uyum sağlayacak şekilde ve miktarda seçilmelidir.

Halıları son zamanlarda daha iyi anlasak da, desenleri ve renkleri konusunda hâlâ sık sık yanılırız. Halı odanın ruhudur. İçerideki diğer tüm nesnelerin yalnız renklerini değil, şekillerini de belirlemesi gereken halıdır. Hukukta sıradan bir insan yargıç olabilir; ama halılar konusunda söz sahibi olabilecek kişi bir dahi olmak zorundadır. Oysa halılardan *"d'un mouton qui rêve"*[139] edasıyla bahsedildiğini işitiriz. Kendi bıyıklarıyla bile başa çıkamayan adamlar halılar üstüne atıp tutar. Geniş döşemelerde kullanılan halılarda büyük resimler olabileceğini, ama ufak döşemelerdeki halıların resimlerinin küçük olması gerektiğini herkes bilir. Halının kalitesi konusunda Saksonya bir numaradır. Brüksel kendini modaya fazla kaptırmış, Türkiye'deki halı zevki ise can çekişmektedir. Desenlere gelince – bir halı Riccaree Kızılderilileri –bu insanlar kendilerini kırmızı tebeşirlerle ve sarı aşıboyasıyla boyayıp süs niyetine horoz tüyü takar– gibi alacalı bulacalı renklerle bezenmemelidir. Kısacası desenler belirgin, yuvarlak ya da halkalı ve kesinlikle *anlamsız* olmalıdır. Hiçbir Hıristiyan ülkesine tiksinti verici çiçek desenleriyle veya herhangi türden bilinen nesnelerle bezenmiş halılar girmemelidir. Aslında bundan halılarda olduğu kadar perdelerde, duvar örtülerinde ya da Osmanlı tarzı örtülerde de sakınılmalıdır. Ayaktakımının evlerinde hâlâ bazen görülen eski tahta bezlerine gelince – yere serilen bu geniş, parlak, çizgili rengârenk kumaş parçaları vakit nakittir lafını düstür edinmiş bir ırkın şeytani icadıdır. Bunlar Baal'ın çocuklarıdır ve Mammon–Benthams'a taparlar. Fazla kafa yormamak ve hayal gücünü paraya dönüştürmek için, önce zalimce kaleydoskobu icat etmiş, sonra da bunları buharlı gemilerle taşıyacak anonim şirketler kurmuşlardır.

Amerikan iç dekorasyonu felsefesinde *parlaklık* başlıca kusurlardan biridir – bu kusur az önce bahsettiğim zevk sapkınlı-

ğından kaynaklanır elbette. Gaz lambasına ve cama bayılırız. Birincisi ev içinde kesinlikle kullanılmamalıdır. Parlak ve titrek ışığı göz yorar. Hem beyni, hem de gözleri olan hiç kimse bunları kullanmaz. Hafif ya da sanatçıların tabiriyle soğuk ışık soluk gölgeler oluşturduğundan kötü döşenmiş bir evde mucizeler yaratır. Astral lamba[140] müthiş bir buluştur. Doğru dürüst astral lambaları kastediyoruz elbette – yani Argand lambasını. Bunun buzlu camdan yapılma sade bir abajuru vardır ve ay ışığı kıvamında hafif, titreşmeyen bir ışık saçar. Kristal abajurlar berbat bir düşman icadıdır. Bunlara bayılmamızın sebebi ise kısmen daha *parlak* ışık saçmaları, ama temelde daha *pahalı* olmalarıdır. Bu daha önce öne sürdüğümüz fikirle örtüşür. Bilerek kristal abajur kullanan biri ya tamamen zevksizdir ya da modaya körü körüne düşkündür. Bu zevksiz ve fazla süslü abajurlardan yayılan ışık titrek, kesik ve rahatsız edicidir. Güzel döşenmiş bir odayı mahvetmeye yeter. Özellikle kadınlar, kem nazarı altında en az yarı yarıya çirkinleşir.

Zaten cam konusunda genelde yanlış kanılara sahibiz. Camın başlıca özelliği *parıltısıdır* – ve bu tek sözcük öyle iğrenç şeylerin temsilcisidir ki! Titreşen, kıpırtılı ışıklar *bazen* hoştur –çocuklar ve aptallar onlara her zaman bayılır– ama bir odayı döşerken onlardan sakınmak gerekir. Aslında güçlü ve *titrek olmayan* ışıklardan da sakınılmalıdır. Son modaya uygun döşenmiş salonlarımızın tavanlarından sarkan o dev, anlamsız, prizma şeklindeki, gazlı, abajursuz, cam avizeler, zevksizliğin ya da ahmaklığın özü olarak kabul edilebilir.

Parıltıya olan düşkünlük –söylediğimiz gibi, bunun ihtişamlı olduğu sanılır– bizi aynaları gereğinden fazla kullanmaya yöneltmiştir. Evlerimizin duvarlarını dev İngiliz aynalarıyla doldurunca iyi bir halt ettiğimizi sanırız. Oysa kör olmayan ve biraz

kafası çalışan herkes çok sayıda aynanın, özellikle de büyük olanların ne kadar kötü bir etki yarattığını bilir. Yansımasını saymazsak ayna uzun, düz ve boş bir yüzey teşkil eder – ki bunun her zaman nahoş olduğu açıktır. Bir yansıtıcı olarak ise, korkunç ve iğrenç bir monotonluk yaratır; hem de sadece görüntüsünü yansıttığı cisimlerle doğru orantılı olarak değil, katlanarak artan bir şekilde. Aslında içine rastgele dört beş ayna konulmuş bir oda, sanatsal açıdan oda bile sayılmaz. Bütün bunlara bir de parıltıları eklersek, karşımıza uyumsuz ve çirkin bir karışım çıkar. Böyle ışıl ışıl bir odaya giren en ahmak insan bile, burada bir şeylerin ters olduğunu anlar; ama sebebini anlayamayabilir. Oysa aynı insanı zevkli döşenmiş bir odaya sokarsanız, hemen bir haz ve şaşkınlık nidası atacaktır.

Cüzdanı kabarık adamın ruhunun çok az olduğu fikri bizim cumhuriyetimizden çıkmış bir kötülüktür. Zevk yozlaşması zenginliğin bir parçası ve süsüdür. Cebimiz doldukça, fikirlerimiz köhneleşir. Bu yüzden, bir İngiliz buduvarının ruhaniliğini arıyorsak (Appalachia'da bunu hâlâ arayanlar varsa tabii) bakmamız gereken yer aristokratlarımızın evleri değildir. Ama gördüğümüz kadarıyla bazı çağdaş Amerikalıların evleri, okyanusun diğer tarafındaki dostlarımızın *or-molu*larla[41] bezeli odalarıyla en azından olumsuz anlamda boy ölçüşebilir. Şimdi bile gözümüzde dekorasyonu kusursuz, gösterişli olmayan, küçük bir oda canlanıyor. Sahibi bir kanepenin üstünde yatıyor – hava serin – vakit neredeyse geceyarısı: O uyurken biz odasını tarif edeceğiz.

Dikdörtgen bir oda bu. Uzunluğu dokuz, genişliğ yedi buçuk metre. (Sıradan) mobilyaların tefrişi için en iyi olanakları sağlayan şekil bu. Tek bir kapısı var – kesinlikle geniş olmayan bir kapı. Paralelogramın bir ucunda duruyor. İki penceresi ise

bunun diğer ucunda yer alıyor. Bunlar yere kadar uzanan büyük pencereler. Kalın çerçeveli bu pencereler bir İtalyan verandasına açılıyor. Camları kızıl; çerçeveleri ise gülağacından yapılmış. Perdeleri çerçeve boşluğunda duruyor. Pencerenin şekline uyacak tarzda kesilmiş kalın bir gümüşî kumaştan yapılmışlar. Dıştaki perdeler ise koyu kızıl ipekten yapılmış. Üstlerinde altın sarısı işlemeler var. Kenarlarına iç perdelerin kumaşı dikilmiş. Korniş yok. Kat kat perdeler (keskin kıvrımları kesinlikle iç bunaltmıyor) odayı tavan ile duvarların birleştiği yerden çevreleyen, parlak altın sarısı işlemeli geniş bir saçaklıktan sarkıyor. Perde, altın sarısı ve ucu düğümlü kalın bir ip sayesinde açılıp kapanıyor. İğne gibi aletler görünmüyor. Perdelerle saçaklığın renkleri –kızıl ve altın sarısı– her yerde bol bol görülüyor ve odanın *karakterini* teşkil ediyor. Halı –Saksonya malı– bir buçuk santim kalınlığında ve yine aynı kızıl renkte. Bunun üstüne perdelerinkine benzeyen altın sarısı bir ip iniyor. Bu ipin bir kısmı halının üstünde iç içe geçmiş küçük, düzensiz halkalar görüntüsü verecek şekilde kıvrılmış. Duvarlar parlak gümüşî gri bir duvar kâğıdıyla kaplı. Bunun üstünde diğer kızılın daha açık bir tonunda olan, girişik bezemeli desenler var. Duvarlarda çok sayıda tablo yer alıyor. Bunlar genellikle hoş doğa manzaraları – örneğin Stanfield'ın ufak ve güzel mağaraları ya da Chapman Bataklığı'ndaki göl. Ama Sully tarzında yapılmış birkaç muhteşem kadın portresi de görülüyor. Her resmin sıcak, ama karanlık bir havası var. Bunlar kesinlikle "göz kamaştırıcı" değil. Hepsinde *dinginlik* hakim. Hiçbiri ufak değil. Ufak resimler odalara *benekli* bir görüntü verdiğinden, pek çok sanat eserini lekeler. Çerçeveleri geniş ama ince. Oymalarla süslü, ama telkârisizler. Donuklaştırılmış da değiller. Cilalı altın gibi parlıyorlar. Duvarlara yapışmış gibi duruyorlar, ama sicimlerle asılı değiller.

Desenli çerçeveler sicimlerle asıldığında daha hoş görünür, ama odanın genel görüntüsünü bozar. Bu arada bir ayna –çok büyük değil– görüyoruz. Şekli neredeyse yuvarlak ve odadaki normal oturma yerlerinde oturan hiç kimsenin kendi yansımasını göremeyeceği şekilde asılmış. Odada oturulacak sadece gülağacı ile kızıl ipekten yapılma, altın rengi çiçeklerle bezeli iki kanepe var; yine gülağacından yapılma iki hafif sohbet sandalyesini saymazsak. Örtüsüz bir piyanonun (bu da gülağacından yapılma) kapağı açık duruyor. Kanepelerden birinin yanına altın damarlı mermerden yapılma sekizgen bir masa konulmuş. Bu da örtüsüz – odada kumaş açısından perdeler yeterli görülmüş. Odanın hafifçe yuvarlak köşelerinde büyük ve muhteşem birer Sèvres[142] vazo duruyor. Bunlar parlak renkli ve mis kokulu çiçeklerle dolu. Uyuyan arkadaşımın baş ucunda büyük bir kollu şamdan duruyor. Bunun üstünde nefis kokulu bir yağ ile dolu küçük bir antika lamba var. Hafif ve zarif –kenarları altın sarısı ve sicimleri yine altın sarısı püsküllü kızıl ipekten yapılma– asma raflarda muhteşem bir şekilde kaplanmış iki üç yüz kitap duruyor. Bunların dışında odada eşya yok; abajuru kızıl ve sade buğulu camdan yapılma bir Argand lambasını saymazsak tabii. Bu lamba yüksek, kubbeli tavandan tek bir ince altın zincirle sarkıyor ve her şeye dingin, ama büyülü bir ışık saçıyor.

Notlar

1 Aşırı kurnazlık en büyük akılsızlıktır.

2 Üçüncü katta.

3 Tecrübeli.

4 Yazı masası.

5 Yunan mitolojisinde, Procrustes adlı dev, yakaladığı yolcuları demirden bir yatağa bağlar; onları yatağa uydurmak için uzatır veya kollarıyla bacaklarını keserdi.

6 Sıradışı, tuhaf.

7 "Dağıtılmamış merkez"; bir mantık hatasıdır.

8 Kusursuz.

9 "Her yerleşik kanı muhtemelen saçmadır, çünkü çoğunluğa uydurulmuştur."

10 Entrikacı.

11 Ataletin gücü.

12 Cehenneme inmek kolaydır.

13 Angelica Catalani, ünlü bir İtalyan sopranoydu.

14 Korkunç canavar.

15 "Böylesine korkunç bir plan Atreus'a olmasa da Thyestes'e yakışır." Thyestes kardeşi Atreus'un karısını baştan çıkarır ve kardeşini öldürmeyi planlar. Atreus ise Thyestes'in üç oğlunu öldürüp babalarının onuruna düzenlenen bir ziyafette ana yemek olarak sunar.

16 Thingumbob: Şey, dalga, zımbırtı. – ÇN

17 At sineği. – ÇN

18 Yaratıcı ilham ruhu.

19 Dante'nin Cehennem'inin meşhur bir bölümündeki karakter.

20 Hamlet'te, babasının hayaletini gören Hamlet "Tanrı'nın melekleri ve papazları, koruyun bizi! / Sen iyi bir ruh musun, yoksa lanetlenmiş bir cin mi?" der.

21 Ilyada'dan.

22 Milton'un Yitik Cennet'inin üçüncü kitabının başından. Homeros da, Milton da körd ü.

23 Poe burada bir çiftanlamlılıktan faydalanıyor. "Hail" sözcüğü hem "dolu", hem de "selam" anlamına gelir. Yani "Hail, Holy Light" cümlesinin çevirisi "Selam sana, kutsal ışık"tır. Ama "hail", öyküdeki karakterler tarafından "dolu" olarak anlaşılıyor. – ÇN

24 Boston.

25 Ölüm darbesi.

26 Bkz. 23 no.lu dipnot. – ÇN

27 Kelimesi kelimesine.

28 Züppe. – ÇN

29 Kusur bulan. – ÇN

30 Fly: Sinek – ÇN

31 Nakit.

32 Yayıncının, yazının para karşılığı, bir defalığına yayınlandığına dair notu.

33 Baykuş. (yhn.)

34 Kurnaz eşek. – ÇN

35 Mahlas.

36 Kara kurbağası.

37 Mücevher.

38 Vurgulu.

39 Köstebek. (yhn.)

40 Charles Dickens'ın takma adı.

41 Yaban domuzu.

42 Poe herhalde *quocumque modo*yu kast ediyor = Her nasıl olursa olsun.)

43 Takla attıysak.

44 Başı eğik.

45 Tell me now, is it so or not? = Çabuk söyle, öyle mi değil mi?

46 İyiliğin düşmanı daha fazla iyiliktir.

47 Cock: horoz; Neigh: Kişnemek. Poe aynı zamanda Cockneylilere gönderme yapıyor. – ÇN

48 Mercan adaları. – POE

49 "Teksas'taki en ilginç doğa manzaralarından biri taşlaşmış bir ormandır. Pasigno nehrinin kaynağına yakın bir yerde bulunur. Burada yüzlerce taşlaşmış, dimdik ağaç vardır. Hâlâ büyümekte olan bazı ağaçlar kısmen taşlaşmıştır. Doğa filozofları bunu şaşırtıcı bulmuş ve taşlaşma üstüne kuramlarını değiştirmek zorunda kalmışlardır." – Kennedy

Bu anlatı, ilk başta pek inanan çıkmasa da, sonradan tamamen taşlaşmış bir orma-

nın keşfiyle doğrulanmıştır. Bu orman Chayenne ya da Chienne nehrinin Rocky sıradağlarındaki Kara Tepeler'de bulunan kaynağının yakınındadır.

Kahire civarındaki taşlaşmış orman gerek coğrafi, gerekse görsel açıdan yeryüzündeki en ilginç manzaralardan biridir. Şehir kapılarının hemen ilerisinde halifelerin mezarları bulunur. Bunun güneyinde, çölden geçip Süveyş'e giden yola yaklaşıp doksan derecelik açıyla ilerlerseniz; kum, çakıl ve deniz kabuğu kaplı (sanki deniz daha dün geri çekilmişçesine) alçak ve ıssız bir vadide on beş kilometre kadar gittikten sonra karşınıza bir dizi alçak kum tepesi çıkar. Vadiye paralel duran bu tepelerin ardında inanılmayacak kadar tuhaf ve ıssız bir manzara vardır. Taşlaşmış ağaç parçalarından oluşma çürümüş bir orman göz alabildiğine, kilometrelerce uzanmaktadır. Bu ağaçlara bir atın toynağı çarpınca sanki demire vurulmuş gibi bir ses çıkar. Ağaçların rengi koyu kahverengidir, ama şekilleri kusursuzca korunmuştur. Boyları otuz santim ile bir buçuk metre, kalınlıkları ise on beş ila doksan santim arasında değişir. Göz alabildiğine uzanan bu orman öyle sıktır ki, bir Mısır eşeği içinden zor geçebilir. Görünüşü öyle doğaldır ki, İskoçya ya da İrlanda'da olsa, kurumuş dev bir bataklık sanılıp pek dikkat çekmeyebilirdi. Dalların çoğu neredeyse kusursuzca korunmuştur. Bazılarının kabuklarındaki kurt yenikleri açıkça görülebilir. En ince damarlar ve ormanın ortasındaki ağaçların tamamı olduğu gibi korunmuştur. Bunlar güçlü büyüteçlerle rahatça incelenebilir. Bu ağaçlar tamamen silislenmiştir; öyle ki cam çizebilir ve mükemmel bir şekilde cilalanabilirler. – *Asya Dergisi.* '3, s. 359: Üçüncü Dizi.' – POE

50 Kentucky'deki Mamut Mağarası – POE.

51 İzlanda'da, 1783'te – POE.

52 "1766'da Hecla yanardağı faaliyete geçtiğinde, ortalığa öyle zifiri bir karanlık çökmüştü ki, dağdan elli fersahtan fazla uzakta olan Glaumba'da insanlar sokakta el yordamıyla yürümek zorunda kalmıştı. 1794'te dört fersah ötedeki, Caserta'daki Vezüv yanardağı faaliyete geçtiğinde ise, insanlar ancak fenerlerle yürüyebiliyorlardı. 1 Mayıs 1812'de, St. Vincent adasındaki bir yanardağdan yayılan volkanik toz ve kum bulutları ortalığı öyle karartmıştı ki, insanlar öğle vakti açık havada, çevrelerindeki ağaçları ya da diğer nesneleri göremiyordu. Hatta insan, gözlerinin on beş santim uzağındaki beyaz bir mendili bile göremiyordu." – MURRAY, s. 215, *Phil. bas.* '1. Encyclopaedia of Geography.' – POE

53 "1790'da Caraccas'ta, bir deprem sırasında granit toprağın bir bölümü çökmüş ve bir göl oluşmuştu. Bu gölün çapı yedi yüz elli metre, derinliği ise yirmi beş otuz metre kadardı. Çöken kısım Aripao Ormanı'nın bir bölümüydü ve ağaçlar su altında aylarca yeşil kalmayı sürdürdü." – MURRAY, s. 221. 'Encyc. of Geog.' – POE

54 En sert çelik bile bir kuyumcu borusu sayesinde ince toza dönüştürülebilir. Bu toz

havaya serpilince uçuşur. – POE

55 Niger bölgesi. Bkz. *Simmond'un "Koloni Dergisi"* – POE

56 *Myrmeleon* – aslan karıncası. "Canavar" terimi büyük ve küçük anormal şeyler için kullanılabilir. "Dev" gibi tanımlar da tamamen görecedir. Aslan karıncasının çukurları adi kırmızı karıncalarınkilere kıyasla devdir. Bize ufak gelen bir çakmaktaşı parçası da onlar için bir "kayadır" – POE

57 Salepgillerden *Epidendron, Flos Aeris* sadece köklerini bir ağaca ya da başka bir nesneye dayayarak büyür. Bunlardan beslenmez – besinini sadece havadan temin eder. – POE

58 Parazitler; örneğin muhteşem *Rafflesia Arnoldi.* – POE

59 *Schouw*, bir bitki türü olan *Plantae Epizoae*'nin canlı hayvanların üstünde yetiştiğini savunur. *Fuci* ile *Algae* de bu türdendir.

Salem, Massachusettsli Bay J. B. Williams, "Devlet Enstitüsü"ne Yeni Zelanda'dan bir böcek getirmiş ve böceği şöyle tarif etmiştir: – "Kesinlikle bir kurt ya da solucan olan '*Hotte*', *Rata* ağacının dibinde yaşar ve kafasından bir bitki büyür. Bu son derece tuhaf ve sıradışı böcek *Rata* ve *Puriri* ağaçlarına çıkar ve tepeden içine girerek ağacı yiye yiye köküne kadar ulaşır. Sonra kökten dışarı çıkar ve ölür ya da uykuya dalar. Kafasındaki bitki çoğalır. Böceğin bedeni çürümeden ya da parçalanmadan kalır. Sağkenki halinden daha serttir. Yerliler bu böcekten dövme boyası yapmakta faydalanır." – POE

60 Madenlerde ve doğal mağaralarda yaşayan bir tür sporlu mantar yoğun bir fosforlu ışık saçar. – POE

61 *Orchis, scabius ve vallisneria.* – POE

62 "Bu çiçeğin (*Aristolochia Clematitis*) tüveyci boru şeklindedir, ama üst kısmındaki bir uzuv en alttaki yuvarlak bir keseye bağlıdır. Borunun içi aşağı dönük, hareketsiz tüylerle doludur. Yuvarlak kesenin içinde pistil vardır. Bu pistil sadece bir germen gözesinden, dişicik başından ve onları saran erciklerden oluşur. Ama ercikler germen gözesinden bile daha kısa olduğundan poleni dişicik başının üstüne atamaz, çünkü bitki döllenene kadar dimdik durur. Bu yüzden dıştan gelen bir yardım olmazsa bu polenler çiçeğin dibine düşer. Doğa bu kez yardım aracı olarak *Tipula Pennicornis* denen küçük bir böceği kullanır. Bu böcek bal ararken tüveyç borusuna girer, buradan aşağı iner ve her tarafı araştırır. Böylece tüm gövdesi polenle kaplanır. Ama tüylerin aşağı dönük olması yüzünden yukarı çıkamaz. Bu tüyler bir fare kapanının telleri gibi aynı noktaya yaklaşır halde durmaktadır. Kapana kısılan böcek içeride sabırsızca dolanmaya, çıkış yolu aramaya başlar. Bu arada dişicik başına defalarca sürtünür. Sonunda dişicik başı döllenmesine ye-

tecek kadar polenle kaplanınca, çiçek eğilmeye başlar ve tüyler geri çekilip borunun duvarına yaslanır. Böylece böcek kaçıp kurtulabilir." – PEDER P KEITH – *"Fizyolojik Botaniğin Sistemi."* – POE

63 Arılar –var olduklarından beri– kovan hücrelerini öyle muntazam, öyle uygun sayılarda ve eğimlerle inşa ederler ki, bu yaratıkların hücrelerini en derin matematiksel ilkelere uygun olarak, mekândan en fazla yararlanacak şekilde yaptıkları kanıtlanmıştır.

Geçtiğimiz yüzyılın sonunda matematikçiler şu sorun üstünde tartışmaya başlamıştı – "bir yeldeğirmeninin kanatları hangi şekilde ve birbirleri ile uskurdan ne kadar uzakta olmalı ki, onlardan en iyi verim alınabilsin?" Bu son derece karmaşık bir meseledir, çünkü olasılıklar sonsuzdur. En ünlü matematikçiler bu meseleyi çözmeye boşuna çabaladı. Binlerce çözüm önerisi getirildi, ama hiçbiri kabul edilir değildi. Sonunda tartışmasız olarak doğru bir yanıt bulununca, aslında bu yanıtın kuşların kanatlarında bulunduğu anlaşıldı – hem de ilk kuşun uçmaya başlamasından beri. – POE

64 Frankfort ile Indiana arasında uçan, bir buçuk kilometre genişliğinde bir güvercin sürüsünü görmüştü. Bu sürünün geçmesi dört saat sürüyordu. Hızı dakikada bir buçuk kilometre olduğundan, boyunun 360 kilometre olduğu anlaşılıyordu. Metrekareye üç güvercin düştüğünü kabul edersek bu 2.230.272.000 güvercin eder. *"Kanada ve Amerika Gezileri," Lieut. F. Hall.* – POE

65 "Dünya mavi renkte dört yüz boynuzlu bir ineğin sırtında durur." – Sale'in Kuran Çevirisi – POE. Bu inanış aslında Kuran'dan kaynaklanmaz.

66 *"Entozoea*, yani bağırsak kurdu insanların kaslarında ve beyinlerinde sık sık görülmüştür." – Bkz. *Fizyoloji s. 143 - Wyatt.* – POE

67 Londra ile Exeter arasındaki büyük Batı Demiryolu'nda saatte 71 millik hıza ulaşılmıştı. 90 tonluk bir tren Paddington'dan Didcot'a (53 mil) 51 dakikada gitmişti. – POE

68 *Eccaleobion.* – POE ('kuşların yapay ısı kullanılarak kuluçkadan çıkartılması için... buharla ısıtılan bir makine' (Varner))

69 Maelzel'in Satranç Oynayan Otomatı. – POE

70 Babbage'in hesap makinesi. – POE

71 *Chabert* ve ondan sonra yüzlerce kişi. – POE

72 Elektrotip. – POE

73 *Wollaston* teleskoplar için platinden, santimin yedi bin iki yüzde biri kalınlığında bir tel yapmıştı. Bu tel ancak mikroskopla görülebiliyordu. – POE

74 Newton ağtabakanın, tayfın mor ışığının etkisi altında saniyede 900.000.000 kez titreştiğini kanıtlanmıştı. – POE

75 Volt pili. – POE (Buradaki 'sıvı' elektriktir.)

76 Elektro Telgraf bilgileri anında iletir – en azından yeryüzündeki herhangi bir mesafede. – POE

77 Elektro Telgraf Baskı Aygıtı. – POE

78 Basit Doğa Felsefesi deneyleri. İki ışık kaynağından çıkan iki huzme karanlık bir odada beyaz bir yüzeye yöneltilirse ve uzunlukları arasında 0.00001032 santimlik bir fark varsa, yoğunlukları iki katına çıkar. Aynı etki bu farkın katları için de geçerlidir. 2.25, 2.25 vs'lik katlar yoğunluğu sadece bir huzmeninkine eşit olarak arttırır. Ama 2.5, 3.5 vs'lik katlarda sonuç siyahtır. Mor ışınlarda da uzunluk farkı 0.000628 santim iken aynı etki görülür. Diğer ışınlarda da sonuç aynıdır – mordan kırmızıyla geçişle birlikte sabit artışlarla farklılık gösterir.

Sesle yapılan benzer deneyler de benzer sonuçlar verir. – POE

79 Bir ispirto lambasının içine platin bir eritme kabı koyun ve iyice ısıtın. İçine biraz sülfürik asit dökün. Bu asit normal ısıda son derece uçucu olsa da, sıcak bir eritme kabında tek bir damlası bile buharlaşmayacaktır – kendine ait bir atmosferle çevrili olduğundan kenarlara dokunmaz bile. Sonra birkaç damla su dökerseniz asit birden kabın sıcak kenarlarıyla temasa geçer ve sülfürik asit buharına dönüşerek öyle büyük bir hızla uçar ki, suyun ısısını da birlikte götürür ve su bir buz parçası halinde kabın dibine düşer. Tekrar erimesine fırsat verilmeden çıkarılırsa, sıcak bir fırının içinden bir buz parçası çıkarılmış olur. – POE

80 Fotoğraf. – POE

81 Işık saniyede 200.000 mil hızla ilerlese de, en yakındaki sabit yıldızın (Sirius'un) bize öyle uzak olduğu tahmin edilmektedir ki, ışınlarının dünyaya ulaşması *en az* üç sene alır. Sirius'tan daha uzaktaki yıldızlar için bu sürenin 20 –hatta 1000– sene olduğu tahmin ediliyor. Yani 20 ya da 1000 sene önce yok olmuşlarsa bile biz onları bugün hâlâ, 20 ya da 1000 yıl önce yüzeylerinden *yola çıkmış* ışık sayesinde görebiliriz. Aslında gördüğümüz yıldızlardan çoğunun çoktan yok olmuş olması olanaksız değildir – hatta oldukça mümkündür. [BROADWAY GAZETESİ NOTU] – POE

Herschellerin yaşlısı, büyük teleskobu sayesinde gördüğü en hafif nebula ışığının

dünyaya ulaşmasının en az 3.000.000 yıl aldığını söyler. Bu durumda Lord Ross'un teleskobuyla görülen bazılarının ulaşması en az 20.000.000 yıl sürmüştür. [GRISWOLD'UN NOTU]

82 All a mistake: Her şey bir hata. – ÇN

83 Eski Mısırlılar için yeniden doğuş simgesi olan, kutsal bir böcek.

84 Göz akı.

85 Ayak başparmağının sesamoid kemiği.

86 Elektrik.

87 Kabala, Kutsal Kitap'ın geleneksel İbrani yorumlandır. Sözcük rivayet anlamına gelir.

88 Poe'nun amansız bir yazınsal savaş açtığı New England transandantalistlerinin yayın organı.

89 Aden; cennet.

90 Temel güdüler.

91 Temel güdü.

92 İlkeler.

93 Ölmek üzereyken.

94 Aksilikler.

95 Mantıkta, bir önermenin saçmalığını onu uç noktasına vardırarak göstenne tekniği.

96 Yemek salonu.

97 İncil'de, Anak oğulları güney Filistin'de yaşayan dev ırkıydı.

98 Hiçbir şeye şaşmamakta.

99 "Korkunç, biçimsiz, dev ve gözsüz canavar." Virgil'den.

100 Chat, Fransızca'da kedi anlamına gelmektedir. Fransızca adın parodisi yapılarak İngilizce "cat" (kedi) ve "rabbit" (tavşan) sözcükleri kullanılmaktadır.

101 Hin oğlu hin.

102 Önemi yok.

103 Mağrurca.

104 "Göğsün içinde gizli" Roma Katolik Kilisesi'ndeki, piskopos ya da aidatlı olmayan kardinaller için kullanılan bir terim.

105 Karma karışık bir halde.

106 Küçük villa.

107 Kısa pelerin.

108 Altın.

109 Bana hakaret eden cezasını çeker.

110 Mason İngilizce'de "duvarcı" anlamına da gelir. – ÇN

111 Huzur içinde yatsın.

112 Buna benzer bir olay yakın zamanda İngiltere'de yaşandı. Talihli vârisin adı Thelluson'du. Bu olayı Prens Pückler-Muskau'nun "Geziler" kitabında okudum. Mirasın *doksan milyon pound* olduğunu söylüyor ve "Bu para ile ne büyük işler yapılır," diyor haklı olarak. Prens'in bu düşüncesini, öykümde biraz abartarak da olsa kullandım. Öykümün ilk hali, daha doğrusu başlangıcı – Sue'nün övgüye değer "*Juif Errant*"inden önce yayımlandı. O da aynı fikri Muskau'nun anlatısından almış olabilir – POE.

113 Gelecekte olacak şeyler.

114 Ayaktakımı.

115 Furrier: Kürkçü. – ÇN

116 Domuz. – ÇN

117 "Bacon" İngilizce'de "domuz pastırması" anlamına gelmektedir.

118 Aries Koç burcu. – ÇN

119 Hiçlikten hiçlik çıkar.

120 Değirmenci. – ÇN

121 Değirmen. – ÇN

122 Corn: Mısır. – ÇN

123 Yeryüzünde az bulunan kuşlardan biri. (Juvenal'den).

124 Silly man: Salak adam. – ÇN

125 Bu "editörün dipnotu", öykudeki diğerleri gibi Poe'ya aittir.

126 Güldüren gaz.

127 Pek çok.

128 Sıcakkanlı.

129 Önemsizdir. Tam çevirisiyle, "Bir tutam tuzdur." Bizmut tuzu tıpta uzun süredir kullanılmaktaydı.

130 Hızlı bir kayma hareketi – dansta atılan bir adımı gibi.

131 Bakış.

132 Yeryüzü kayıtlarında bilinmeyen bir mimariye ait.

133 Genel görünümüyle.

134 Kuzey Amerika'ya özgü ufak bir ötücü kuş. – ÇN

135 Üç ayrı renkli tebeşirle yapılan resim.

136 Byron'ın *Childe Harold* adlı şiirinden.

137 Insanlar hep iyi şeylerden bahsedip kötü şeyleri yapar.

138 Yeni zenginler arasında bir rekabet.

139 Rüya gören bir koyun.

140 Dibini gölgelendirmeyecek biçimde tasarlanmış gaz lambaları.

141 Altın gibi görünen ve dekorasyonda kullanılan alaşımlar.

142 Kaliteli bir porselen türü.

Edgar Allan Poe

BÜTÜN HİKAYELERİ

"Özdeksel şeylere tutkun, açgözlü bir dünyanın ortasında Poe kurtuluşu düşlerde buldu. Amerika'nın havasının kendisini boğmasına karşın Eureka'nın başlangıcına şunu yazdı: "Bu kitabı, düşlerin tek gerçeklik olduğuna inananlara adıyorum!" O kendi varlığıyla, başlı başına bir protestoydu ve protestosunu kendine özgü yollarla ilan etti."

Charles Baudelaire

İthaki

9 789756 902721